તૈયાર થએલાં પુસ્તકોનું લિસ્ટ.

આચારાંગના પાંચે ભાગો, દરેકના બે રૂપિયા.
દશવૈકાલિકના દરેક ભાગનો એક રૂપિયો.
સૂયગડાંગના પ્રથમ ભાગનો એક રૂપિયો.

છપાય છે.

આવશ્યક અને સૂયગડાંગ.

મળવાનાં ઠેકાણાં.

સુરત ગોપીપુરા શ્રી મોહનલાલજી જૈન શ્વે. જ્ઞાનભં-
ડારના મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી.

પાલણપુર ગાંધી કેશવલાલ અમુલખ.

તથા મુંબાઈ અમદાવાદ જાણીતા જૈનપુસ્તકો વેચનારા.

અગાઉથી પૈસા ભરનાર અથવા બુકસેલરોને રોકડે
રેસે પોણી કીમતે મળશે.

પાલણપુરથી આવેલી મદદ.

૪૦ તપગચ્છ ઉપાશ્રયના ગાંધી મગનભાઇ ચેલજી હસ્તુ.
૨૫ ભણસાલી ચુનીલાલ લલ્લુભાઇ.
૫૧ ગઢના શા. લલ્લુભાઈ હરીચંદ.
૫ શા. નગીનદાસ મગનલાલ.
૫ શા. હીરાલાલ નાગરદાસ.
૨૦ દોશી કાળીદાસ સાંકલચંદ.
૨૫ શા. ઉજમભાઈ ખુશાલ હા. ચુનીલાલ ઉજમભાઇ.
૧૦૦ સુરતના ફતીચંદભાઇની મદદના.
૫ મેતા મણીલાલભાઈ ભુખણભાઈ.
૫૦ મહેતા ચંદુલાલ લલ્લુભાઈ મારફત ઝવેરી વીરચંદ લછાચંદની બહેન દીવાળીબાઈના.
૩૦ કોઠારી ગોકળભાઇ ધરમચંદ હા. બાપાલાલભાઈ.
૨૫ મેતા ભાઈચંદ જુમાચંદ હા. મણીલાલ ભુખણભાઈ.
૧૦ કોઠારી જીવરાજ બેચરભાઈ.
૨૧ ગાંધી નહાલચંદભાઈ રાયચંદભાઇ.
૨૫ પારી. રવચંદભાઇ ઉજમભાઇ
૨૫ મેતા વાહલુભાઇ લવજીભાઇ
૨૫ શા. અમૃતલાલ નથુભાઇ
૨૫ મેતા જીવરાજ મંગલજીભાઇ
૧૦૦ મેતા હેમરાજભાઇ હાથીભાઇ હસ્તે છોટુભાઇ

૨૫ ચાંગાના શ્રાવકો તરફથી

૫ વોણ્ કસલા નાથુ
૫ ,, ગમાન ધરમચંદ
૫ દોસી લલુ કરમચંદ
૫ મુળચંદ મયાચંદ
૫ દોસી ભીખા ઉમેદ

૨૫ ટાકરવાડાના શ્રાવકો તરફથી

૫ શા. નાલચંદ ત્રીભોવન
૫ શા. જુમા હાથી
૫ વોણ્ ધુળા જેઠા
૫ વોણ્ ભાઈચંદ માણેકચંદ
૨ કોઠારી મોહનલાલ કસ્તુર
૧ પીતાંમ્બર ઘાંચી
૧ બાઈ સમુ
૧ ઈશ્વર ડુંગર

૧૭॥ પાટણના જમનાદાસભાઇ તરફથી

ધન્યવાદ.

૧૦૦ ના પુસ્તકો આચારાંગ ૫ મા ભાગના શા. ભીખાભાઈ મુળચંદ તરફથી તેમના સ્મરણાર્થે પારી તલકચંદ રામચંદ તથા દોસી, મગનભાઈ કકલભાઈ મારફતે ખરીદવામાં આવ્યાં છે. જે જે પુન્યાત્માઓએ દ્રવ્ય સહાયતા આપી છે તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

૭૭૬॥

પ્રસ્તાવના.

દશવૈકાલિક સૂત્ર સાથે આનું પણ ભાષાંતર કરવા પ્રાર્થના થવાથી આ ભાષાંતર ફક્ત ૧ લું અધ્યયન ૧૯૭૬ નો ચતુર્માસ પછી શરૂ કરેલું અને આદર્શ પ્રેસવાળા પંડીત વાડીલાલભાઈની પ્રાર્થનાથી તેને છાપવા આપેલું, પણ તેમની બેદરકારીથી દોઢ વરસમાં ફક્ત આઠ ફર્મો છપાયેલ અને તેમનું મરણ થવાથી યુનિયન પ્રેસમાં બાકીનું છપાવેલ છે. એટલે સાડાત્રણ ફર્મો આશરે પહેલા અધ્યયનના અને બીજા અધ્યયનના પાંચેક ફર્મો છે. કુલે ૧૯ ફરમાનું આ પુસ્તક બહાર પડે છે, અને અનુક્રમે અનુકુળ સંજોગે બીજા ભાગો પણ બહાર પાડવા યોજના છે, પહેલું અધ્યયન મને નવા અભ્યાસ તરીકે છે, તેમ કઠણ વિષય છે, તેથી વાંચનારને પણ સહેજ કંટાળો આવશે, તેમ ભાષાંતર કરનારને પણ અનુભવવું પડ્યું છે, બીજું અધ્યયન તેવું કઠણ નહોતું, અને અભ્યાસ વધેલો હોવાથી વાંચનારને સુગમ લાગશે, તેમ મને પણ ભાષાંતર કરવું સુગમ લાગ્યું છે, માટે ૧લા અધ્યયનમાં સમય નામથી જૈન સિદ્ધાંત અને પરમતોનું વિવેચન કર્યું છે, તેનું કંઈક વિવરણ કરવું અહીં યોગ્ય ધાર્યું છે, કે અમારા જૈન નવા અભ્યાસીઓને અને જૈનેતર બંધુઓને વાંચવું સુગમ પડે.

જૈનોની માન્યતા.

(૧) આ સૃષ્ટિમાં જે કંઈ વસ્તુ વિગેરે આંખે અથવા જ્ઞાને પ્રત્યક્ષ જણાય, અથવા સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રોથી કે દૂરબીનથી દેખાય, કાનથી સંભળાય, નાકથી સુંઘાય, જીભથી ચખાય કે શરીરના અવયવથી સ્પર્શ થાય, તે બધા સત્ય (વસ્તુ સ્વરૂપે) પદાર્થો છે, અને તેના બે વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે, (૧) સચેતન (૨) અચેતન. સચેતનમાં જીવ છે. અચેતનમાં જીવ નથી, આ જીવની ગણતરી સંખ્યાથી નહિ, અસંખ્યાતથી નહિ, પણ અનંતથી છે. આ જીવના બે વિભાગ છે, એક કર્મથી મુક્ત તે સિદ્ધના જીવો છે, અને બીજા આપણા જેવા સંસારીજીવો છે. આ સંસારી જીવોના અનેક રીતે અનેક ભેદ છે, અને તે ભેદોનું કારણ સર્વમાં જીવત્વ સમાન છતાં જડપદાર્થ સાથે તેમનું કાંઈ અંશે એકમેકપણું થવાથી તે નવે નવેરૂપે દેખાય છે, અને તેની ઓળખાણને માટે તેના વિભાગ પાડયા છે, તે બધામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ મનુષ્યછે, તેથી ઉતરતાં પશુ પક્ષી અને જળચર જીવો છે, તેમનાથી ઉતરતાં ડાંસ મચ્છર કીડી જળો વિગેરે છે, પણ તે બધાં જંગમ તે ચાલી શકનારાં છે. અને તે સિવાય પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિ સ્થાવર જીવો છે, સ્થાવર જીવો એટલા બધા સૂક્ષ્મ છે કે વનસ્પતિની અંદર નિગોદ નામનો એક વિભાગ છે, તેમાં સોયની અણી જેટલા

આશીક આમમાં પણ અનંતા જીવો છે, અને તેઓ આપણી પેઠે જીવનશક્તિ ધરાવે છે, આ નિગોદમાંથી એક જીવ નિકળે છે, અને અનુક્રમે ઉચ્ચપદ નરદેહ પ્રાપ્ત કરી છેવટે મુક્ત થાય છે, આ મોક્ષનું સ્થાન સિદ્ધશિલા નામે ઓળખાય છે, એ જીવોને આપણી માફક જન્મ મરણ બુઢાપો રોગ શોક કશું પણ નથી. એટલે જે કોઈ ભવ્યજીવ છે, તેને યોગ્ય સામગ્રી મળતાં મનુષ્યજન્મમાં આવી ધર્મ આરાધનથી આત્માને પવિત્ર કરી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષમાં જાય છે, સાધુ કે શ્રાવક કે જૈનેતરને આ એકસરખું લાગુ પડે છે કે તેમણે દરેકે આત્માને પવિત્ર કરવા ઉપર પ્રથમ લક્ષ આપવું, સ્વર્ગ અને નરકના જીવોનું વર્ણન સંસારી જીવોમાં છે, તે સુખ દુઃખનાં અનુક્રમે સ્થાન છે.

જૈન જૈનેતરમાં મતભેદ.

જૈનોનું કહેવું આ છે, કે સૃષ્ટિનો કોઈ પણ કરનારો નથી, પણ બધું અનાદિ છે, જીવોને કર્મ અનાદિ છે, તે કર્મને અનુસારે બુદ્ધિ ખીલે છે, એ બુદ્ધિનો સદુપયોગ કરવાથી સ્વર્ગ અથવા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે, અને બુદ્ધિનો દુરૂપયોગ કરવાથી નર્ક અથવા પશુપક્ષીની તિર્યંચ ગતિમાં જાય છે, એટલે આ સંસારની રચનામાં મુખ્યત્વે

જોતાં એજ સિદ્ધ થશે, કે જીવના કર્ત્તવ્ય પ્રમાણે તેને ઉચિત અનુકુળ કે અનુચિત પ્રતિકુળ મળે છે, તેમાં ઇશ્વરનો સેતાનનો કે રાક્ષસોનો દોષ નથી, રાજશાસન માફક પરમેશ્વર રાજ્ય ચલાવે છે, કે પરમેશ્વર બધાને રચે છે, સંહાર કરે છે, પાલનપોષણ કરે છે, બ્રહ્મા વિષ્ણુ, મહેશના રૂપે છે ઇત્યાદિ લોકમાં જેટલાં મંતવ્યો છે, તે બધાં સામાન્ય બુદ્ધિના માણસોને ધર્મમાં દોરવવા રચના કરી હોય તો એકઅંશે પ્રશંસવા જેવું છે, પણ જો તેવું એકાંત માનતા હોય, અને ઉપર બતાવેલ તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર દુર્લક્ષ્ય રાખતા હોય તો તેવાઓને સમજાવવા માટેજ આ સૂયગડાંગ (સૂત્રકૃતાંગ) સૂત્ર રચ્યું છે, આ ભાષાંતરમાં કે મૂળમાં કોઇપણ જગ્યાએ વાંચકનું મન દુઃખવવા ઇરાદો રાખ્યો નથી, છતાં સજ્જન પુરૂષો ગુણગ્રાહક હોવાથી તેમાંથી કંઈ પણ લાભ લેશે. પોતાના મંતવ્યોને સરખાવી જોશે, ઉચિત રીતે પરસ્પર પ્રેમ વધારી એકબીજાના વિચારો ઉપર સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી દીર્ઘ દૃષ્ટિએ જોશે, તો જેમ આગળ અનેક બ્રાહ્મણ પંડિતોએ જૈનધર્મના તત્વને સ્વીકારી દીક્ષા લેઈ અનેક ગ્રંથરત્નો રચેલાં છે, તેમ હાલ પણ તેઓ કરી શકશે.

જૈનોના નવતત્ત્વો.

જીવ અજીવ પૂર્વે કહીગયા છીએ, પણ તેની સાથે

સુખી દુઃખી જીવો દેખાય છે, તેને માટે પુણ્ય પાપ બે તત્વો માન્યાં છે, એટલે જ્યારે સુખ હોય ત્યારે પુણ્ય ઉદય, દુઃખ હોય ત્યારે પાપ ઉદય જાણવું. એટલે જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ એ ચાર તત્ત્વ થયાં, આ સુખ દુઃખ પામવાનું કારણ આપણા જીવના ખોટા કે સારા અભિલાષો છે, જેને લોકમાં તૃષ્ણા કહે છે, તેને મગર્તુજ જૈનોનું આશ્રવ (આસવ) તત્ત્વ છે, એટલે કોઇનું ભલું કરવાની અભિલાષાથી પુણ્યબંધ થતાં શુભ આશ્રવો ખેંચાય છે, અને બીજાનું બગાડવાની ઈચ્છા થતાં પાપ બંધ થતાં અશુભ આશ્રવ આવે છે, આ આશ્રવથી સુગતિ કે કુગતિ મળે છે, તે બંનેને રોકવા ઉચ્ચપદે પ્રાપ્ત થએલા મુનિ કે ઉચ્ચકોટીના ગૃહસ્થો હોય, તે બંને ઇચ્છાઓ ત્યાગીને સંપૂર્ણ આત્મતત્ત્વને ઓળખનારા બનીને તેને સંયમદ્વારા રોકે છે, તે સંવરતત્ત્વ છે, આ સંવરતત્ત્વ સર્વોત્તમ છે, છતાં તે બીજા જીવોને ઉપકારી ન થવાથી મંદબુદ્ધિના જીવો તે સંયમધારક મુનિને પીડે છે, અથવા લલચાવે છે, તે સમયે સમયમાં દઢ રહી અનુકુળ પ્રતિકુળ પીડાઓથી કલેશ માનતો નથી, તથા સુખ માની તેમાં લલચાતો નથી, તેથી તે સમભાવધારક બનતાં તેનાં શુભ અશુભ બંને પ્રકારનાં જુનાં કર્મો સોગવાઇ જતાં નિર્જરા થાય છે, તેનું વર્ણન શાસ્ત્રકારે તપના વર્ણનમાં કર્યું છે, આ સંયમી કે ગૃહસ્થી

દુઃખમાં કે સુખમાં રાગદ્વેષ કરે તો બંધ પડે છે, એટલે બંધ પડવાથી પાછાં જન્મ મરણ ચાલુ થાય છે, પણ જો દઢસંયમી બની સુખદુઃખમાં રાગદ્વેષ ન કરી સમભાવે સહન કરે, અને પ્રાણ જતાં સુધી પણ સંસારી કોઇપણ સુંદર કે વિરૂપ પદાર્થઉપર જરાપણ મમત્વ કે દ્વેષ ન કરે, તો કેવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, અને સંસારનું બધું સ્વરૂપ યથાવસ્થિત જોઇ પોતે બીજા જીવોને તેવું સ્વરૂપ બતાવે છે, અને તે કેવલ્યજ્ઞાનીનું આયુ સમાપ્ત થતાં નિર્વાણ પામે છે. તે મોક્ષતત્ત્વ છે, એ પ્રમાણે જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ આશ્રવ સંવર નિર્જરા બંધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વો શાસ્ત્રકારે બતાવ્યાં છે, એટલે જીવવિચાર તથા નવતત્ત્વોની જુદી ચોપડીઓ ટુંકાણમાં કે વિસ્તારથી છપાયેલી દરેક જગ્યાએ મળી શકે છે, તે જોવી.—

કર્મ સબંધ.

ઈશ્વર સત્તાને માનનારા બંધુ પણ કર્મસત્તા સ્વીકારે છે, એટલે અહીં જેવાં કૃત્ય કરે તેવાં ભવિષ્યમાં ફળ ભોગવે, એટલે કર્મ સંબંધમાં એક નાસ્તિકજ જુદો પડે છે, તોપણ તે પોતાની ઇચ્છિતવસ્તુના વયોગમાં શોક કરે છે, અને પાછી પ્રાપ્ત થતાં આનંદિત બને છે. તેમાં પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા પણ તે ભૂલતો નથી, તેથી

રૂવિના ઇચ્છાએ કાંઇક અંશે તે પણ કર્મ સ્વીકારે છે, વેદાંતીઓ બધું શૂન્ય માની માયાજાળ માની શીપમાં ચાંદીના ભ્રમનો દ્રષ્ટાંત આપે, છતાં પણ દાન ઇશ્વરપૂજન યજ્ઞ સદાચાર સ્વીકારી તે પ્રમાણે વર્ત્તતા હોવાથી તેપણ કર્મ માનનારાજ છે. ક્ષણવાદી બોદ્ધો ભલે ક્ષણિક પદાર્થ માને, પણ અમુક કાળસુધી ગૌતમ રાજર્ષિ મહાત્માએ બોધ આપ્યો, એટલે ક્ષણવિધ્વંસી સર્વવાતે ન માનતાં અહિંસાદિનો ઉપદેશ આપવાથી તેપણ કર્મસત્તા માને છે, સાંખ્યમિમાંસકવૈશેષિક વિગેરે સર્વે કોઇ અંશે પુન્ય પાપ વિગેરે માને છે, તેમ પશ્ચિમથી આવેલા પારસી મુસલમાન ક્રિશ્ચિયનો યાહુદીઓ પણ દાન આપવું, ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી, અનીતિથી અટકવું, શરીરે કષ્ટ સહેવું, એટલે તે પણ કર્મસત્તા સ્વીકારે છે. આટલું છતાં પણ કર્મનું સ્વરૂપ જેવું જૈનશાસ્ત્રમાં બતાવ્યું છે, તેવું બીજે નથી. માટે અમે દરેક બંધુને પ્રાર્થના કરીશું કે જૈનફિલોસોફી બધી ન દેખાય તો આ કર્મસ્વરૂપ તો તેમણે જરૂર જોવું જોઇએ.

કર્મ સ્વરૂપ.

પ્રકૃતિ સ્થિતિ રસ અને પ્રદેશ એવા ચાર વિભાગ છે, પ્રકૃતિ એટલે સ્વભાવ એટલે જે કર્મનો ઉદય હોય, તે પોતાનો ભાવ ભજવે, જેમકે જ્ઞાનઆવરણીય કર્મનો

ઉદય હોય, તો તે જ્ઞાનને વિકસ્વર થવા નદે, મતિ મુંઝાવી દે, ગોખેલું યાદ ન રહે, આ કર્મ સૌને જાણીતું છે, પણ તે કર્મ જેટલે અંશે ક્ષય થયું હોય તેટલે અંશે બુદ્ધિ ખીલે છે, થોડું ગોખે તોપણ યાદ રહે, અને કેટલુંક જ્ઞાન તો વિના બતાવે પણ આવડી જાય છે, તે પણ જાણીતું છે. દર્શનાવરણીય કર્મવાળાને આંખે પૂરૂં દેખાય નહિ, અથવા બેઠે બેઠે ચાલતાં ચાલતાં ઉંઘ આવે, તે પણ જાણીતું છે.

વેદનીય—શરીરમાં સુખદુઃખનો અનુભવ જાણીતો છે.

મોહનીય—આ કર્મ ઉદયમાં આવતાં કુવ્યસન કુચાલ કુસંગતિ કુકર્મ પ્રિય લાગે છે, અને સુસંગતિ સુકૃત્ય સેવાધર્મ ઇંદ્રિયોને વશ રાખવી ગમતી નથી, પારકાનું ધન કોઇપણ રીતે પચાવી જવું વહાલું લાગે છે, રાજ્યસત્તામાં કે સટ્ટામાં દગા ફટકા કરી અધમ કૃત્યોનો પશ્ચાત્તાપ કરવાને બદલે બહાદુરી માને છે, પણ ન્યાયે ચાલવું પસંદ આવતું નથી. આનેજ અન્યબંધુઓ માયાજાળ માને છે, ક્રોધ અહંકાર કપટ લોભ ભય જુગુપ્સા વિગેરે ઉદય આવે છે, તે બધા મોહનીય કર્મના ઉદયનાં લક્ષણો છે, તે ક્ષય કે શાંત પડવાથી કુકર્મને બદલે ન્યાયમાર્ગ પસંદ પડે છે.

આયુ. આતો સર્વને જાણીતું છે કે મરણ સૌને લાગેલું છે, તે મરણપર્યંતનો કાળ તે આયુકર્મ છે; એટલે પૂર્વભવે બાંધીને આવ્યો, અને અહીં ભોગવી નવું

બાંધી બીજે ભોગવવા ગયો. નામકર્મનો ઉદય થતાં શરીર તથા તેનું બંધારણ તથા મજબુતી કીર્તિ અપકીર્તિ સુંદરતા વિરૂપતા સૌભાગ્ય દુર્ભાગ્ય વિગેરે સૌને જાણીતું છે.

ગોત્ર—એટલે અધમાધમ કૃત્ય કરનારા કુળમાં જન્મ મળતાં અપમાન મળે, અને સારાં ધર્માત્મા ખાનદાન કુટુંબમાં જન્મ મળતાં સર્વત્ર આવકાર મળે તે ઉચ્ચગોત્ર છે.

અંતરાય—ઈચ્છા છતાં પાસે ધન હોય તોપણ દેવાય નહિ, માગવા જતાં ઇચ્છિત વસ્તુ મળે નહિ, વસ્તુ પાસે છતાં ભોગવાય નહિ, વારંવાર વસ્તુની ઇચ્છા થતાં અનુકુળ વસ્તુ પણ ઉપભોગમાં ન લેવાય, તેમ પગ અકડી જાય, દોડતાં થાક લાગે. કાર્ય કરી શકાય નહિ. તેપણ જાણીતું છે.

આ પ્રમાણે આઠ કર્મપ્રકૃતિના પેટાવિભાગ ૧૪૮ ૧૫૮ થાય છે, તેનું વર્ણન ૧ લા કર્મગ્રંથમાં છે, તેની સાથે ૨-૩-૪-૫ કર્મગ્રંથમાં તેનું વિસ્તારથી વર્ણન છે, તેમાંથી જણાશે કે દરેકની સ્થિતિ તે કાળમર્યાદા કેટલી છે, તથા તેનો ઉદય થતાં સુખદુઃખનો અનુભવ કેવા પ્રમાણમાં થાય છે, તથા તેનું પ્રદેશપણું કેટલું છે, જેમકે બાળકને સમજાવવા માટે લાડુનો દૃષ્ટાંત લઇએ, તો પ્રથમ પ્રકૃતિને અંગે વિચારતાં ગોળનો લાડુ ગરમી અને ખાંડનો લાડુ ઠરી કરે, સ્થિતિ વિચારતાં કેટલા દિવસમાં

ગંધાઇ ઉઠે, કોઈ લાંબી મુદતગુણી પણ ગંધાય નહિ. રસને અંગે જેવી સાકરની આસક્તિ કરી હોય તેવો રસ કે નરમ રસે, અને તે પ્રમાણે સ્વાદ અનુભવાય પ્રદેશ તે વજન પ્રમાણ કે તે લાડુ શેરનો કે પાશેરનો છે.—

આ કર્મ કેમ બંધાય, કેમ ન બંધાય, બંધાયેલાંનો અનુભવ કેવો થશે, તે સમયે કેમ વર્તવું, પાછી બુદ્ધિ શઇ કેમ થાય છે, તે બધું આમાં સમજાવ્યું છે, કર્મગ્રંથમાં ચારિત્રની મહત્વતા વિશેષ ન બતાવતાં દ્રવ્યાનુ યોગ છે, ત્યારે જૈન સિદ્ધાંતમાં દ્રવ્યાનુયોગ, કથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ ચરણકરણાનુયોગ ચારે ઉચિત રીતે બતાવ્યાં છે.

ચાર અનુયોગ.

દ્રવ્યાનુયોગમાં જીવ અજીવ અને તે બેનો કર્મ સંબંધ કેવો છે, તે જાણવા માટે પ્રજ્ઞાપના ભગવતી સૂત્ર વિગેરે જોવાં.

કથાનુયોગમાં ઉત્તરાધ્યયન તથા જ્ઞાતાસૂત્ર જોવાં.

ગણિતાનુયોગ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ વિગેરેમાં જ્યોતિષ મંડળની ગણતરીમાં જોવો. ચરણકરણાનુયોગમાં ચારિત્ર કેમ પાળવું, તે દશવૈકાલિક તથા આચારાંગસૂત્ર વિગેરે જોવાં.

જૈન સિદ્ધાંતમાં પ્રવેશ કરવાના દરવાજા (દ્વારો)

જૈન સિદ્ધાંતમાં તત્વજ્ઞાન કેટલું સૂક્ષ્મ છે, કે અત્યાર સુધી વેદના પારંગામી મહર્ષિ વેદ વ્યાસજી જેવાને પણ

સમજવું મુશ્કેલ થયું છે, તો સામાન્યબુદ્ધિના બીજા મનુષ્યનું તો શું પૂછવું? તેથી તેવા બધું માટે થોડું લખીએ છીએ. કે તેઓ ચાર દ્વારો જુએ.

આને માટે અનુયોગદ્વાર નામનું સૂત્ર અલગ છે, ત્યાં જોવું અથવા સૂત્રના ટીકાકાર મહારાજ જેવા કે હરિભદ્ર સૂરિ, શીલાંકાચાર્ય જેવા મહાનપુરૂષે પ્રથમ અધ્યયનમાં કાંઈક અંશે તે દ્વારોનું વર્ણન કર્યું છે, તે જોવું. તે અહીં બતાવીએ છીએ.

ઉપક્રમ—તેનો અર્થ ગુજરાતીમા ઉપાય છે, આ ઉપાય દરેક માણસ રોગ આવતાં કે કષ્ટ વિઘ્ન આવતાં યોજીને દુ:ખ દૂર કરી સુખ મેળવે છે, તે પ્રમાણે શાસ્ત્રકાર પણ યોગ્યસમય આવે શિષ્યોનું હૃદય જોયી તેમને પાસે બેસાડી પદાર્થોનું રહસ્ય સમજાવવા પ્રારંભ કરે. તે ઉપક્રમ છે.

નિક્ષેપ-શિષ્યો પાસે બેઠા પછી તેમને વસ્તુનું ઓળખાણ કરાવવા નામસ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર અથવા તેથી વધારે વિભાગ પાડી વસ્તુને સ્થાપે તે નિક્ષેપા છે, જેમકે કંઇપણ યંત્ર શીખવું હોય તો વિદ્યાર્થીની બુદ્ધિ પહોંચાડી પ્રથમ યથાર્થ નામ પાડે જેમકે વરાળયંત્ર (એન્જીન) નામ છે, તે યુરોપથી મંગાવવું હોય કે તેને મોકલવું હોય તો નામોચ્ચાર કરે, પછી તેના અંગો ઓળખે, અને પછી ચાલુ કરી તેનાથી કામ લે. તે અનુક્રમે

નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવ છે, આનિક્ષેપામાં અનેક પેટા વિભાગો છે.

અનુગમ—એટલે વસ્તુ સ્થાપ્યા પછી તેનું વ્યાખ્યાન કરે, કે આ સૂત્રમાં આટલો વિષય આ સંબંધી કહેવાશે, તેનો લાભ આ છે, એટલે તેનું વ્યાખ્યાન ત્રણ પ્રકારે થાય છે. એકતો શબ્દાર્થ માત્ર પછી નિર્યુક્તિ સહિત અને ત્રીજી વખતે સંપૂર્ણ, એટલે શિષ્યની બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ હોય તે પ્રમાણે વિભાગ પાડી સમજાવાય છે. જેમ બાળ શિક્ષણ, યુવક શિક્ષણ, અને પૂર્ણ શિક્ષણ સ્કુલ હાઇસ્કુલ તથા કોલેજમાં અપાય છે.

નય—આ નયોનું વર્ણન જૈનશાસ્ત્રમાં વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે, નયનો અર્થ ગુજરાતીમાં અભિપ્રાય છે. એક માણસ અમુક કાળે અમુક અભિપ્રાય ધરાવે, અને સંજોગો બદલાતાં બીજો અભિપ્રાય ધરાવે, અથવા એકજ કાળે બંને જણા પોતાની બુદ્ધિને અનુસારે જુદા અભિપ્રાય ધરાવે, અને તે બધા સત્યવાદી પણ હોય છે, તેથી નવા માણસો ભ્રમમાં પડે, કે આમાં શું વિચારવું? કોને જુઠો કહેવો? કોને સાચો કહેવો? કોને હિતસ્વી કહેવો? કોને શત્રુ કહેવો? કોને માર્ગે ચાલવું? એટલે સત્યને ખાતર હિતને ખાતર પરોપકારને ખાતર પણ અભિપ્રાયોમાં ભેદ પડે છે, વર્ત્તમાનકાળે સહકાર અસહકાર કૌન્સીલમાં જવું કે ન જવું એ એટલું બધું

પણ આ બંનેને એક સાથે ઉપયોગમાં લેવા, એટલે આત્મામાં આત્મા દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી, અને બહારથી ઉચિતવ્યવહાર રાખવો. તે સ્યાદવાદ જૈનમત છે. એટલે જેટલાં વચન છે, તે અપેક્ષાપૂર્વક સત્ય છે. અપેક્ષાવિના બોલવું તે વ્યર્થ છે, એટલે દુનિયાના બધા સાચા હિત કારક મતો નદીસમાન છે, અને જૈનદર્શન સમુદ્ર સમાન છે. કે જેમાં બધી નદીઓ પૂર સાથે આવે તોપણ તે બધાનો સમાવેશ પોતે વિનાસંકોચે કરી શકે છે.—

સપ્ત ભંગીનું સ્વરૂપ.

એક વસ્તુ પોતાના સ્વરૂપે છે, પર (બીજા)ના સ્વરૂપે નથી, તથા તે સ્વરૂપે છે, અને પરરૂપે નથી, આ ત્રણ ભાંગા પ્રથમ નીચે બતાવ્યા છે.

स्यात् अस्ति સોનું પોતાના ગુણોએ કરીને સોનું છે.
स्यात् नास्ति સોનું પીતળના ગુણોવાળું નથી.

स्यात् अस्ति नास्ति સોનું પોતાના ગુણોવાળું છે, પણ પીતળના ગુણોવાળું નથી. પછીના ચાર ભાંગા स्यात् अवक्तव्य, સ્યાત્ અવ્યયનો ગુજરાતીમાં અર્થ કથંચિત્ કે કોઈ અંશે થાય છે, એટલે દરેક વસ્તુ અનેક ગુણોવાળી હોવાથી બોલનારો એકજ ગુણનું વર્ણન કરી શકે, પણ તેથી સાંભળનારે

સમજવું જોઈએ કે બીજાપણ ગુણો તેમાં છે, પણ સાથે બોલી શકાતા નથી, જરૂર પડે ક્રમથી બોલી શકાય છે.

એજ પ્રમાણે અસ્તિ વિગેરે વચમાં મુકવાથી નીચના પણ ભાંગા થાય છે

સ્યાત્ અસ્તિ અવક્તવ્ય. એટલે એક વસ્તુના ગુણો-માંના એકનું વર્ણન કરતાં તે ગુણવર્ણનનો પણ સંયોગોના કારણે તે પલટાઈ જાય, અથવા બોલનારને પોતાની ભૂલ માલુમ પડતાં વિચાર બદલાય, તો તે સમયે સાંભળનારે સમજવું નહિ, કે આમ કેમ કરે છે, તકરારમાં [illegible] વખતે આવેલો માલુમ કેવો છે, તે વિચાર તેના કમનસીબે જ હોય છે, અને તેના આધીન વકીલને કહેવું પડે છે, નહિ તો કેસ થતાં ફુકીલો સપડાઈ જતાં હાર ખાવી પડે છે, આપણામાં થાય છે, તેવીજ રીતે એક માણસ વ્યાખ્યાન કરે, ને સમયે તેના અભિપ્રાયો બીજા વ્યાખ્યાનમાં બદલાતા હોય તોપણ તેનું પૂર્વ વ્યાખ્યાન પછીજ રોકી સમાધાન કરી શકાય છે

[illegible] ઉપદેશ આપતાં જે, [illegible] તેપણ [illegible] છે, કે [illegible] નથી. એ [illegible] તે [illegible] તેનું ન [illegible] કરી કાપે તો [illegible] કહેવું [illegible]

ના અને વીજળીના પ્રયોગો વિગેરે તથા નવી નવી શોધોથી જગત્ એટલે પશ્ચિમ આગળ વધે છે, અને પૂર્વ પાછળ હટે છે, એટલે બૌધો ક્ષણુ વાદમાં વેદાંતી નિત્યવાદમાં મોજ માની બેઠા છે, જૈનશાસ્ત્ર તો એમ કહે છે, કે તમે સુબુદ્ધિ ખીલવી વિદ્યાનંદી બની વસ્તુના અનુંતાગુણો પણ ખ્યાલ કરી તેનો સદુપયોગ કરો, પણ એ 'ન' ભૂલવું કે પશ્ચિમના જડવાદને એકાંત ન પ્રશંસતાં અંદરના આત્મતત્ત્વને ઓળખી નિર્મળ સદાચારનું ચારિત્ર પાળી પરોપકાર કરી કાંતો સાધુ જીવન ગુજારો, કે જેઆ સૂયગડાંગના બીજા અધ્યયનમાં ઋષભદેવે પોતાના પુત્રોને બતાવ્યું છે; તે પ્રમાણે તમે કલેશ: ન કરો, બીજાની નિંદા ન કરો, પોતાના વખાણથી ખુશી ન થાઓ, બીજાના ભરોંસે ન બેસી રહો, તેમ બીજાના ગુણોને ભૂલી પણ ન જાઓ, પોતાના પુત્રો ઘર સ્ત્રી ઉપર મમત્વ ન રાખો, તેમ તમામ જીવોઉપર પ્રેમ રાખી તેનું ભલું ચાહો, તેમ તમારાં બચ્ચાંને પણ સંસ્કારી બનાવો, ગૃહસ્થજીવનને પ્રશંસો નહિ, તેમ સાધુજીવનમાં પ્રમાદીન બનો, વેષમાં સાધુપણું નથી, પણ સર્વ જીવ ઉપર સમાનભાવ ધારીને પરમાર્થ સાધો તે નિર્મળ વર્ત્તનમાં સાધુપણું છે, કોઇ પણ દેશ કોઇપણ જાતિ કોઇપણ ધર્મ કોઇ પણ મંતવ્યના અનુયાયી મનુષ્યનું બુરૂં ન ચાહો, તમારા આત્માને કલેશી ન કરો, તમારૂં જીવન ક્ષણુવાદમાં હતાશ ન બનાવો, તમારા આત્માને નિત્યમાની પ્રમાદની ઉપેક્ષા

स्याद् अवक्तव्य 'કોઈ અંશે' આ બોલવું મુશ્કેલ છે, કારણકે ક્રમે બોલાય. એટલે અક્ષરો એકદમ બોલી ન શકાય, અથવા એટલા બધા પદાર્થો છે, કે આપણે વર્ણન કરતા પહેલાં તે પદાર્થો બદલાઇ જાય, અથવા આયુ પુરૂં થતાં પણ બધાન બોલાય,

स्यादस्ति अवक्तव्य. જ્યારે 'કાંઇ અંશે' એમ એકદમ બોલાતું નથી, તો 'કોઈ અંશે છે' એટલું પણ સાથે બોલી ન શકાય, કારણકે બધા પદાર્થો તેવા રહેતા નથી તે બતાવ્યું છે.

स्यान्नास्ति अवक्तव्य આ પણ નબોલાય કે તે 'કંઈ પણ અંશે પદાર્થ નથી' (કોઇ અંશે પણ હોય ખરો.)

स्यादस्ति नास्ति अवक्तव्य. આ પણ ન બોલાય કે કોઇ અંશે બંને સાથે છે કે નથી."

આ સપ્તભંગી એટલા માટે છે, કે કોઇ આગ્રહથી એમ ન કહીદે કે 'છે જ' "નથીજ" છે કે નથીજ,' વ્યવહારથી ભલે બોલાય કેછે, કે નથી, પણ છેજ, નથીજ. ઘરમાંથી નીકળેલા માણસને કોઈ પૂછે કે તમારા પિતા ઘેર છે ? તો ઉત્તર આપવો કે ઘેર હશે, કે છે, પણ એમ ન કહેવું કે છેજ. વખતે બહાર પણ નીકળી ગયા હોય, અથવા એક વસ્તુમાં અનંતા ગુણો કે ધર્મો રહ્યા

એટલે કેવળજ્ઞાની થયા પછી તેનું જ્ઞાન ઘટે વધે નહિ, પણ તે પહેલાં તો વધતું.ઘટતું પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

તેવી રીતે કર્મ જડ આત્માથી ભિન્ન કે અભિન્ન ? તો ઉત્તર આપવો કે કોઇ અંશે ભિન્ન છે, કે યોગ્ય ઉપાયોથી કર્મો દૂર થઈ મોક્ષમાં આત્મા જાય છે, અને કોઇ અંશે અભિન્ન છે કે ઘણીએ વખત ઠપકા ખાઇને પણ માણસો કુકર્મ કરી જેલમાં જાય છે.

આ પ્રમાણે સૃષ્ટિ અનાદિ કે આદિ, પ્રલય થાય છે કે નહિ. તે દરેકમાં કોઈ અંશે કહેવું અર્થાત્ સ્યાત્ કથંચિત જોડવાથી સમજાશે, આના સંબંધમાં સ્યાદ્વાદ મંજરી ગુજરાતી કે સંસ્કૃત કે હિંદી ગમે તે વાંચવી જોઇએ અને તે વાંચવાથી એટલો આનંદ આવશે કે, તેનાં ભૂળરૂર કાવ્યો મોઢે કરી લેવાનું મન થશે. આ સંબંધી કોઇપણ વિદ્વાન જૈન મુનિને પૂછવાથી ખુલાસો થશે, અથવા ભાષાંતરકારને લખવું. કે જાતે મળવું.

રને કોઈએ પણ કયાંય કશુંપણ કરતો જોયો હોય, એવું કોઈ પણ કહેતો હોય તો તે ભલે જાહેરમાં આવે, અમે તેની પાસે પણ તેનું સાંભળવા તૈયાર છીએ, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુથી તો સૌ ના પાડશે, કે તે અશકય છે. કારણ કે તે વાત બનવી અશકય છે, તે અરૂપી છે, જ્યારે તે દેખાતો નથી ત્યારે કરતો તો કયાંથી દેખાય? અને અદૃશ્ય પણ કરતો હોય તો અમે તેને કુદરત કહીએ તો શબ્દજ ફેર થયો, ભલે તમે કુદરતને ઈશ્વર કહો, અમને કે તમને તેથી પ્રેમ ઘટવાને બદલે વધવો જોઇએ. પાણી વોટર બંને શબ્દો જુદા છતાં અર્થોમાં ભેદ ન હોવાથી અંગ્રેજીવાળા અને ગુજરાતીવાળા લડતા નથી.

કોઈ કહેશે, અમે નથી જોયો, પણ અમારા વડીલોએ ઇશ્વરઅવતાર બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ આદિને જોયા છે, તો બંધુઓ અમે પણ એમ તો માનીએ છીએ કે તીર્થંકરો ઇશ્વરના અવતાર તો નહીં, પણ ઈશ્વર સ્વરૂપે થવા નિર્મળ ચારિત્ર પાળી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષમાં ગયા, અને અમને બોધ આપવા પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ પણ આપતા ગયા, પછી તમે તેવા પવિત્ર પુરૂષોને બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ પેગંબર માનો તો પણ વાંધા જેવું નથી.

કોઈ કહેશે કે નહિ, ઇશ્વર વિનાકશું બનતું નથી, કારણ કે ઘડો વાસણ ઘર બધું બનાવેલું છે, તેમ જગત

પણ બનાવેલું છે, અને તે બનાવનારને ઈશ્વર માનવો જોઈએ, તેનો ઉત્તર એટલો છે કે, તમારૂં અનુમાન જેમ બુદ્ધિશાળી છે, તેમ અમારૂં પણ અનુમાન વિચારો કે તમારો ઉત્પાદક (બાપ) કોણ તે તમે દેશાવરમાં જંગલમાં બાળપણમાં મુકી દેવાયા હોતો ન જાણો, પણ તમે જ્યારે મોટા થઈ પરણ્યા ત્યારે તમારે પુત્ર થતાં ખાત્રી થશે કે, જેમ હું આ છોકરાનો પિતા છું તેમ મારો પણ કોઈ બાપ હોવોજ જોઈએ, એ પ્રત્યક્ષ છે, તેથી તમે કોઈપણ કાળના પુરૂષને જોઈને અનુમાન વિચારી શકશો કે તેનો કોઈપણ બાપ હોવો જોઈએ, પણ તમે તે વખતે કહી દો, કે નહિ નહિ, સૃષ્ટિ રચતા તો કોઈપણ બાપ (એટલે પુરૂષ જાતિ) હતો જ નહિ, ઈશ્વરે એમને એમ ઉત્પન્ન કર્યો, ત્યારે આ બુદ્ધિશાળી તમને ભલે લાગી જાય કારણ કે તમને ઈશ્વર ઉપર અત્યંત ભાવ છે, પણ મારા જેવા તર્કવાદીને તો એજ વિચાર આવે કે આ બુદ્ધિશાળી નથી, કારણ કે અત્યંત સ્ત્રી પુરૂષના સંયોગથી અમુકકાળે અમુક સંજોગે પુત્ર હાલ થાય છે, તેમ પૂર્વે પણ થતો. એટલે સર્વ સૃષ્ટિ અનાદિ થઈ.

કોઈ કહેશે કે નહિ નહિ, ઈશ્વર સૃષ્ટિ રચે, ત્યારે સર્વશક્તિમાન હોવાથી જેમ તેમ રચી શકે એમ કહેનારાએ જેમ તે બનાવી છે, આમાં એટલુંજ પૂછવાનું છે, કે

ઇશ્વર સર્વશક્તિમાન સર્વજ્ઞ સર્વનો હિતકારક હતો તો પછી આ રચના કોના માટે કરી ? કારણકે પ્રયોજનેજ દરેક કાર્ય ડાહ્યો માણસ કરે છે, અને પોતાના શોખ માટે કરી તો પછી તેનું ફળ જીવે શા માટે ભોગવવું, ઇશ્વરજ કાં ન ભોગવે, શૈતાનની કલ્પના કરવી, અને શૈતાનના ઉપર દોષ મુકવા, તે કરતાં શૈતાનને કર્મસ્વરૂપે માનવામાં શું હરકત છે ? અને ઇશ્વરને શેતાનનો કરેલો માનવા કરતાં અનાદિ માનવામાં શું હરકત છે ?

ઇશ્વરવાદ

ઇશ્વર છે, પણ તે એક કે અનેક, તે સર્વોપરી કે નહિ ઈત્યાદિ વાતો વિચારવાયોગ્ય છે, સો બંધુઓ બુદ્ધિ પ્રમાણે કલ્પના કરે, તેમાં કલેશને બદલે આનંદ માનવો જોઇએ, ઈશ્વર આપણને શું આપે છે, તે વિચારતાં તે કશું આપતો નથી, કારણ કે તે અનેક છે, જો એક હોત અને તે કંઇપણ આપતો હોત તો આટલા ભેદ પડત નહિ, સંધ્યા પ્રતિક્રમણ નીમાજ ગાડી બધા એકજ પથાયો છે, મંદિર [illegible] મસીદ. જો [illegible] બધા એકજ ઈશ્વર માટે [illegible] હોવાનું કારણ શું, [illegible] માટે [illegible] જોઇએ, તેથી

એમ સહેજે અનુમાન નીકળે છે, કે એક ઇશ્વર નથી અનેક ઇશ્વર છે, કે તે દરેકને જુદા જુદા ભાવો ઉત્પન્ન કરી લડાવે છે ! અને જો તેમાં તેનો સ્વાર્થ ન હોય તો આ લડાવવામાં ફાયદો શું છે ! આ બધું વિચારવામાં મુંઝવણ પડે તો એમજ કાં માની ન લેવું, કે આ બધું કર્તૃત્વરચના અને ઇશ્વરનું જ્ઞાન આપણે સમજ્યાવિના જ લડી મરીએ છીએ ! કારણ કે ઇશ્વર એક સંપૂર્ણ દયાળુ સર્વજ્ઞ હોય તો તેના માનની ખાતર આપણે કપાઇએ કાં એકતાથી ન રહેવું જોઇયે ! એક દળવ હોય કે અનેક હોય, એક વૃક્ષ હોય કે અનેક હોય, પણ જો તે સર્વોપયોગી હોય તો શામાટે બધે મળીને વહેંચીને શા માટે સરખો લાભ ન લેવો ! જ્યાં ભેદ છે, ત્યાં ખેદ છે, જ્યાં સમાનભાવ છે ત્યાં પ્રેમભાવ છે, જ્યાં સ્નેહદૃષ્ટિ છે, ત્યાં અમૃતવૃષ્ટિ છે, ઇશ્વર જૈનોના માનવા પ્રમાણે જે જીવો મોક્ષમાં ગયા તે બધા ઇશ્વર છે, પણ ભેદ એટલો છે કે હવે તેમને આપણી સાથે કોઇપણ જાતનો સંબંધ નથી. ભક્તિ કરો તો કંઇ આપે નહિ, નિંદા કરો તો શિક્ષા ન કરે, ફક્ત નિર્મળ સ્વરૂપે જ્ઞાનસ્વરૂપ અખંડ અનંતજ્ઞાન પ્રકાશવડે સઘળું જોઇ રહ્યા છે, આપણી માફક તેને જન્મ જરા મરણ રોગ શોક શરીર પુત્ર પુત્રી કે પ્રધાન કે નોકરચાકર કશું નથી, પણ હાલની લોકમાં ઇશ્વર સંબંધી જે કલ્પનાઓ છે, તે

ઇશ્વર સર્વશક્તિમાન સર્વજ્ઞ સર્વનો હિતકારક હતો તો પછી આ રચના કોના માટે કરી ? કારણકે પ્રયોજનેજ દરેક કાર્ય ડાહ્યો માણસ કરે છે, અને પોતાના શોખ માટે કરી તો પછી તેનું ફળ જીવે શા માટે ભોગવવું, ઇશ્વરજ કાં ન ભોગવે, શેતાનની કલ્પના કરવી, અને શેતાનના ઉપર દોષ મુકવા, તે કરતાં શેતાનને કર્મસ્વરૂપે માનવામાં શું હરકત છે ? અને ઇશ્વરને શેતાનનો કરેલો માનવા કરતાં અનાદિ માનવામાં શું હરકત છે ?

ઇશ્વરવાદ

ઇશ્વર છે, પણ તે એક કે અનેક, તે સર્વોપરી કે નહિ ઇત્યાદિ વાતો વિચારવા યોગ્ય છે, સૌ બંધુઓ બુદ્ધિ પ્રમાણે કલ્પના કરે, તેમાં કલેશને બદલે આનંદ માનવો જોઇએ, ઇશ્વર આપણને શું આપે છે, તે વિચારતાં તે કશું આપતો નથી, કારણ કે તે અનેક છે, જો એક હોત અને તે કંઇપણ આપતો હોત તો આટલા ભેદ પડત નહિ, સંધ્યા પ્રતિક્રમણ નીમાજ બંદગી બધા એકજ પર્યાયો છે, મંદિર ગીરજાઘર મસીદો મઠો વિગેરે બધાં એકજ ઇશ્વર માટે યોજાયાં છે, ત્યારે થોડો ઘણો ભેદ પડવાનું કારણ શું, મારામારીનું કારણ શું, જનોઇ સુન્નત બેપ્ટીઝમ શામાટે જોઇએ, ઇશ્વરને એટલી ઓળખ શામાટે જોઇએ, તેથી

એમ સહેજે અનુમાન નીકળે છે, કે એક ઈશ્વર નથી અનેક ઈશ્વર છે, કે તે દરેકને જુદા જુદા ભાવો ઉત્પન્ન કરી લડાવે છે ! અને જો તેમાં તેનો સ્વાર્થ ન હોય તો આ લડાવવામાં ફાયદો શું છે ! આ બધું વિચારવામાં મુંઝવણ પડે તો એમજ કાં માની ન લેવું, કે આ બધું કર્તૃત્વરચના અને ઈશ્વરનું જ્ઞાન આપણે સમજ્યાવિના જ લડી મરીએ છીએ ! કારણ કે ઈશ્વર એક સંપૂર્ણ દયાળુ સર્વજ્ઞ હોય તો તેના માનની ખાતર આપણે બધાએ કાં એકતાથી ન રહેવું જોઇયે ! એક દેવ હોય કે અનેક હોય, એક વૃક્ષ હોય કે અનેક હોય, પણ જો તે સર્વોપયોગી હોય તો શામાટે બધે મળીને વહેંચીને શા માટે સરખો લાભ ન લેવો ! જ્યાં ભેદ છે, ત્યાં ખેદ છે, જ્યાં સમાનભાવ છે ત્યાં પ્રેમભાવ છે, જ્યાં સ્નેહદૃષ્ટિ છે, ત્યાં અમૃતવૃષ્ટિ છે, ઈશ્વર જૈનોના માનવા પ્રમાણે જે જીવો મોક્ષમાં ગયા તે બધા ઈશ્વર છે, પણ ભેદ એટલો છે કે હવે તેમને આપણી સાથે કોઇપણ જાતનો સંબંધ નથી. ભક્તિ કરો તો કંઇ આપે નહિ, નિંદા કરો તો શિક્ષા ન કરે, ફક્ત નિર્મળ સ્વરૂપે જ્ઞાનસ્વરૂપ અખંડ આનંદજ્ઞાન પ્રકાશવડે સઘળું જોઇ રહ્યા છે, આપણી માફક તેને જન્મ જરા મરણ રોગ શોક શરીર પુત્ર પુત્રી કે પ્રધાન કે નોકર ચાકર કશું નથી, પણ હાલની લોકમાં ઈશ્વર સંબંધી જે કલ્પનાઓ છે, તે

કોઇ અંશે સત્ય હોય, તોપણ તે ઇશ્વરથી કાંઇક અંશે બીજે દરજ્જે માની શકાય, તે સુર અસુર નામના સ્વર્ગના દેવો છે, જેમાં લૌકિક સઘળા દેવ સમાઇ જાય છે, એટલે જૈનોના માનવા પ્રમાણે મુખ્ય ઇશ્વર તો સિદ્ધ સ્થાનમાં ગયેલા નિર્મળ ભાવે રહેલા સર્વગુણસંપન્ન સર્વ જીવ પરસમાન દૃષ્ટિ રાખનાર પરમેશ્વર પરમાત્મા છે, તેનું ધ્યાન કરી તેમના જેવું પરમ પવિત્રપદ મેળવવા આપણો આ બધો પ્રયાસ છે,

ટાકરવાડા જૈનધર્મશાળા.
સભા પાલણપુર.
માગસર સુદ ૧૦ બુધવાર.

મુનિ માણેક

અનુક્રમણિકા.

અધ્યયન બીજું.

સૂયગડાંગસૂત્રનું શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ટ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૯		( ) સંગ્રહ	(૨) સંગ્રહ
	૧૫	ઊોડે	આદરે
૧૧	૨	દુર્જ્યે	દુર્જ્યે
૧૨	૨	ln .1	નિ. ૪
	૧૨	૫	થાય
૧૩	૧૨	કતે	કને
૧૯	૨	પડીતે	પાડીને
૨૦	૧૬	વ	ય
૨૧	૧૯	કરવું	કરવું
૨૨	૧૪	રચન	રચના
	૧૭	શુદ્ધ	શુભ
૨૪	૧	બનાવ્યુ	બનાવ્યું
૩૧	૪	ળ હોય ન ર ય સુ	ળ ર યસુ હોય
	૧૭	ઓ	ઓ સંબંધી
૩૪	૧૩	ઉન્ટ	ઉન
૩૭	૩. ૪.	અપેક્ષાઓ	અપેક્ષાએ
	૬	બ્પો	બ્પો
	૧૪	નાર	વાર
૩૯	૯	શી	શી કહે છે,
૪૬	૧૪	કસને	કસન
૪૭	૬	ક	ફૂ

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
	૭	સુધી	સુધી
૪૮	૧૦	तथा च	तथाच—
૫૦	૧૫	वँ	वें
	૧૭	मेय	मेयं
૫૩	૬	વા	વાં
૫૪	૧	આશ્ટક	આ શ્ટક
	૧૬	प	प पं
૫૬	૧૩	વેગ શબ્દ	વેગ નામે
૬૩	૨૧	(પાચન	(પાચન)
૬૬	૧	ક્ષ	ક્ષ રીતે
		માનનું	માનના
		પણું	પણાને
૬૯–૭૦	૧૧–૧૧	છે. છે.	છે, છે,
૭૧	૯	તો	તેવો
	૧૮	તે	તે અનાદિ
૭૨	૧૭	માં	માં છે.
૭૩	૧૪	घूरे	दूरे
૭૪	૫	ति	त्ति
૭૭	૬	म्भ. म्भ	भ्यो, भ्यः
	૧૯	णे न	णे वा
૭૮	૧૩	કશું	કંઇ
	૧૬	દાર,	દાર

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૩૨	૧૧	મ	માં
૧૩૩	૨૦	તે	તેનાં
૧૩૪	૧	ત્રૂ	ત્ન્નુ
	૨	ઈ	ઈં
૧૩૫	૧૦	તે	તેમ
૧૩૯	૫	ણ	વણ
૧૪૦	૧૪	ત્રણુ	ત્રણપૂર્ણ
૧૪૧	૩	મ્મ	ત્મ
૧૪૨	૧૬	શુદ્ધા	શુદ્ધયા
૧૪૯	૨૦	ટા–તેમાં	ટા–માં
૧૫૧	૮	યું	વ્યું
૧૫૫	૨૧	તા	ના
૧૫૭	૧૯	મ્મ	ત્મ
૧૫૪	૧૩	છે	છે, ફરી
	૨૦	ય	મ
૧૫૮	૧૫	પાત	પક્ષપાત
૧૭૩	૬	કમણુ	કરણ
	૨૦	પો	પોતે
૧૭૪	૨૨	એ	એમ
૧૭૭	૪	છે,	[illegible]
૧૮૨	૧૭	ણુ	
૧૮૩	૧	મ	

॥ ॐ नमो वीतरागाय ॥

श्रीमत् सूत्रकृताङ्ग.

[શ્રી સૂત્રકૃતાંગ (સૂયગડાંગ) સૂત્રનું શીલાંકાચાર્ય કૃત ટીકાને આધારે]

ભાષાંતર.

[મોહનમુનિ ચરણે નમું, હર્ષ પન્યાસ તથાય,
પાર્શ્વનાથ પસાયથી, ભાષાંતર શુભ થાય.]

ટીકાકારનું મંગલાચરણ.

स्वपरसमयार्थसूचकमनन्तगमपर्ययार्थगुणकलितम् ।
सूत्रकृतमङ्गमतुलं, विवृणोमि जिनान् नमस्कृत्य ॥१॥

જૈનમત અને જૈનેતરમતમાં વર્ણવેલા પદાર્થોનું સૂચન કરનાર, અનન્તગમ (સરખાપાઠના આલાવા) તથા પર્યયાર્થ (એકજ અર્થમાં વપરાતા જુદા જુદા શબ્દો) ગુણોથી શોભાયમાન, જેની તુલના ન થઈ શકે એવું, સૂત્રકૃતાંગ નામનું જે સૂત્ર છે, તેનું વિવરણ (વિસ્તારથી સમજ) જીનેશ્વરોને નમસ્કાર કરીને કહું.

યોગના વિષયવાળા સૂત્રકૃતાંગ નામક બીજા અંગની વ્યાખ્યા આરંભાય છે.

પ્ર૦—અર્થનું શાસન કરતું હોવાથી આ શાસ્ત્ર છે, તો શાસ્ત્રના તમામ વિઘ્ન સમૂહ નાશ કરવા માટે પહેલું મંગળ જોઇએ, ભણેલું સૂત્ર ઘણોકાળ યાદ રહે માટે મધ્ય મંગળ જોઇએ અને શિષ્ય પ્રશિષ્ય પરંપરા એક સરખું કાયમ રહે માટે છેવટ મંગળ જોઇએ. તે ત્રણ મંગળો અહીં કેમ દેખાતાં નથી?

ઉ૦—તમારૂં કહેલું સત્ય છે. મંગળ ઇષ્ટ દેવતાના નમસ્કારરૂપ હોય છે આ સૂત્રના ઉત્પાદક પોતે સર્વજ્ઞ છે. તે પોતે પરમાત્મ સ્વરૂપ હોવાથી તેને બીજો નમવા યોગ્ય નથી. તેથી તેઓને મંગળ કરવાની જરૂરત નથી. એટલા માટે મંગળ કહ્યું નથી. વળી ગણધર ભગવંતોને પણ તે તીર્થંકરનું વચનજ ગોઠવવાનું હોવાથી મંગળની જરૂર નથી અને આપણા સામાન્ય આચાર્યાદિને તો આ આખું શાસ્ત્રજ મંગળ છે. અથવા નિર્યુક્તિકાર ભગવાનજ અત્રે ભાવમંગળ કહેવા ઇચ્છતા કહે છે.—

મંગલાદિ ચતુષ્ટય.

तित्थयरे य जिणवरे सुत्तकरे गणहरे य नमिउणं;
सूयगडस्स भगवओ, णिज्जुत्तिं कित्तइस्सामि ॥ १ ॥ नि

આમાં પૂર્વની અર્ધી ગાથા વડે ભાવ મંગળ કર્યું, અને પાછલી અર્ધી વડે સાંભળનારનું લક્ષ્ય ખેંચવા વાસ્તે પ્રયોજનાદિ ત્રણ બતાવ્યાં. કહ્યું છે કે—

" उक्तार्थं ज्ञातसंबन्धं, श्रोतुं श्रोता प्रवर्तते ।
शास्त्रादौ, तेन वक्तव्यः सम्बन्धः सप्रयोजनः ॥४॥

જાણીતા સંબંધવાળા કહેલા વિષયને સાંભળવાને સાંભળનાર યત્ન કરે છે, તેટલા માટે શાસ્ત્રના આરંભમાં પ્રયોજન સાથે સંબંધને કહેવો જોઈએ, તે કહે છે.

તેમાં "સૂત્રકૃતાંગની" આ કહેવાનું પદ છે, નિર્યુક્તિને કહીશ એ પ્રયોજન પદ છે, અને મુખ્ય છેવટનું પ્રયોજન (કહેનાર સાંભળનારને) મોક્ષ પ્રાપ્તિ છે. અને સંબંધ તો પ્રયોજન પદ વડે કરી અનુમાન કરવા યોગ્ય (અર્થવાળો) છે, એટલા માટે જુદો કહ્યો નથી; કહ્યું છે કે.

शास्त्रं प्रयोजनं चेति, सम्बन्धस्याश्रयावुभौ;
तदुक्त्यन्तर्गतस्तस्माद्भिन्नो नोक्तः प्रयोजनात् ॥५॥

શાસ્ત્ર અને પ્રયોજન બન્ને સંબંધનાં આશ્રય છે, તેનું કહેવાનું અંતરમાં સમાઈ ગયું છે તેથી પ્રયોજનથી જુદો તેને સમજાવ્યો નથી આ સમુદાય અર્થ કહ્યો, અને હવે અવયવ (પદેપદ)નો અર્થ કહીએ છીએ.

નામ સ્થાપના નિક્ષેપ સુગમ હોવાથી છોડી દઈને "દ્રવ્યસૂત્ર" બતાવે છે. દ્રવ્યસૂત્ર-પોંડજ એટલે વનીફળ (કાલાંઓથી ઉત્પન્ન થયેલા કપાસનું "રૂ" જાણવું, આદિશબ્દથી અંડજ (રેશમ) વાલજ (ઉન) વિગેરે લેવાં.

ભાવસૂત્રઃ—

પણ ભાવસૂત્ર તો અહીં આ અધિકારમાં "સૂચક જ્ઞાન." તે શ્રુતજ્ઞાન છે, તેનુંજ સ્વપરના અર્થનું સૂચનપણું છે. સૂત્ર ચાર પ્રકારનું છે. (૧) સંજ્ઞાસૂત્ર, (૨) સંગ્રહ સૂત્ર, ૩ વૃત્તનિબદ્ધ (૪) જાતિનિબદ્ધ.

સંજ્ઞાસૂત્રઃ—

આ સંકેત પૂર્વક રચેલું છે; જેમકે—

" जे छेए सागारियं न सेवे, सव्वामगंधं परिण्णाय ॥ णिरामगंधो परिव्वए ।

જે ડાહ્યો છે તે ઓસંગ ત્યાગ કરે, બધા આમગંધને જાણીને નિરામગંધને છોડે. વિગેરે.

તથા લોકમાં પણ પુદ્ગલો, સંસ્કાર, સિત્રણ વિગેરે.

સંગ્રહસૂત્રઃ—

જેમ પુષ્કળ અર્થને સંગ્રહ કરતું હોય તે, જેમકે

દ્રવ્ય એમ સૂચવતાં સમસ્ત ધર્માધર્મ આકાશાદિ છએ દ્રવ્યનો સંગ્રહ લેવાય છે—

અથવા ઉત્પાદ વ્યય ધ્રૌવ્ય સહિત હોય તે "સત્"

वृत्तनिबद्धसूत्रं—

આ અનેક વૃત્ત જાતિ (કાવ્ય) વડે રચેલું હોય છે જેમકે बुज्झिज्जत्ति तिउट्टिज्जेत्यादि. સમજે, તોડે, વિગેરે.

जाति निबद्धं.

આ સૂત્ર ચાર પ્રકારે છે, (૧) કથનીય, (કથાવાળું) એટલે જે કહેવાનું છે, તે ઉત્તરાધ્યયન તથા જ્ઞાતાસૂત્ર વિગેરે. (કારણકે તેમાં પ્રાય પૂર્વ ઋષિઓની રચેલી કથાઓ છે-)

(૨) ગદ્ય એટલે "બ્રહ્મચર્યાધ્યયન" વિગેરે,

(૩) પદ્ય એટલે છંદોવાળું.(ભૂજંગી દુહા ચોપાઇ વિગેરે).

(૪) ગેયં, જે સ્વરસંચારવડે, પ્રાયં ગીતિ છંદ વડે રચેલું જેમકે કાપિલીય અધ્યયન-(ઉત્તરાધ્યયનનું આ એક અધ્યયન છે)

" अध्रुवे असासयंमि संसारंमि दुक्खपउराए ।

"અધ્રુવ અશાસ્વત દુ:ખથી ભરપૂર એવા સંસારમાં".

હવે "સૂત્ર" પદનો નિક્ષેપો કહેવા નિર્યુક્તિની ગાથા કહે છે—

करणं च कारओ य, कडं च तिण्हंपि छक्कनिक्खेवो;
दव्वे खित्ते काले, भावेण उ कारओ जीवो ॥ ४ ॥(नि)

અહીં કૃત એટલે એવું કર્મ બાંધ્યું, કારણકે કર્મ કર્યો વિના બંધાતું નથી, મતલબ કે કર્તાનો અને કરણના ધાતુના અર્થનો આક્ષેપ છે. મૂળ ગાથામાં કરણ, કારક અને કૃત એ ત્રણ શબ્દ છે તે ત્રણેના જુદા જુદા નામ સ્થાપના વિગેરે છ છ નિક્ષેપા થાય છે તેમા પાછલી અડધી ગાથા વડે ટુંકાણમા સમજવાનું હોવાથી કરણ શબ્દને છોડીને ફક્ત કારક શબ્દનાજ નિક્ષેપા કહે છે, નામ સ્થાપના પ્રસિદ્ધ હોવાથી તેને છોડીને દ્રવ્યાદિક નિક્ષેપા બતાવે છે (૧) પ્રથમ દ્રવ્ય વિષયમા કારક ચિંતવવું. તે દ્રવ્યનો, દ્રવ્યવડે, અથવા દ્રવ્ય સ્વરૂપ જે કારક તે દ્રવ્ય કારક છે, (૨) ક્ષેત્રકારક તે ભરતક્ષેત્ર વિગેરેમા જે કારક, અથવા જે ક્ષેત્રમા કારકનુ વ્યાખ્યાન કરવ [illegible] ક્ષેત્રકારક છે (૩) તે પ્રમાણે કાળકારકની પણ યોજના કરવી (જે કાળમા કોઈ કરે તે [illegible] કારક અથવા જે [illegible] કારકનુ [illegible] થાય તે કાળકારક છે)

ભાવકારક–

[illegible]

બાબત નિર્યુક્તિકાર આગળ જતાં પોતે કહેશે. કે હિદ અ-ણુભાવે વિગેરે-નિ૦ ૧

હવે કરણનું વ્યાખ્યાન કરવા માટે કરણના નામસ્થાપના નિક્ષેપા છોડી દ્રવ્યાદિકરણ નિક્ષેપા માટે નિર્યુક્તિકાર કહે છે.—

दव्वं पओगवीससा, पओगसा मूल उत्तरे चेव ।
उत्तरकरणं वंजण, अत्थो उ उवक्खरो सव्वो ॥५॥ नि०

દ્રવ્યકરણ હવે ચિંતવીયે; તે આ પ્રમાણે. દ્રવ્યનો અથવા દ્રવ્ય વડે અને દ્રવ્યનિમિત્તે જે અનુષ્ઠાન (ઉપાય) કરવું તે દ્રવ્યકરણ. તે બે પ્રકારે છે. ૧ પ્રયોગ કરણ; ૨ વિસ્રસાકરણ, (૧) પ્રયોગકરણ-પુરૂષ વિગેરેના વ્યાપારથી જે ય તે-તેના પણ બે ભેદ છે.

(૧ ક) મૂળકરણ અને (૧ બ) ઉત્તરકરણ—તેમાં ઉત્તરકરણ પાછલીઅડધી ગાથાથી જણાવે છે. ઉત્તરકરણ તે ઉત્તરકરણ જેમકે કાન વિગેરેનું વિંધવું. અથવા તે મૂલકરણ ઘટાદિક જે ઉપસ્કર (ઓજાર) દંડચક્ર વિગેરેથી (સ્વરૂપથી) પ્રકટ કરીએ તે ઉત્તરકરણ-કર્ત્તાનો ઉપકારક, અર્થાત્ જે ઓજાર વિગેરે કામ લાગે તે બધો ઉપસ્કારનો વિષય જાણવો વળી ફરીથી વિસ્તારથી મૂલ અને ઉત્તરકરણ બતાવવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

मूलकरणं सरीराणि, पंच तिसु कण्णखंधमाईयं
दव्विंदियाणि परिणामियाणि विसओसहाईहिं ॥६॥नि–

મૂળકરણ. એટલે ઔદારિકાદિક પાંચ શરીરો છે તેમાંનાં પહેલા ત્રણ,–ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક એ ત્રણેમાં ઉત્તરકરણ કર્ણ સ્કંધાદિક વિદ્યમાન છે તેજ પ્રમાણે આઠ અંગ મુખ્ય છે. જેમકે ૧ માથું, ૨ છાતી ૩ પેટ, ૪ પીઠ, ૫–૬ બે હાથ અને ૭–૮ બે પગ એ આઠ અંગ ઔદારિકાદિક ત્રણ શરીરમાં બનાવવા તે મૂળ કરણ છે અને કાન, ખભા, વિગેરે અંગોપાંગ બનાવવા તે ઉત્તરકરણ છે.

કાર્મણ તેજસ શરીરને સ્વરૂપથી બનાવવું તેજ મૂળ કરણ, તે બેને અંગોપાંગ ન હોવાથી ઉત્તરકરણ નથી. અથવા, ઔદારિક તે કર્ણવેધ (કાન વિંધવો) વિગેરે ઉત્તરકરણ વૈક્રિયનું ઉત્તરકરણ તેનવું વૈક્રિય શરીર બનાવવું–અથવા દાંત કેશ વિગેરે બનાવવા, [illegible] ક્રિય વિના ઉત્તરકરણ છે અથવા [illegible] તથા ઉત્તર કરણ પાછળથી [illegible] [illegible] છે. [illegible]

હવે [illegible]

संघायणे य परिसाडणा, य मीसे तहेव पडिसेहो ।
पडसंखसगडथूणा, उड्ड तिरिच्छादिकरणं च ॥७ (नि)

સંઘાતકરણ, એટલે લંબાઈ પહોળાઈમાં તાંતણા જોડીને કપડાનું તૈયાર કરવું. પરિસાટકરણ—એટલે કરવતવડે શંખાદિકને ઉપયોગમાં લેવા, સંઘાત પરિસાટ કરણ એટલે ગાડાં વિગેરે તૈયાર કરવાં, તે બંનેનો નિષેધ કરવો. એટલે સ્થુણા (ઠુંઠા) દિકને ઉંચે કે તિર્ચ્છી દિશામાં આપાદન કરવું. પ્રયોગ કરણ કહીને વિસ્રસા કરણ કહે છે.

खंधेसु दुप्पएसादिएसु अब्भेसु विज्जुमाईसु ।
णिप्फण्णगाणि दव्वाणि, जाण तं वीससाकरणं॥८॥(नि)

વિસ્રસાકરણ—સાદિ અને અનાદિ એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં અનાદિ તે ધર્મ અધર્મ અને આકાશ આ ત્રણેનું પરસ્પર અનુવેધવડે રહેવું છે, એક બીજા જોડે સમાધાન અને આશ્રય હોવાથી અનાદિ છતે પણ કરણત્વનો વિરોધ નથી. અને રૂપિ દ્રવ્યોમાં બે આણુ વિગેરેના પ્રક્રમવડે ભેદ અને સંઘાતવડે સ્કંધપણું પ્રાપ્ત કરે છે તે સાદિ કરણ છે. પુદ્ગલ દ્રવ્યનો દશ પ્રકારનો પરિણામ છે તે, આ પ્રમાણે. ૧ બંધન, ૨ ગતિ, ૩, સંસ્થાન, ૪ ભેદ, ૫ વર્ણ ૬ ગંધ, ૭ રસ, ૮ સ્પર્શ, ૯ અગુરૂલઘુ, ૧૦ શબ્દરૂપે છે, (૧) તેમાં

લુખો તથા ચોપડયો એવા બે પરમાણુ મળી બંધ થાય છે. (૨) ગતિપરિણામ તે દેશાંતર જવું તે, (૩) સંસ્થાન પરિણામ તે પરિમંડળ વિગેરે પાંચ પ્રકારે છે (૪) ભેદ પરિણામ,-ખંડ, પ્રતર, ચૂર્ણક, અનુતટિક ઉત્કારિક એમ પાંચ પ્રકારે છે. ખંડ વિગેરેનું સ્વરૂપ બતાવનારી આ બે ગાથાઓ છે, તે આ પ્રમાણે છે.

खण्डेहिं खण्डभेयं, पयरब्भेयं जहब्भपडलस्स ।
चुण्णं चुण्णिय-भेयं, अणुतडियं वंसवक्कलियम् ॥१॥
दुंदुंभि समारोहे, भेए उक्केरिया य उक्केरं ।
वीसमपओगपरिणामग, संघाय विओग विविहगमो ॥२॥

ખંડેના ભેદ તે ખંડભેદ, અને પ્રતર ભેદ તે વાદળાના સમૂહનો છે અને ચૂર્ણ તે [illegible] અનુતટિકા એટલે [illegible] અને [illegible] સમ [illegible] ભેદન [illegible] વિશ્રસ પ્રયોગથી [illegible] વિધ ગમ થાય છે.

વર્ણ પરિણામ

[illegible]

ગાથાઓ.

जइ कालगमेगगुणं, सुक्किलयंपि य हविज्ज बहुयगुणं ।
परिणामिज्जइ कालं, सुक्केण गुणाहियगुणेणं ॥ १ ॥
जइ सुक्किलमेगगुणं, कालगदव्वं तु बहुगुणं जइ य ।
परिणामिज्जइ सुक्कं, कालेण गुणाहिय गुणेणं ॥ २ ॥
जइ सुक्कं एक्कगुणं, कालगदव्वंपि एक्कगुणमेव ।
कावोयं परिणामं, तुलगुणत्तेण संभवइ ॥ ३ ॥
एवं पंचविवण्णा संजोएणं तु वण्णपरीणामो ।
एक्कत्तीसं भंगा, सव्वेवि य ते मुणेयव्वा ॥ ४ ॥
एमेव य परिणामो, गंधाण रसाण तहय फासाणं ।
संठाणाण य भणीओ, संजोगेणं बहुविगप्पो ॥ ५ ॥

જો એક ગુણો કાળો રંગ હોય અને ધોળો રંગ બહુ ગુણવાળો હોય તો કાળો રંગ હોય તે ધોળા રંગમાં પરિણામ પામે (૧) જો ધોળો એક ગુણ હોય અને કાળો રંગ બહુ ગુણો હોય તો ધોળો રંગ બહુ કાળાની સાથે તે રૂપે પરિણમી જાય (૨) હવે ધોળો અને કાળો રંગ બંને એક ગુણા (સરખા) હોય તો કાપોત રંગનું પરિણામ બંને સરખા હોવાથી સંભવે છે (૩) એ પ્રમાણે પાંચે રંગ સંયોગવડે રંગના પરિણામવાળા થાય છે તે બધા મળીને એકત્રીશ ભાંગા

થાય છે. (૬ થી ૮) એ પ્રમાણે બે ગંધ, પાંચ રસ, તેમજ આઠ સ્પર્શો તથા સંસ્થાનોના સંયોગ વડે બહુવિકલ્પવાળું પરિણામ આવે છે.

૩૧. ભંગા.

દ્વિક સંયોગી ૧૦, ત્રિક સંયોગી ૧૦, ચતુષ્ક સંયોગી ૫, પાંચ સંયોગી ૧, તથા પ્રત્યેક રંગના જુદા જુદા ૫, કુલ ૩૧. (૯) પણ અગુરૂ લઘુ પરિણામ તો પરમાણુથી માંડીને અનંતાનંત પ્રદેશી સ્કંધ સૂક્ષ્મ સુધી હોય છે. (૧૦) શબ્દ પરિણામ, તત, વિતત, ઘન, શુષિર એમ ચાર પ્રકારના છે. તથા તાલુ-આદિના પુટનો વ્યાપાર વિગેરે અભિનિવૃત્તિ છે. આ સિવાય પણ પુદગલોનું પરિણામ છાયા વિગેરે પણ છે તે આ પ્રમાણે

छाया य आयवो वा, उज्जोओ तहय अंधकारो य।
एसो उ पुग्गलाणं, परिणामो फंदणा चेव ॥ १३ ॥
सीया णाइपगासा, छाया णाइच्चिया बहुविगप्पा।
उण्हो पुणप्पगासो, नायव्वो आयवो नाम ॥ १४ ॥

(૧) છાયા અને (૨) આતપ તથા (૩) ઉદ્યોત અને (૪) અંધકાર તથા (૫) સ્પંદન એ પુદ્ગલોનો પરિણામ ધર્મ છે

૧૪ ઠંડી અને અતિ પ્રકાશ નહીં એવી, આદિત્ય વગરની બહુ વિકલ્પ વાળી તે છાયા છે ૨ તથા ઉષ્ણ પ્રકાશ તે આતપ નામે જાણવો.

ઓઘથી જાણવું. નામથી એકાદશ (અગ્યાર) કરણો છે. તે આ પ્રમાણે.

बंव च बालवं चेव, कोलवं तेत्तिलं तहा।
गरादि वणियं चेव, विट्ठि हवइ सत्तमा ॥ ११ ॥ नि०
सउणि चउप्पयं नागं, किंसुग्धं च करणं भवे एयं।
एते चत्तारि धुवा, अन्ने करणा चला सत्त ॥ १२ ॥ नि०
चाउद्दसि रत्तीए सउणी, पडिवज्जए सदा करणं।
तत्तो अहक्कमं खलु, चउप्पयं णाग किंसुग्धं ॥ १३ ॥ नि०

બંવ, બાલવં, કોલવં, તેતિલ, તથા ગરાદિ, વણિયં, વિઠ્ઠિ, સઉણી, ચઉપ્પય, નાગ, કિંસુગ્ધ–કુલ ૧૧. પાછલા ચાર ધ્રુવ છે. અને પૂર્વના સાત ચલ છે. હમેશાં ચૌદસની રાતના શકુની (સઉણી) કરણ લેવો. ત્યારપછી અનુક્રમે ચઉપ્પય, નાગ અને કિંસુગ્ધ લેવા. (ગાથાનુસારે કરણ યોજના. ૪×૨=૮–૨=૬+(વિષ્ટિ) ૧+૭ (વણિક)=૧૦= ૨÷, ૨૦=૬+૧=૭ (વ–વિ૦)

पक्खतिहिओ, दुगुणिआ, दुरूवहीणा च सुक्कपक्खंमि।
सत्तहिये देवसियं तं चेव रूवाहियं रत्तिं ॥ १७ ॥

ઉપરની ત્રણે ગાથાનો અર્થ સુગમ છે, તેથી ટીકાકારે લખ્યો નથી.

હવે ભાવકરણનું વર્ણન કરે છે.

भावे पओगवीससं पओगसा मूल उत्तरं चेव ।
उत्तर कमसुयजोवण, वण्णादी भोअणादिसु ॥ १४ ॥ नि०

ભાવકરણ પણ બે પ્રકારે છે. પ્રયોગ અને વિસ્રસા, તેમાં જીવ આશ્રિત પ્રાયોગિક મૂળ કરણ પાંચે શરીરોની પર્યાપ્તિ તે શરીરોને પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયથી ઔદયિક ભાવમાં વર્તમાન જીવ પોતાના વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલ પ્રયોગ વડે બનાવે છે. અને ઉત્તર કરણ તો પાછલી અડધી ગાથાથી કહે છે. ઉત્તર કરણ તે ક્રમ, શ્રુત, યૌવન, વર્ણાદિ ચાર રૂપે છે. તેમાં ક્રમકરણ શરીર બની રહ્યા પછી પાછળના કાળમાં બાળ, યુવાવસ્થા, વૃદ્ધત્વાદિ ક્રમે ઉત્તરોત્તર જે જુદી જુદી અવસ્થા આવે છે તે અને શ્રુત કરણ તે વ્યાકરણાદિ પરિજ્ઞાન રૂપ, અવસ્થા વિશેષ છે, તથા અપર (બીજી) કલા પરિજ્ઞાન રૂપછે, તથા યૌવનકરણ તે કાળે કરેલીવયની એક અવસ્થા અથવા રસાયણ વિગેરેથી શરીરમાં શક્તિ લાવે તે છે. તથા વર્ણ ગંધ રસ, સ્પર્શ કરણ, પુષ્ટિકારક ભોજન વિગેરે વાપરતાં રૂપ વિગેરેમાં ફેરફાર થાય તે. વળી આ પુદગલના વિપાકપણાથી વર્ણાદિનું અજીવ આશ્રિત પણ સમજી લેવું-

હવે ભાવ વિસ્રસા કરણ કહે છે.

वण्णादिया य वण्णादिएसु, जे केइ वीससामेला ।
ते हुंति थिरा अथिरा, छायातवदुद्धमादीसु ॥१५॥ नि०

તેઓની ગ્રંથ રચના વખતે, શુભ ધ્યાનમાં હોવાની (કર્મ દ્વારવડે) જે અવસ્થા વિશેષ, તેને દેખાડવા નિર્યુક્તિકાર કહે છે.

ठिइमणुभावे बंधणनिकायणनिहत्तदीहहस्सेसु ।
संकमउदीरणाए, उदए वेदे उवसमे य ॥ १७ ॥ नि०

તેમાં કર્મ સ્થિતિ આશ્રી વિચારતાં, અજઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિ (આયુ) વાળા ગણધરોએ આ સૂત્ર રચ્યું છે. તથા અનુભાવ એટલે વિપાક તેની અપેક્ષાએ મંદ અનુભાવથી, તથા બંધ આશ્રી વિચારતાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ પ્રકૃતિ મંદ અનુભાવે બાંધતાં. તથા અનિકાચિત કર્મ થતાં, તથા નિધત્ત અવસ્થાને છોડવાવાળા, તથા દીર્ઘ સ્થિતિમાં રહેલી કર્મ પ્રકૃતિને હ્રસ્વ (ઓછી) સ્થિતિમાં કરતી વખતે, તથા ઉત્તર પ્રકૃતિ બંધાતી હોય તેને સંક્રમણ વડે ઉદયમાં આવેલાં કર્મોને ઉદીરણા કરવા વડે અપ્રમત્ત ગુણસ્થાને રહી તથા સાતા અસાતાના આઉખાને ન ઉદીરતાં, તથા મનુષ્ય ગતિ પંચેંદ્રિય જાતિ ઔદારિક શરીર તથા અંગોપાંગ કર્મના ઉદયમાં વર્તતા તથા પુરૂષ વેદમાં રહે છતે, તથા ઉપશમ એટલે (સૂચનાત્ સૂત્ર) ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં વર્તતા ગણધર ભગવંતોએ આ સૂત્રકૃત અંગને રચ્યું છે.

પ્રકાશ્યું; (આમાં સૂત્રકૃત સૂત્રની અપેક્ષાએ નપુંસક લિંગ છે) મૂળ ગાથામાં સાધુ અહીં ગણધરોને લેવાના છે. તેમને ઉદ્દેશીનેજ ભગવંતે અર્થ પ્રકાશ્યો છે. તે અર્થને સાંભળી-ગણધરોએ પણ વચનયોગ વડે રચ્યું, તે જીવનો સ્વભાવિક ગુણ એટલે પ્રકૃત (કુદરતી) તે પ્રાકૃત ભાષા વડે રચ્યું; પણ સંસ્કૃત ભાષામાં ન રચ્યું, (સંસ્કૃત ભાષા લટ્ લિટ્ શપ્ પ્રકૃતિ પ્રત્યય વિગેરે વિકારની વિકલ્પના વડે બનેલી છે, તેમાં ન રચ્યું.)

હવે બીજી રીતે સૂત્રકૃત શબ્દનો નિરૂક્ત (પદ છુટાં પાડી અર્થ કરવો તે) કહે છે.

अक्खरगुणमतिसंघायणाए, कम्मपरिसाडणाए य ।
तदुभयजोगेण कयं, सुत्तमिणं तेण सुत्तगडं ॥ २० ॥ नि०

અક્ષરો અકારાદિ, તેના ગુણ. અથવા અનંતગમ પર્યાયવાળું ઉચ્ચારણ લેવું, જેના વિના અર્થનું બતાવવું અશક્ય છે:

મતિ જ્ઞાનની સંઘટના મતિસંઘટના અક્ષર ગુણો વડે મતિ સંઘટના, તે અક્ષરગુણમતિસંઘટના એટલે ભાવશ્રુત (જે આત્મામાં છે) તેને દ્રવ્યશ્રુત વડે પ્રકાશવું તે; અથવા અક્ષરગુણની બુદ્ધિવડે રચના કરવી, તે અક્ષરગુણમતિસંઘટના તે વડે; તથા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનું

જે સાક્ષાત્ અર્થ બતાવ્યા તેમાં તો બધા ચૌદ પૂર્વીસમાન જાણવા, પણ ફક્ત સાક્ષાત્ ન બતાવતાં સૂચના જ જેની કરી હોય, તેની અપેક્ષાએ કોઇ ચૌદ પૂર્વી (બુદ્ધિના પ્રભાવથી) અનંત ભાગ અધિક અર્થને જાણે, બીજો તે જ કારણથી અસંખ્ય ભાગ અધિક અર્થ જાણે ત્રીજો સંખ્યેય ભાગ અધિક જાણે, તથા બીજા સંખ્યેય અસંખ્યેય અનંત ગુણ જાણે. તે સૂચવેલા પદાર્થો પણ યુક્તિયુક્ત સૂત્રમાં કહ્યા જેવા સમજવા તે જ કહ્યું છે. "કે મતિ વિશેષ હોય તેથી"—

પ્રશ્ન:-શું સૂત્રમાં કહ્યા સિવાયના પણ અર્થો છે, કે જેથી ચૌદ પૂર્વીઓ ષટ્સ્થાનમાં પડેલા કહ્યા છે?

ઉત્તર-હા-ઘણા છે. તેથી કહ્યું છે કે જે પ્રજ્ઞાપનીય ભાવવાળા પદાર્થો છે તે ન કહી શકાય તેવાનો અનંતમો ભાગ છે અને જે પદાર્થો કહી શકાય તેવા છે તેનો અનંતમો ભાગ સૂત્રોમાં ગુંથેલો છે- તેની ગાથા—

पण्णवणिज्जा भावा अणंतभागो उ अणभिलप्पाणं ।
पण्णवणिज्जाणं पुण अणंतभागो सुयनिबद्धो ॥ १८ ॥

આમ હોવાથી, તે અર્થો આગમમાં બહુ પ્રકારે ગોઠવ્યા છે. કેટલાક સૂત્રોમાં સાક્ષાત્ કહેલા છે અને કેટલાક અર્થાપત્તિથી સમજાય છે. અથવા કોઈ જગ્યાએ

૨	૩	૧ થી ૭	૭
૩	૪		
૪	૨		
૫	૨		
૬ થી ૧૬	૧૧	કુલ અધ્યયન ૨૩.	ઉદ્દેશા ૩૩
૧૬	૨૬		

આ સૂયગડાંગ આચારાંગથી બમણું જાણવું. એટલે છત્રીશ હજાર પદ જાણવાં.

હવે સૂત્રકૃતાંગના નિક્ષેપા પછી શ્રુત પહેલા શ્રુતસ્કંધ નાં નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપાને બતાવે છે—

निक्खेवो गाहाए चउव्विहो छव्विहो य सोलससु ।
निक्खेवो य सुयंमि य, खंधे य चउव्विहो होइ ॥२३॥नि०॥

અહીં પહેલા શ્રુતસ્કંધનું નામ "ગાથા ષોડશક" છે એટલે ગાથા નામનું સોળમું અધ્યયન આ શ્રુત સ્કંધમાં છે. તેથી તે નામ છે. હવે ગાથાનો નામ સ્થાપના દ્રવ્ય ભાવ રૂપ ચાર પ્રકારનો નિક્ષેપ છે. નામ સ્થાપના પ્રસિદ્ધ છે. (૩) "દ્રવ્ય ગાથા" બે પ્રકારે છે. આગમથી, નોઆગમથી; આગમથી ગાથાનો જ્ઞાતા પણ ઉપયોગ રહીત; અને નોઆગમથી ત્રણ પ્રકારે છે, જ્ઞ શરીર દ્રવ્ય ગાથા, ભ શરીર દ્રવ્ય ગાથા, અને બે સિવાયની તે આ દ્રવ્ય ગાથ

પ્રાયવાળા અન્ય દર્શનીઓ જેના પેટા વિભાગ ભેદ ગણતાં ૩૬૩ ની સંખ્યા છે તે પોતપોતાનો મત સાધતાં જિનેશ્વર પાસે આવે તે સમયે તેમના વચનમાં રહેલા સાધનદોષોને બતાવવા વડે તેમનું નિરાકરણ કરાય છે—તેરમા અધ્યયનમાં સર્વ વાદીઓમાં કપિલ, કણાદ, અક્ષપાદ, શૌદ્ધોદન, જૈમિની વિગેરે મતને અનુસરનારાઓનું કુમાર્ગ બતાવવાપણું સાધે છે, ચઉદમા અધ્યયનમાં શિષ્યોના ગુણદોષોના અધિકારનું કથન છે તથા શિષ્યના ગુણ સંપદાથી યુક્ત શિષ્યે ગુરૂકુલવાસ સેવવો. પંદરમામાં આદેય (ગ્રહણ કરવા યોગ્ય) પદો અથવા અર્થ પૂર્વે કહેલા છે તેને પ્રાયઃ અહીં બોલ્યા છે તથા આયત ચારિત્ર તે સમ્યક્ ચારિત્ર મોક્ષ માર્ગનું એક સાધક છે તે અહીં વર્ણવ્યું છે. સોળમું ગાથા નામનું અધ્યયન વાળા અધ્યયનમાં પંદરે અધ્યયનમાં જે અર્થ બતાવ્યો છે. તે અહીં સંક્ષેપમાં બતાવ્યો છે આ પ્રમાણે ગાથા સોળનો ભેગો સંક્ષિપ્ત અર્થ વર્ણવ્યો. છે અને હવે પછી એક એક અધ્યયનને વર્ણવીશું.

તેમાં પહેલું અધ્યયન "સમય" નામનું છે તેનાં ઉપક્રમ નિક્ષેપ અનુગમ નય એ ચાર અનુયોગદ્વાર થાય છે.

ઉપક્રમ.

તેમાં ઉપક્રમણ તે ઉપક્રમ અથવા જેના વડે શાસ્ત્રને નિક્ષેપના અવસરમાં લાવીને સ્થાપીએ તે ઉપક્રમ તેમાં

એમ ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં ત્રણમાં ગણવું. અથવા આત્મ અનન્તર પરંપર ભેદથી આગમ ત્રણ પ્રકારે છે. તેમા તીર્થંકરને અર્થની અપેક્ષાએ આત્મા ગમ, ગણધરોની અપેક્ષાઓ અનંતર, તથા શિષ્યોની અપેક્ષાઓ પરંપરા ગમ--અને સૂત્રની અપેક્ષાએ ગણધરોને આત્માગમ, તેના શિષ્યોને અનંતરાગમ ત્યારપછી શિષ્યોને પરંપરાગમ જાણવુ.

ગુણ પ્રમાણ પછી નય પ્રમાણ અવસર છે. તેનો હમણાં પ્રથકત્વ અનુયોગમાં સમાવતાર નથી, અથવા પુરૂષની અપેક્ષાએ થાય છે. તેજ કહ્યું છે કે

मूढ नइयं सुयं कालियं तुण णया समोरयंति इहं
अपुहुत्ते समोयारो, न त्थि पुहुत्ते समोयारो.

મૂઢનયિક એટલે નય શુન્ય કાલિક શ્રુત છે એમાં નયો અપૃથકત્વમાં સમવતાર થાય છે. પણ પૃથ કત્વમાં સમવતાર નથી તથા

आसज्जउसोयारं, नयेनयविसारउ बूया

આસાદ્ય એટલે સાંભળનારની યોગ્યતા દેખીને નયમાં વિશારદ હોય તે નયોનું વર્ણન કરે. સંખ્યા પ્રમાણ આઠ પ્રકારે છે. તે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, પરિમાણ, પર્યવ, અને ભાવ એ આઠ છે. તેમા પરિમાણ સંખ્યામાં અવતાર છે. તે કાલિક અને દ્રષ્ટિવાદ બે ભેદો છે. તેમાં

આ સૂત્રને કાલિક પરિમાણ સંખ્યામાં ગણવું તેમાં પણ અંગ અને અંગવિના એ બે ભેદમાં અંગપ્રવિષ્ટમાં લેવો, પર્યવ સંખ્યામાં અનંતા પર્યવા છે. તથા સંખ્યેય અક્ષર સંખ્યેય સંઘાત ( ), સંખ્યેય પદો સંખ્યેય પાદો, સંખ્યેય શ્લોકો, સંખ્યેય ગાથા, સંખ્યેય વેઢા, સંખ્યેય અનુયોગદ્વારો છે. હવે વક્તવ્યતાનો સમાવતાર ચિંતવીએ તે સ્વ સમય, પર સમય, ઉભય સમય એમ ત્રણ ભેદે છે. તેમાં આ અધ્યયનનો ત્રણેમાં સમાવેશ થાય છે અર્થાધિકાર બે પ્રકારે છે. (૧) અધ્યયન અર્થાધિકાર, અને ઉદ્દેશ અર્થાધિકાર, છે તેમાં અહીં અધ્યયન અર્થાધિકાર, કહ્યો છે. અને ઉદ્દેશ અર્થાધિકારને ગાથાના આંતરે નિર્યુક્તિકાર પોતે કહેશે.

હવે નિક્ષેપાનો અવસર છે. તે ત્રણ પ્રકારે છે, ઓઘનિષ્પન્ન, નામનિષ્પન્ન, સૂત્રલાપકનિષ્પન્ન તેમાં ઓઘ નિષ્પન્નમાં આ અધ્યયનજ છે, તેનો નિક્ષેપો આવશ્યકાદિ સૂત્રમાં વિસ્તારથી કહ્યો છે. નામ નિષ્પન્નમાં "સમય" એ નામ છે, તેના નિક્ષેપાના અર્થ માટે નિર્યુક્તિકાર કહે છે.

णामं ठवणा दविए खेत्ते काले कुतित्थ संगारे
कुल गण संकर गंडी, बोद्धव्वो भावसमएय ॥ २९ ॥

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, કુતીર્થ, સંગાર, કુલ, ગણ, સંકર, ગંડી, અને ભાવ એ બાર પ્રકારે સમયનો નિક્ષેપ છે તેમાં નામ સ્થાપના પ્રસિદ્ધ છે. દ્રવ્ય સમય એટલે દ્રવ્યનો સમ્યગ્ અયન (પરિણતિ વિશેષ) એટલે સ્વભાવ જાણવો તે જીવ દ્રવ્યનો ઉપયોગ, પુદગલ દ્રવ્યનું મૂર્તત્વ છે. ધર્મ અધર્મ અને આકાશ એ ત્રણેનો અનુક્રમે સ્વભાવગતિ, સ્થિતિ અને અવગાહન દાન લક્ષણ છે. અથવા જે દ્રવ્યનો જે અવસર એટલે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કાલ છે જેમકે શરીર આશ્રી.

વર્ષા રૂતુમાં લવણ અમૃત સમાન, શરદમાં પાણી, ગાયનું દૂધ હેમંત રૂતુમાં, શિશિર રૂતુમાં આમળાંનો રસ, વસંતમાં ઘી, અને ગ્રીષ્મમાં ગુડ (ગોળ) અમૃત સમાન છે. ક્ષેત્ર સમય તે ક્ષેત્ર એટલે આકાશ તેનો સ્વભાવ તે જેમ.

एगेण विसे पुण्णे, दोहिवि पुण्णे सयंपिमाएज्जा ।
अट्ठव सएण वि पुण्णे,, कोडि सहस्संपि माएज्जा ॥१॥

એક પરમાણુથી પણ પૂરાય, બેથી પણ પૂરાય સોપણ માયે, સોલાખથી પણ પૂરાય, અને કોડીસહસ્ર (હજાર) પણ માઈ જાય અથવા દેવકુરૂ વિગેરે ક્ષેત્રોનો આવો અનુભાવ છે. કે ત્યાં ઉત્પન્ન થતા પ્રાણીઓ સુરૂપવાળા, નિત્ય સુખી, વૈર વિનાના હોય છે. અથવા ક્ષેત્રનો પરિક્રમણ

અવસરક્ષેત્ર સમય છે. કાલ સમય તે સુખમ વિગેરે આરાનો અનુભાવ છે. અથવા કમળનાં સો કોમળ પાંદડાં ભેદાઇ જાય તેથી પણ સમય કાળ બારીક છે. આ કાળ સમય છે. અહીં દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળના વિષયમાં પ્રાધાન્ય પણાની વિવક્ષાથી દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળ સમયપણું જાણવું. કુતીર્થ સમય એટલે જૈનેતરનાં પોતપોતાનાં માનેલાં આગમ (સિદ્ધાંત) જાણવાં અથવા તેમાં બતાવેલાં અનુષ્ઠાન છે. સંગાર સમય તે સંકેત રૂપ છે. જેમકે પૂર્વભવમાં સિદ્ધાર્થ સારથી દેવે પૂર્વે કરેલા સંકેત પ્રમાણે કૃષ્ણવાસુદેવના મડદાને લઇ જતા મુગ્ધ બળદેવને અનેક પ્રકારે બનાવો બતાવી પ્રતીબોધ કર્યો. કુલ સમય તે કુલાચાર જેમકે શક લોકોની પિતૃ શુદ્ધિ, આભીરો (રબારીઓ) ની મંથનિકા શુદ્ધિ છે. ગણ સમય તે જેમ મલ્લોનો આ આચાર છે કે જે કોઇ અનાથ મલ્લ મરે તો તેની જાતિવાળા તેનો સંસ્કાર કરી દે. અને પડી ગયો હોય તો તેનો ઉદ્ધાર કરે. (ઉઠાડે), સંકર સમય તે ભિન્ન જાતિઓનું મલવું. એક વાક્યપણું, જેમકે વામ માર્ગી વિગેરેની અનાચારમાં પ્રવૃતિ છતાં ગુપ્તિ કરવુ છે અર્થાત્ તેઓ બધા મળીને છાના દુરાચાર સેવે તોપણ કોઇને કહેતા નથી, ગંડી સમય તે જેમકે શાક્યલોકમાં ભોજન વખતમાં ગંડીતાડન (   ) કરવું ભાવ સમયનોઆગમથી આ

मेघच्छन्ने यथा चंद्रो न राजति नभस्तले
उपोद्घातं विनाशास्त्रं तथा न भ्राजते विधौ ॥ १ ॥

મેઘથી ઢંકાયલો ચંદ્ર આકાશમાં શોભતો નથી તેમ શાસ્ત્ર ઉપોદ્ઘાત વિના વિધિમાં શોભતું નથી. સૂત્રસ્પર્શિકનિ. અનુગમ સૂત્ર હોય ત્યારે શોભે છે અને સૂત્ર તે સૂત્રાનુગમમાં છે. તે અવસર આવ્યો જ છે. તેથી અસ્ખલિતા દિગુણે થી યુક્ત સૂત્ર ઉચ્ચારવું તે સૂત્ર કૃતાંગનું ૧ લું સૂત્ર તેનો શ્લોક આ છે.

સૂયગડાંગ સૂત્ર. શ્લોક ૧ લો.

बुज्झिज्जत्ति तिउट्टिज्जा. बंधणं परिजाणिया
किमाह बंधणं वीरो, किंवा जाणं तिउट्टई ? ॥ सू ॥ १ ॥

એની સંહિતાદિક્રમથી વ્યાખ્યા કહે છે તે बुध्येत् વિગેરે આસન્ન સૂત્રકૃતાંગમાં ૧ લું છે. એનો પ્રથમાંગ આચારાંગ સાથે સંબંધ છે. તે આ પ્રમાણે કે આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે " जीवो छक्काय परुवणा " यतेसिं वहेण बंधोत्ति એટલે જીવ. તે છકાયની પ્રરૂપણા છે. તેમનો વધ કરવો તે કર્મનું બંધન છે. વિગેરે બધા વિષયને સમજે અથવા આ સૂત્રથી કેટલાક વાદીઓ એકલાજ્ઞાનથી મુક્તિ માને છે અને બીજા વાદીઓ એકલી ક્રિયાથી મોક્ષ માને

છે. પણ જૈનોતો જ્ઞાન અને ક્રિયા બંને સાથે મળે તોજ મોક્ષ માને છે તે પ્રથમના આ શ્લોકથી સિદ્ધ કરે છે કે તેમાં જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા વિવેકથી કરાય તેજ ફલવાળી એટલે મોક્ષ આપનારી છે તે વાત સમજો એટલે આ " બુધ્યેત " થી જ્ઞાન અને ' ત્રોટયેત્ ' એનાથી ક્રિયા બતાવી તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો કે બુધ્યેત્ સમજે, બોધ મેળવે એ પ્રથમ ઉપદેશ કર્યો, હવે શિષ્ય પૂછે કે શું સમજે ? ઉત્તર-બંધનને જીવ પ્રદેશો સાથે અન્યોઅન્ય અનુવેધરૂપપણે વ્યવસ્થાય. તે બંધન તે જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારનું કર્મ છે. તથા તે બંધનના હેતુઓ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, યોગ અથવા પરિગ્રહ અને આરંભ તેને પ્રથમ સમજે. પણ એકલા સમજવાથી ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ ન જાય માટે ક્રિયા બતાવે છે કે તે બંધનને સમજીને ઉત્તમ ક્રિયાવડે એટલે સંયમ અનુષ્ઠાનથી આત્માથી પુદ્ગળ સમૂહ જે બંધન રૂપે છે તેને તોડે, એટલે છોડે. આવુ સૌધર્મ સ્વામી ગણધર કહે ત્યારે જંબુસ્વામી જેવા વિનયીશિષ્ય પૂછે કે ' વીર પ્રભુએ બંધન કેવું બતાવ્યું છે. ' અથવા શું સમજીને તે બંધનને તોડે ? અથવા કેવી રીતે તુટે-હવે આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરવા બીજો શ્લોક ગણધર ભગવંત કહે છે.

દુઃખનો ઉત્પાદક, સુંખનો નાશક; પાપને રહેવાનું ઘર એવો અનેક દુર્ગુણો વાળો "પરિગ્રહ" (વસ્તુની મુર્છા) તે દુષ્ટ સ્થાનમાં પડેલા ગ્રહ માફક બુદ્ધિવાનને પણ કલેશને માટે તથા નાશને માટે થાય છે.

વળી પરિગ્રહ ન પ્રાપ્ત થયો હોય તો આકાંક્ષા રહે છે. પ્રાપ્ત થયા પછી નષ્ટ થાય તો શોક થાય. કાયમ રહેતો સાચવવાનું દુઃખ અને ભોગવતાં જતાં અતૃપ્તિ આ પ્રમાણે પરિગ્રહ પાસે હોય ત્યાં સુધી દુઃખથી તથા બંધનથી મુકાતો નથી!

तथाच परिग्रहेष्वप्राप्त नष्टेषु कांक्षा शोकौ प्राप्तेषुच रक्षणमुपभोगे। चातृप्तिरित्येवं परिग्रहे सति, दुःखान्म हाक्रंदनाच्च मुच्यत इति॥२॥

જેણે પરિગ્રહ રાખ્યો તેને ભવિષ્યમાં આરંભ થવાનો અને તેમાં જીવહિંસા થવાની છે તે બતાવે છે.

सयंति वायए पाणे, अदुवाऽन्ने हिवायए
हणंतं वाऽणुजाणाइ, वेरं वड्ढेइ अप्पणो ॥ ३ ॥ सू.
जस्सिं कुले समुप्पन्ने, जेहिं वा संवसेनरे
ममाइ लुप्पई वाले, अण्णे अण्णे हिमुच्छिए ॥ ४ ॥ सू.

અથવા બીજી રીતે બંધન બતાવે છે. સયંતિ વિગેરે સૂત્ર, તેથી એમ બતાવ્યું છે કે.

"તે પરિગ્રહ ધારણ કરનારો અસંતુષ્ટ રહી વારંવાર તેને મેળવવામાં તત્પર રહી અને પોતાને પેદા કરવામાં વિઘ્ન કરનારા ઉપર દ્વેષ કરી પોતે મનવચન કાયાથી અથવા આયુ બળ તથા શરીરથી પોતે બીજાને દુઃખ પમાડે અથવા બીજા જીવોને તેમના પ્રાણોથી દૂર કરે (મારી નાખે)

પ્રાણો આ છે.

पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलंच
उच्छ्वासनिश्वासमथान्यदायुः ।
प्राणाःदशैते भगवद्भिरुक्ता
स्तेषां वियोजीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥

પાંચ ઇંદ્રિયો ૫ મનવચન કાયાનું બળ ૩ શ્વાસોશ્વાસ ૧ અને આયુ ૧ મળી કુલ ૧૦ પ્રાણો છે તે પ્રભુએ બતાવ્યા છે તેનાથી જીવને જુદો કરવો. તેજ હિંસા છે

વળી તે પરિગ્રહ ધારણ કરનાર પોતે હિંસા કરે છે એટલુંજ નહીં પણ બીજા પાસે હિંસા કરાવે છે તથા અન્ય હિંસા કરનારની પ્રશંસા કરે છે તથા મદદ કરે છે તેથી કરવા કરાવવા તથા કરતાની પ્રશંસા કરવા વડે પ્રાણીઓનો નાશ કરવાથી સેંકડો જન્મ સુધીનું કર્મ બાંધી વેરને વધારે છે, તેથી દુઃખની પરંપરાના બંધનથી છુટતો નથી.

પ્રાણાતિપાતના બતાવવાથી તેની સાથમાં રહેનારા મૃષાવાદ વિગેરે પાપો પણ બંધના હેતુઓ જાણી લેવા ॥ ૩ ॥ વળી બંધનને આથી કહે છે.

જસ્સિ ઇત્યાદિ સૂત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જેમાં એટલે રાષ્ટ્ર કૂટાદો કૂલમાં ઉત્પન્ન થયેલો અથવા ધુળમાં સાથે રમેલા મિત્રો સાથે અથવા સ્ત્રી વિગેરે સાથે મનુષ્ય વસે તેમાં માતા પિતા ભાઇ બેન ભાર્યા મિત્ર એવા સબંધીઓ ઉપર આ મારા છે એવો મમત્વ કરી સ્નેહથી લેપાય છે એટલે મમત્વથી બંધાયલા કર્મ વડે નરક તિર્યંચ મનુષ્ય દેવ વિગેરે ચાર ગતિ રૂપ સંસારમાં ભ્રમણ કરતો પીડાય છે કોણ પીડાય ? ઉત્તર જે બાલ એટલે મૂર્ખ, જેને સારા ખોટા નો વિવેક નથી તે અન્ય અન્યમાં મોહિત થયેલો ગૃદ્ધ થયેલો. એટલે વધારે મમતા કરતો પીડાય છે એટલે પ્રથમ માતા પિતામાં પ્રેમ અને પાછળથી સ્ત્રી પુત્ર વિગેરે માં પ્રેમ કરે છે તેથી પીડાય છે હવે પૂર્વ પ્રશ્ન કર્યો હતો કે શું જાણીને બંધન તોડે એનું સમાધાન કરે છે.

वित्तं सोयरियाचेव, सव्वमेवन ताण इ
संखाए जीविअंचेव, कम्मुणाउ तिउट्ट इ ॥ ५ ॥ सूः

વિત્ત એટલે દ્રવ્ય તે સચિત્ત હોય અથવા અચિત હોય. તથા સોદર એટલે એક ઉદરમાં જન્મેલા ભાઈ બેન હોય. તે બધાં

એ ધન વિગેરે - 'આરમાં ભમતા જીવને અતિ કટુક શરીર તથા મનની વેદનાઓ અનુભવાવે છે. (દુઃખ આપે છે) પણ તે વિત્તાદિક ખરી રીતે તે જીવના શરણ માટે થતું નથી, તે જાણીને તથા પોતાનું આયુ અલ્પ છે. એમ " જ્ઞપરિજ્ઞાવડે " સમજીને તથા પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે સચિત્ત અચિત્ત પરિગ્રહને તે પ્રાણી માત્રનો ઉપઘાત (નાશક પીડક) સમજીને તેને તથા સ્વજનના સ્નેહ તે બંધનનું સ્થાન છે તેનું પચ્ચકખાણ (ત્યાગ) કરીને એ પંડિત માણસ કર્મ બંધનથી દૂર થાય છે અર્થાત્ છૂટે છે તુ અવ્યયનો અર્થ નિશ્ચય વાચક છે. એટલે નિશ્ચયે કરી છૂટે છે અથવા કર્મ એટલે ક્રિયા સંયમ અનુષ્ઠાન રૂપ છે તેના વડે કર્મથી છૂટે છે.

ઉપર અધ્યયન નો અર્થાધિકાર કહેવાથી સ્વસમય (જૈન સિદ્ધાંત) પ્રતિપાદન કર્યો, હવે પરવાદીઓ શું કહે છે તે બતાવે છે.

ए ए गंथे विउक्कम, एगे समण माहणा
अयाणंता विउस्सिता, सत्ताकामे हि माणवा ॥६॥ सुः

આ ઉપર બતાવેલા ગ્રંથોને છોડીને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રચેલા ગ્રંથોમાં આસક્ત બની કેટલાક (પણ અજ્ઞાની) બંધાયેલા છે તે એવી રીતે કે, જૈન સિદ્ધાંતને ન સ્વીકારતાં સ્વેચ્છાએ ચાલે છે.

જૈન સિદ્ધાંતમાં કહે છે કે "જીવનું અસ્તિત્વ હોય તોજ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનું બંધન છે. અને તેના હેતુ મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ વિગેરે તથા પરિગ્રહ આરંભ. વિગેરે છે. તેને તોડવાનો ઉપાય સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર છે તેના આરાધવાથી જ મોક્ષ છે. આવું જે જૈન ગ્રંથોમાં બતાવેલું છે તે ગ્રંથોને શ્રમણ એટલે બૌદ્ધ સાધુ તથા બ્રહસ્પતિ મતના અનુસરનારા બ્રાહ્મણો જિનેશ્વરના કહેલા ગ્રંથોને ઉલંઘીને પરમાર્થને ન જાણતાં અનેક પ્રકારે પોતાના માનેલા રચેલા સિદ્ધાંતોમાં આગ્રહી છે જેમકે બૌદ્ધો કહે છે કે–

સુખ દુઃખ, ઇચ્છા, દ્વેષ જ્ઞાનનો આધારભૂત આત્મા કોઈ પણ નથી કિંતુ ફક્ત "વિજ્ઞાન" એ એકલુંજ સંસારમાં વર્ત્તે છે–અને બધા સંસ્કારો ક્ષણમાત્ર રહેનારા છે. તથા સાંખ્યમતવાળા એવું કહે છે કે–

સત્વ, રજ, તમઃની સામ્ય અવસ્થા પ્રકૃતી છે પ્રકૃતિથી મહાન્ બુદ્ધિ મહાનથી અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે. તેનાથી ગણ ષોડશક. એટલે સોલ ગુણો તેનાથી પાંચભૂત અને ચૈતન્ય તે પુરૂષનું સ્વરૂપ છે વિગેરે–વળી વૈશેષિક એમ કહે છે–

દ્રવ્ય, ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ, સમવાય આ છ પદાર્થો છે; નૈયાયિક એમ કહે છે. કે

પ્રમાણ, પ્રમેય વિગેરે પદાર્થોના અન્વય, વ્યતિરેકના પરિજ્ઞાનથી મોક્ષ પ્રસિદ્ધ છે એ પ્રમાણે તેમનો મત છે. વળી મીમાંસકો કહે છે પ્રેરણા લક્ષણવાળો ધર્મ છે તથા કોઇ પણ સર્વજ્ઞ જગતમાં વિદ્યમાન નથી. તથા મુક્તિનો અભાવ છે એવા તત્વોને માની રહેલા છે

વળી ચાર્વાકો એમ કહે છે.

પરલોકમાં જનાર કોઇ (જીવ) જ નથી, પાંચભૂતથી જુદો કોઇ જીવ નામનો પદાર્થજ નથી તેથી પુણ્ય પાપ પણ નથી, આવી રીતે તે લોકાયતિક (ચાર્વાક મતના નાસ્તિક લોકો) આવું ખોટું માની તે પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયમાં દુરાચાર વિગેરેમાં રક્ત થયેલા છે વળી તેઓ કહે છે કે–

एतावानेव पुरुषो, यावानिन्द्रिय गोचरः
भद्रे वृकपदं पश्य यद्वदन्त्य बहुश्रुताः ॥ १ ॥
पिबखादच साधु शोभने, यदतीतं वरगा त्रितन्नते
नहि भीरुगतं निवर्तते समुदय मात्रमिदं कलेवरम् ॥ २ ॥

આ દેહોજ લોક પરલોક છે. કે જે ઇંદ્રિયોથી દેખાય છે આમ નાસ્તિકનો ઉત્પાદક બ્રહસ્પતિ નામનો પંડિત પોતાની બેન જે બાળ વિધવા સુંદર છે. તેને ફસાવવા લક્ષ્મી છોડાવવા કહે છે કે ભદ્રે પુણ્ય પાપ પરલોક વિગેરે ભોળા માણસોને ઠગવા અબહુશ્રુત (મૂર્ખ) માણસોએ શોધી કાઢયું છે. જેમ

ગુણો તે રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, સંખ્યા, પરિમાણ, પૃથક્ત્વ, સંયોગ, વિભાગ, પરત્વ, અપરત્વ, ગુરૂત્વ, દ્રવત્વ, અને વેગ એના વડે યુક્ત છે. તેવી રીતે અપ (પાણી) પણેથી પાણી છે તેમાં રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ સંખ્યા પરિમાણ પ્રથકત્વ સંયોગ વિભાગ પરત્વ અપરત્વ ગુરૂત્વ સ્વભાવિક દ્રવત્વ સ્નેહ અને વેગ તેઓનું રૂપ શુકલ રસ મધુર, સ્પર્શ શીત જ છે. હવે અગ્નિ (તેજ) તેજપણાથી તેજ રૂપ, સ્પર્શ, સંખ્યા, પરિમાણ, પૃથકત્વ, સંયોગ વિભાગ પરત્વ, અપરત્વ, નૈમિત્તિક, દ્રવત્વ, વેગ, એમ અગ્યાર ગુણોવાળું, તેમાં રૂપ સફેદ અને ચળકતું સ્પર્શ-ઉષ્ણ જ છે. અને વાયુત્વ યોગથી વાયુ તે અનુષ્ણ, શીત સ્પર્શ સંખ્યા, પરિમાણ, પૃથકત્વ, સંયોગ વિભાગ, પરત્વ અપરત્વ, વેગ શબ્દ, નવગુણવાળો હૃત્ કંપ, શબ્દ અનુષ્ણ શીત સ્પર્શલિંગ આકાશ, એવી પારિભાષિક સંજ્ઞા તેનું એકપણું છે. તેથી તે સંખ્યા પરિમાણ પૃથકત્વ સંયોગ. વિભાગ શબ્દ, એ છ ગુણો વાળું શબ્દલિંગ છે. એમ અન્યવાદિ જેઓ ભૂતોના સદ્ભાવનો આશ્રય ગ્રહણ કરવાથી તેઓથી જુદા લોકાયતિક મતની અપેક્ષાએ પંચ ભૂતવાદી એમ કેમ લીધા ?

ઉત્તર.

સાંખ્ય વિગેરે મતવાળો. પ્રધાનપણે અહંકારાદિ વાળો તથા કાળદિશા આત્માદિક અન્ય વસ્તુનો પણ સ્વીકા-

૨ કર્યો છે પણ લોકાયતિક તો પાંચ ભૂત સિવાય આત્મા વિગેરે કશું માનતા નથી એથી તેમના આશ્રીત સૂત્રાર્થ કહેવાય જેવી રીતે તેઓ માને છે તેવું બતાવે છે એ પાંચ ભૂતોથી પરિણત થઈ કાયા કારે પરિણમીને કઇ પણ રૂપે ભૂતોથી અવ્યતિરિક્ત (જુદો નહીં) આત્મા થાય છે પણ પાંચ ભૂતોથી જુદો કોઈ પણ પરિકલ્પિત પરલોકમાં જનારો સુખ દુખનો ભોગવનારો જીવ નામનો પદાર્થજ નથી એવું તેઓનું માનવું છે. તેવો ઉપદેશ પણ કરે છે કે પૃથ્વી વિગેરે ભૂતથી જુદો આત્મા નથી. કારણ કે તેને ગ્રહણ કરનાર પ્રમાણનો અભાવ છે આ લોકો ફક્ત પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને જ માને છે પણ અનુમાન વિગેરે પ્રમાણને માનતા નથી કારણ કે અનુમાન વિગેરેમાં ઇંદ્રિયો સાથે પદાર્થનો સંબંધ ન હોવાથી વ્યભિચારનો સંભવ છે અને વ્યભિચાર થતાં તે અનુમાન પ્રમાણ માનતાં બાધા સંભવ થતા તેનું લક્ષણ કોઅવાળું થાય તેથી વિશ્વાસપાત્ર ન થાય; કહ્યું છે કે

हस्त स्पर्शा दिवान्धेन, विषमेऽपि धावता
अनुमान प्रधानेन विनिपातोन दुर्लभः ॥ १ ॥

જેમ આંધળો માણસ ભીંત વિગેરેને હાથ દઇ ખરાબ માર્ગે દોડતો જતાં પડી જાય તેમ અનુમાન પ્રમાણને મુખ્ય માની કાર્ય કરવા જાય તો તેને પડી જવું (ભૂલ થવી) તે દુર્લભ નથી-અહીં જેમ અનુમાન પ્રમાણનો તિરસ્કાર કર્યો તેમજ બીજાં આગમ વિગેરેમાં પણ સાક્ષાત્ પદાર્થના સંબંધનો

ગુણો સિદ્ધ થયા. ચ શબ્દથી બીજા વિકલ્પની સૂચના બતાવે છે ચૈતન્ય ગુણ સાધ્ય કરતાં પ્રથમ પૃથ્વી વિગેરેના અન્ય ગુણો છતાં ચૈતન્ય ગુણ પૃથ્વી વિગેરે એક એકમાં જુદો પણ નથી તો તે ભેગા થયા પછી ચૈતન્ય ગુણ સિદ્ધ ન થાય.

પ્રયોગ આ પ્રમાણે.

ભૂતોનો સમુદાય સ્વતંત્ર હોય તો ધર્મી પણ સ્વીકારાય તેનો ચૈતન્ય નામનો ગુણ સાધ્ય ધર્મ નથી, પૃથ્વી વિગેરેના ગુણોથી તે તદન જુદો હોવાથી, અને જે જે અન્ય ગુણોનો સમુદાય છે. તેમાં અપૂર્વ ગુણની ઉત્પત્તિ નથી થતી, જેમ રેતીના કણો ભેગા કરી પીલવાથી પણ સ્નિગ્ધ ગુણવાળું તેલ નીકળતું નથી અથવા ઘટ પટના સમુદાયથી સ્તંભ વિગેરે ન થાય, અને કાયમા તો ચેતન દેખાય છે. તેથી આ ચેતન ગુણ તે કાયનો નહીં પણ તે તો ચેતનનો ગુણ છે. આ સાધવામાં બીજો હેતુ બતાવે છે પંચિંદિયઠાણાણં એટલે તે પાંચ સ્પર્શન, રસ, ઘ્રાણ ચક્ષુ, શ્રોત્ર નામની ઇંદ્રિયો તેઓના સ્થાન અવકાશ તેઓમાં ચૈતન્ય ગુણના અભાવથી ભૂત સમુદાયમાં પણ ચૈતન્ય નથી, અહીંઆં સમજવાનું છે કે લોકાયતિકોના મતમાં અપર (બીજો) કોઇ દેખનાર (આત્મા) નથી તેથી ઇંદ્રિયો પોતેજ દેખનાર છે તેઓનાં જે સ્થાન ઉપાદાન કારણ અચિત્ત રૂપે હોવાથી તેમાં ચૈતન્ય ગુણ

નથી. ઈંદ્રિઓનાં આ સ્થાન છે. શ્રોત્ર ઇંદ્રિયનું આકાશ સ્થાન સુષિર (પોલું) છે. ઘ્રાણ ઈંદ્રીયનું પૃથ્વી સ્થાન તેના રૂપે છે. ચક્ષુ ઇંદ્રિય તેજ રૂપ છે. રસ ઇંદ્રિયનું પાણી, સ્પર્શ ઇંદ્રિયનું વાયુ સ્થાન છે. અહીં આ પ્રયોગ કરવો.

ઇંદ્રિયો ઉપલબ્ધિવાળી નથી, તેઓમાં જ ચેતન ગુણની શરૂવાત હોવાથી અને જે જે અચેતન ગુણ આરંભે તે તે અચેતન છે, જેમ ઘટ પટ વિગેરે છે, એ પ્રમાણે પણ ભૂત સમુદાયમાં ચૈતન્યનો અભાવજ સાધ્યો. પાછો બીજો હેતુ કહે છે.

ण अण्ण मुणियं मुणइ अण्णो इत्यादि–

અહીં ઇંદ્રિઓ પ્રત્યેક ભૂતરૂપ છે. તે બધીએ બીજા (આત્મા) ના દેખનારનો અભાવે પોતેજ દેખનારી છે તેઓને પ્રત્યેકને પોતપોતાના વિષયથી અન્ય વિષયમાં પ્રવૃતિ નથી થતી. કારણ કે એક ઇંદ્રિયનું જાણેલું બીજી ઇંદ્રિય જાણતી નથી. અને "મેં પાંચે પણ વિષયો જાણ્યા" એવો સંકલનાનો પ્રત્યય (ખાત્રી) થતો નથી. અને આપણે તે અનુભવીએ છીએ. તેથી એક દ્રષ્ટાવડેજ કાર્ય સિદ્ધિ થાય છે. તે દ્રષ્ટાનું ચૈતન્ય છે. પણ ભૂત સમુદાયનો ગુણ ચૈતન્ય નથી;

પ્રયોગ આ પ્રમાણે.

ભૂત સમુદાયમાં ચૈતન્ય નથી, તેનો આરંભ કરવા ઇંદ્રિઓના પ્રત્યેક વિષય ગ્રહણ કરતાં છતાં એકેના પ્રત્યક્ષને અભા

વાયુ. અથવા અગ્નિ તેમાં રહેલો, તે જતો રહેવાથી તેમ થાય છે તો પછી તમે " જીવ " તે બીજા નામથી સ્વીકાર્યો છે. તેથી તમારો કરેલો વિતર્ક નકામો છે. ખરી રીતે તો એજ છે કે ભૂત જે જડ છે. તેમના મળવાથી પણ ચૈતન્યનું પ્રકટ થવું દુર્લભ છે. પૃથ્વી આદિ દરેક એકઠા કર્યા પછી પણ ચૈતન્ય દેખાતું નથી, કદી એમ કહેશો કે કાયાકાર પરિણત થયા પછી તે ચેતન પ્રકટ થાય છે તો તેમ પણ નથી, કારણ કે લેપવાળી પ્રતિમામાં બધાં ભૂત એકઠાં કરવા છતાં પણ જડત્વજ દેખાય છે તેમજ અન્વય વ્યતિરેક વડે ચિતવતાં પણ આ ચેતન ગુણ ભૂતોમા ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય નથી અને જો એમ માનો કે આ શરીરમાજ ઉત્પન્ન થાય છે. તો આ છેવટના ઉપાયથી જીવજ સિદ્ધ થશે તેથી પોતાનો કદાગ્રહ મુકીને "જીવ" જુદો માનવાનો પક્ષ સ્વીકારો. વળી તમે પૂર્વે કહ્યું કે પૃથ્વી વિગેરેથી વ્યતિરિક્ત (જુદો) આત્મા નથી. કારણ કે તેના ગ્રાહક પ્રમાણનો અભાવ છે અને પ્રમાણ ફક્ત પ્રત્યક્ષ જ છે, ઇત્યાદિ તેનો ઉત્તર જૈનાચાર્ય આપે છે કે પ્રત્યક્ષજ પ્રમાણ માનવું, પણ ન અનુમાનાદિક, એ તમારૂં વચન અનુપાસિત ગુરૂ જેવું છે. કારણ કે " અર્થનું અવિસંવાદક તે પ્રમાણ કહેવાય, અને તમે પ્રત્યક્ષનુંજ પ્રમાણપણું માનો તો કેટલીક પ્રત્યક્ષ વ્યક્તિઓ ધર્મી પણ લઇને પ્રમાણ કરે છે. એ પ્રમાણ છે.

કારણ કે અર્થનું અવિસંવાદકપણું તેમાં છે તેથી, અનુભૂત પ્રત્યક્ષ વ્યક્તિની માફક, તેજ પ્રત્યક્ષ વ્યક્તિઓવડે સ્વસંવિદિત વડે બીજાને વહેવારમાં લાવવાને આ સમર્થ નથી, તેઓનું પોતાનું સંવિન્નિષ્ઠત્વ હોવાથી, અને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનું મુંગાપણું છે. તથા અનુમાન પ્રમાણ તે પ્રમાણ નથી, એવું અનુમાન કરીને અનુમાનને ઉડાવવું તે કરતોચાર્વાક કેવી રીતે ઉન્મત્ત બનેલો ન થાય? કારણ કે આ પ્રમાણે જે તે અનુમાનને અપ્રમાણ ઠરાવે, કે ન અનુમાન પ્રમાણ, વિસંવાદકપણાથી, અનુભૂત અનુમાન વ્યક્તિ માફક, હવે આ અનુમાન છે તે એમ કહેશે કે "પર પ્રસિદ્ધિને માટે કહ્યું છે, તો તે પણ તમારૂં કહેવું અયુક્ત છે" કારણ કે તમને પૂછશું કે બોલો "કે પરનું માનેલું અનુમાન પ્રમાણ તમને પ્રમાણ છે કે અપ્રમાણ? જો પ્રમાણ હોય તો અનુમાનને અપ્રમાણ કેવી રીતે કહો છો! અને જો અપ્રમાણ એ વિકલ્પને માનો તો અપ્રમાણ માને છ તે કેવી રીતે પરની ખાત્રી કરશો? કદી કહેશો કે બીજાએ અનુમાન છે તે પ્રમાણ માન્યું છે તેથી, તો તે પણ અયુક્ત છે. કારણ કે જો કેઇ મૃદપણાથી અપ્રમાણને પ્રમાણ માને તો તમારા જેવા અતિ નિપુણ પણ તેની માફક મૃદપણું સ્વીકારી લેશો—કે? વળી કેઇ અજ્ઞ (મૂર્ખ) ગોળને વિષ માને તો તેને મારવાની ઇચ્છાવાળા બુદ્ધિમાને શું તેને ગોળજ

આપશે કે ? તેથી એ પ્રમાણ પ્રત્યક્ષ અનુમાનનું પ્રમાણપણું અપ્રમાણપણું સ્થાપવા જતાં તમારી અનિચ્છાએ પણ બળ જબરીથી અનુમાનને પ્રમાણપણે માનવું પડશે ! વળી સ્વર્ગ અપવર્ગ દેવતા વિગેરેનો પ્રતિષેધ (નિષેધ) કરતાં તમે કયા પ્રમાણથી નિષેધ કરશો ? પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી તો નિષેધ નહી કરી શકો, કારણ કે તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પ્રવર્ત્તતાને નિષેધ કરશો કે નાશ થતાને નિષેધ માનશો ? હવે તે પ્રવર્ત્તમાન તો દેખાતું નથી. કારણ કે તેના અભાવના વિષયપણાના વિરોધથી ! (તે નથી એવું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ કેવી રીતે કહી શકે ?) તેમ નિવર્ત્તમાન થતું પણ પ્રત્યક્ષ નથી. કારણ કે "તે નથી" એવી તેના વડે ખાત્રી માનવી એ પણ અયુક્ત છે કેમકે વ્યાપકની નિવૃતિ (નાશ) માં વ્યાપ્તિની નિવૃતિ મનાય, પણ ચાર્વાક મતવાળાના મતમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણજ માનવા વડે સમસ્ત વસ્તુમાં વ્યાપ્તિ ન મનાય (ન સધાય.) તેથી કેવી રીતે પ્રત્યક્ષ નિવૃત્તિમાં પદાર્થની વ્યાવૃત્તિ સાધે ? તેથી સ્વર્ગાદિનો નિષેધ કરવા જતાં ચાર્વાકે અવશ્યે (વિના ઇચ્છાએ) પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ વિના બીજાં પ્રમાણ માની લીધાં ! વળી તેણે અન્યના અભિપ્રાયના વિજ્ઞાનને સ્વીકારવાથી અહીં ખુલ્લી રીતે બીજાં પ્રમાણ માન્યાં છે, નહીં તો કેવી રીતે બીજાને બોધ કરવા

માટે શાંક શિક્ષા ચાર્વાકે સ્વેછાનુસાર ઉભી કરી છે! એટલેથી બસ છે.

ફરી જૈનાચાર્ય કહે છે.

· પ્રત્યક્ષ સિવાય બીજાં પ્રમાણો છે તેના વડે આત્માની સિદ્ધિ થશે. તે કયાં? એવો પ્રશ્ન કરનારને ઉતર આપે છે.

"આત્મા છે." તેનામાં અસાધારણ ગુણોની પ્રાપ્તિ છે તેથી, જેમ ચક્ષુ ઇંદ્રિયમાં છે તેમ, જેમકે ચક્ષુ ઇંદ્રિય સાક્ષાત્ દેખાતી નથી, પણ સ્પર્શન (શરીર) વિગેરે ઇંદ્રિયોના અસાધારણ રૂપ વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિની શક્તિ વડે તે ચક્ષુનું પણ અનુમાન કરાય છે. તેવીજ રીતે પૃથ્વી વિગેરે અસાધારણ ચૈતન્ય ગુણની પ્રાપ્તિ વડે આત્મા પણ છે. એમ અનુમાન થાય છે અને ચૈતન્ય તે અસાધારણ ગુણ છે. અને તે પૃથ્વી આદિ સમુદાયમા ચૈતન્ય નથી તે સિદ્ધ કરવામાં આવેલું હોવાથી ચૈતન્ય એ આત્માનોજ ગુણ છે. માટે આત્મા સિદ્ધ થયો.

વળી બીજી રીતે.

"આત્મા છે." બધી ઇંદ્રિયોના ઉપલબ્ધ અર્થની સંકલના (નિશ્ચય) પ્રત્યય (ખાત્રી) નો સદ્ભાવ હોવાથી, પાંચે ગોખમાં અન્ય અન્ય ઉપલબ્ધ (પ્રાપ્ત) અર્થ સંકલના કરનાર દેવદત્ત માફક, તેવી રીતે આત્મા અર્થનોદ્રષ્ટા

છે, પણ ઈંદ્રિયો નથી, તે ઈંદ્રિયો નાશ થાય તો પણ પૂર્વે જોયેલા પદાર્થોનું સ્મરણ કાયમ રહેવાથી, ગોખનો નાશ થયે પણ તેના દ્વારમાંથી ઉપલબ્ધ અર્થનું સ્મરણ રાખનાર દેવદત્ત માફક.

વળી અર્થાપત્તિ વડે પણ આત્માસિદ્ધ થાય છે જેમકે પૃથ્વી વિગેરે પાંચે ભુત સમુદાય હોવા છતાં પણ લેપ કર્મથી બનેલી મૂર્તિ વિગેરેમાં પણ સુખ દુઃખ ઇચ્છા દ્વેષ પ્રયત્ન વિગેરે ક્રિયાઓનો સદ્ભાવ નથી. એ કારણથી સામર્થ્યથી પણ જણાય છે કે "વિદ્યમાન છે, ભૂતથી જુદો કોઈ પણ સુખ દુઃખ ઇચ્છાદિ ક્રિયાઓનો સમવાયિ કારણ પદાર્થ—" અને તેજ આત્મા સિદ્ધ થાય છે. તેથી આ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ અનુમાનપુર્વક એવી બીજી પણ અર્થાપત્તિ (વિદ્વાને) વિચારવી. તેનું આવું લક્ષણ હોય.

प्रमाण षट्क विज्ञातो, यत्रार्थो नान्यथा भवन
अदृष्टं कल्पयेदन्यं, साऽर्थापत्ति रुदाहृता. ॥ १ ॥

છએ પ્રમાણોથી જાણીતો એવો પદાર્થ જ્યાં બીજી કોઇ રીતે અસિદ્ધ ન થાય. ત્યાં આગળ ન દેખાતો હોય તો પણ તે માની લેવો. તેનું નામ અર્થાપત્તિ છે.

હવે આગમ પ્રમાણથી આત્માનું અસ્તિત્વ જૈનાચાર્ય બતાવે છે.

આ આગમનું વચન છે.

" अत्थिमे आया उववाइए इत्यादि

મારો આત્મા ઉપપાતિક (ઉત્પન્ન થનાર) છે. આવું આગમમાં પ્રત્યક્ષ વચન છે ત્યા બીજા આગમ પ્રમાણની શી જરૂર છે ?

વળી જૈનાચાર્ય કહે છે કે.

બધા પ્રમાણમાં મુખ્ય પ્રત્યક્ષ વડેજ આત્મા જણાય છે તેનાં ગુણ જ્ઞાનના પ્રત્યક્ષપણાથી, અને જ્ઞાન ગુણ તે ગુણીથી અનન્યપણે રહે છે તેથી પ્રત્યક્ષથીજ આત્મા છે. જેમ રૂપાદિગુણ પ્રત્યક્ષ હોવાથી ઘટ વિગેરે પ્રત્યક્ષ મનાય છે. તેમ આત્મા પણ હું સુખી, હુ દુખી, વિગેરે એવા હું પ્રત્યય ગ્રાહ્ય આત્મા પ્રત્યક્ષ છે. અને હું પ્રત્યયના સ્વ સંવિદ (અનુભવ) રૂપપણાથી છે વળી મારૂં શરીર પુરાણું કર્મ છે. શરીરથી જુદું દેખાવાથી, વિગેરે બીજાં પણ પ્રમાણો જીવની સિદ્ધિ માટે વિચારી લેવાં, વળી ચાર્વાકને કહે છે કે તમે પૂર્વે કહેલું કે, "ભૂતથી જુદું ચૈતન્ય, તેનુંજ કાર્ય હોવાથી, જેમ ઘટ વિગેરે માફક. એ પણ તમારૂં કહેવું જુઠું છે. હેતુની અસિદ્ધિ હોવાથી.

કારણ કે.

" ભૂતોનું કાર્ય ચૈતન્ય નથી. " તેઓનો તે અતદ્

ગ્રહ્યા " એવા આત્માના સંકલના પ્રત્યયનો અભાવ થઈ જાય. (જો આત્મા ન માને તો)

ત્યારે વળી કહે છે.

આલય વિજ્ઞાન એક છે એવું માનીયે તો કેમ. જૈનાચાર્યનો ઉત્તર—

તો તમે જુદા નામે આત્માનેજ સ્વીકારી લીધે કારણ કે " જ્ઞાન નામનો ગુણ ગુણી સિવાય એકલો હોય નહીં, તેથી અવશ્યે " આત્મારૂપ ગુણી " ને માનવો જોઇએ.

વળી આ આત્મા સર્વવ્યાપી નથી. તેનો ગુણ સર્વત્ર દેખવામા આવતો નથી ઘટની માફક જેમ, ઘટ એક જગ્યાએ પડ્યો હોય ત્યાંજ દેખાય. અને મનાય.

વળી તે શ્યામાક તંદુલ જેવડો કે અંગુઠાના પર્વ જેટલો નાનો નથી. તેટલા માત્ર શરીરમાં ન વ્યાપી રહેવાથી (તેટલોજ ન માનવો.) ચામડી સુધી શરીરમાં વ્યાપી રહેવાથી તે પ્રમાણે તેટલામાં તેનો ચેતના ગુણ અનુભવાય છે. તેથી આ પ્રમાણે નક્કી થયું કે,

જે શરીર તેણે પ્રાપ્ત કર્યું છે તેની ચામડી સુધી વ્યાપેલો આત્મા છે, અને તે અનાદિ કર્મ સબંધનો કેઈપણ દિવસ સંસારી આત્માના સ્વરૂપમાં અનવસ્થાન હોવાથી— વળી આત્મા અમૂર્ત છતાં મૂર્ત કર્મનો સંબંધ માનવો વિરોધ નથી આવતો, અને કર્મના સંબંધથી સુખ

ભણાતો નથી. તેવી રીતે બીજાને આમંત્રણ કરી તે વાદી
કહે છે કે " અપિ લોક શેનના અચેતનારૂપ એક વિદ
વર્તે છે. એટલે એમ સમજવું કે !" એકજ આત્મા નિ
વિદ્વાન (પરમાત્મા) જ્ઞાનપિંડ પૃથ્વી વિગેરે ભૂતોના આ
કારે જુદો જુદો દેખાય છે અને એવા એટલા ભેદથી
તેના આત્મ તત્વમાં ભેદ થતો નથી ! તેજ અમે માનીએ
' છીએ કે,

एकएवहि भूतात्मा, भूते भूते व्यवस्थितः
एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचंद्रवत् ॥ १ ॥

નિશ્ચે એકજ આત્મા છે તે જુદા જુદા ભૂતોમાં વસેલો
છે એકલો છતાં જેમ જલમાં ચંદ્રમા જુદો જુદો દેખાય
તેમ દેખાય છે.

तथापुरुषएवेदंग्निंसर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यं उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति, यदेजति, यन्नैजति, यद्दूरे यदु अंतिके यदन्तरस्य सर्वस्य यत्सर्वस्या स्य बाह्यतः इत्याद्या वेदवादः ।

આ વેદની શ્રુતિ છે તેનો અર્થ. પુરુષ પોતેજ સર્વ
એટલે જે થયું, જે થશે વળી અમૃતપણાનો ઈશાન જે
ન રૂપે વધે છે. જે કંપે છે, જે નથી કંપતો, જે દૂર છે

અને બીજા પાષાણુના ટુકડામાં લોકો પગ વિગેરે મુકે છે તે પાષાણુના ટુકડા કાંઈ શુભ અશુભકર્મવાળા નથી. કે તેના ઉદયથી તે પાષાણુ તેવી શુભ અશુભ અવસ્થા ભોગવે. એ તો જગતના સ્વભાવની વિચિત્રતા છે. તેવુંજ કહ્યું છે કે,

" कण्टकस्य च तीक्ष्ण त्वं, मयूरस्य विचित्रता ।
वर्णाश्च ताम्र चू डानां, स्वभावेन भवंतिहि ॥ १ ॥

કાંટાની અણી કોણે કરી છે ? મોરની વિચિત્રતા કોણે કરી ? વર્ણો કુકડામાં કોણે બનાવ્યા ? એ તો સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણેજ બન્યા છે.

આ પ્રમાણે તે જીવ તે શરીર એવુ માનનારાનો મત બતાવ્યો–હવે અકારક વાદિનો મત બતાવે છે.

कुव्वं च कारयंचेव, सव्वं कुव्वं न विज्जई
एवं अकार ओ अप्पा, एवं तेउ पगब्भिआ सू. ॥१३॥

" કરતો " એથી સ્વતંત્ર કર્તા કહે છે આત્માનું અમૂર્તપણું તથા નિત્યત્વપણુ હોવાથી, તથા સર્વ વ્યાપી હોવાથી આત્મા કોઈનો કર્તા નથી. અને તેજ હેતુથી કરાવવાપણું પણ આત્માથી સિધ્ધ ન થાય, ગાથાનો પહેલો "च" શબ્દ અતીત અનાગત કર્તૃત્વનો નિષેધ કરે છે. અને બીજો "च" શબ્દ સમુચ્ચય અર્થ બતાવે છે. તેથી આત્મા પોતે ક્રિયામાં પ્રવર્તતો નથી, ન બીજાને પ્રવર્તાવે છે, જો કે સ્થિતિ ક્રિયા

મુદ્રા પ્રતિબિંબ ન્યાય વડે (જપા સ્ફટિક ન્યાય વડે.) ભોગવવાની ક્રિયા કરે છે. તો પણ તેને સમસ્ત ક્રિયાનું કર્તૃત્વ નથી, તેજ દેખાડે છે. પરિસ્પંદતે દેશ દેશમાં જવું વિગેરે એ ક્રિયાને કરતો આત્મા નથી. સર્વ વ્યાપી અને અમૂર્ત હોવાથી, આકાશની માફક તેનું નિષ્ક્રિયપણું છે. તેમજ કહ્યું છે.

अकर्त्ता निर्गुणो भोक्ता, आत्मा सांख्य निदर्शने

એટલે આત્મા અકર્ત્તા ગુણ રહિત પણ ભોગવનાર છે, એમ સાંખ્ય મતમાં બતાવ્યું છે. આ પ્રમાણે આત્મા અકારક છે હવે તે સાંખ્ય મતવાળા તેનાથી પણ વિશેષ ધૃષ્ટતા ધરીને વારંવાર કહે છે કે.

' प्रकृतिः करोति पुरुष उपभुंक्त तथा बुद्धयऽध्यवसित-मर्थ पुरुषश्चेतयते "

પ્રકૃતિ કરે છે તે પુરૂષ ભોગવે છે અને બુદ્ધિથી નિશ્ચય કરાયલો અર્થ પુરૂષ સમજે છે.

આ અકારક વાદીનો મત બતાવ્યો. હવે પૂર્વે બતાવેલા તે જીવ તે શરીર મતવાળાનું ખંડન કરે છે. જેના ચાર્ય કહે છે.

जे ते उवा इणो एवं, लोए तेसिं कओसिया.
तमा ओने तमं जंति, मंदा आरंभ निस्सिया.

॥ १४ ॥ सूत्र

હવે પૂર્વે કહેલા તે જીવ તે શરીર માનનારા એટલે ભુતોથી આત્મા મળેલોજ માનનારા છે તેઓનું નિરાકરણ કરે જે. પ્રથમ તેઓએ કહ્યું છે કે " શરીરથી આત્મા ભિન્ન નથી " એ અયોગ્ય છે. તેનું સાધક પ્રમાણ છે. તે આ પ્રમાણે " વિદ્યમાન છે આ કરનારે શરીર " પ્રથમના પ્રતિ નિયતને ન કરવા પણાથી; અહીંયા જે આદિમત્ પ્રતિનિયત આકાર છે તે તેનો કર્ત્તા વિદ્યમાન દેખ્યો છે. જેમકે ઘટ (કુંભાર બનાવે છે) અને જે અવિદ્યમાન કરનાર છે તે આદિમત્ પ્રતિનિયત આકાર પણ ન હોય. જેમ આકાશ (જેમકે આકાસ-ા કોઇ પણ જાતનો આકાર નથી) પણ આદિમત્ પ્રતિનિયત આકારનુ સકર્ત્તત્વ પણે વ્યાપ્તિ છે. વ્યાપકની નિવૃત્તિમાં વ્યાપ્ય નોવિનિવૃતિ છે. આ બધે યોજના કરવી, વળી વિદ્યમાન અધિષ્ઠાતૃક (   ) ઇંદ્રિયો છે. કારણ પણાથી, જે જે અહીં કરણ છે તે તે વિદ્યમાન અધિષ્ઠાતૃક દેખાય છે. જેમકે દંડ ચક્ર વિગેરે, અને અધિષ્ઠાતા સિવાય કરણ પણાની ઉપપત્તિ (સ્વીકાર) નથી, જેમકે આકાશનો. અને ઇંદ્રિયોનો અધિષ્ઠાતા આત્મા છે. તે આત્મા ઇંદ્રિયોથી જુદો છે. વળી વિદ્યમાન આદાતૃક (લેનાર) આ ઇંદ્રિય વિષયનો સમૂહ છે. આદાન અને આદેયના સદ્ભાવ પણાથી—અહીં જ્યાં જ્યાં આદાન આદેય સદભાવ ત્યાં ત્યાં વિદ્યમાન આદાતા

(ગ્રાહક) દેખ્યો છે. જેમકે સાણુસો અને લોઢાનો પિંડ એ બનેથી જુદો "લુહાર" છે. અને અહીં ઇંદ્રિયો જે કરણ છે તેના વડે વિષયોનો ગ્રાહક તે તેનાથી ભિન્ન છે તે આત્મા છે. તથા વિદ્યમાન ભોગવવા યોગ્ય શરીર છે. ભોગવવા યોગ્ય ઓદન (ચોખા) માફક અહીં જે કુંભાર વિગેરેનું મૂર્તત્વ, અનિત્યત્વ સહતત્વ દેખવાથી આત્મા પણ તેવો થાય. તેથી ધર્મના વિશેષ વિપરીત સાધન પણે વિરૂદ્ધની શંકા ન કરવી, કારણ કે સંસારી આત્માનું કર્મ સાથે અન્ય અન્ય અનુબંધથી કોઈ અશે મૂર્ત પણું પણ માન્યું છે તેથી-વળી તમે કહ્યું છે નાસ્તિ સત્વા ઔપપાતિકા સત્વો ઉપપાતિક નથી—એ પણ અયુક્ત છે. કારણ કે તેજ દિવસે જન્મેલો બાળક તેને ધાવવાની ઇચ્છા તે અન્ય અભિલાષા પુર્વક છે. કારણ કે અભિલાષા થાય છે. તેથી; કુમાર અભિલાષની પેઠે વળી બાળવિજ્ઞાન છે તે અન્ય વિજ્ઞાન પૂર્વક છે. વિજ્ઞાન પણાથી; કુમાર વિજ્ઞાનની પેઠે, તેજ પ્રમાણે—

" તેજ દિવસે જન્મેલો બાળક પણ જ્યાં સુધી આ તેજ સ્તન છે. એવું નિશ્ચય ન કરે ત્યાં સુધી રોવું ન છોડતો સ્તનમાં મુખ લગાડે છે એથી સિદ્ધ થાય છે કે બાળકમાં વિજ્ઞાનનો લેશ છે. તે અન્ય વિજ્ઞાન પૂર્વક છે તે અન્ય વિજ્ઞાન તે ભવાંતર (પૂર્વભવ) નું વિજ્ઞાન છે

આત્માનું અકર્તાત્વ પણ માને તેથી તેણે કર્યું નથી. ત્યારે ન કરેલું કોણ ભોગવે ? તથા અક્રિય પણામાં વેદન ક્રિયા પણ ન ઘટે તથા ન કરેલું પણ ભોગવવાનું માનીએ તો ન કરેલાનું આગમન અને કરેલાનો નાશ એવી (અઘટીત) આપત્તિ આવશે. તેથી એકે પાપ કરેલું બધાં પ્રાણીઓને ભોગવવા વખત આવશે, અને એકે પુણ્ય કર્યું હોય તો બધો વર્ગ સુખી થઇ જાય, આ વાત દેખાતી નથી, તેમ માનવી પણ ઇષ્ટ નથી; તથા આત્માના સર્વ વ્યાપીપણાથી તથા નિત્યપણે આત્મા હોવાથી આત્માને પાંચ પ્રકારે નારક તિર્યંચ મનુષ્ય દેવ અને મોક્ષ પદ જે પાંચ ગતિ છે તે ન થાય, તથા તમારા સાંખ્ય સંન્યાસીને કષાય ચીવર (કાથા રંગનાં રંગેલાં કપડાં) પહેરવાં, માથું મુંડાવવું; દંડ ધારવો, ભિક્ષાભોજન, પાંચ રાત્રિના ઉપદેશ અનુસાર યમ નિયમ વિગેરે અનુષ્ઠાન તથા—

पंच विंशति तत्वज्ञो यत्र तत्राश्रमे रतः
जटी मुण्डी शिखी वापि मुच्यते नात्र संशयः ॥१॥

"૨૫ તત્ત્વનો જાણ કોઇ પણ આશ્રમમાં રક્ત, જટાધારી, મુંડ મસ્તક વાળો, અથવા ચોટલી રાખનારો હોય તો પણ તે મુક્ત થાય." એ બધાં વચનો તમારાં નિષ્ફળ થાય તથા દેવ મનુષ્ય વિગેરે ગમન આગમન નહીં થાય, અને સર્વ વ્યાપી તથા. નિત્ય પણાથી આત્માને વિસરી

સર્વથા નિષ્ક્રિય એવું કહી ન શકાય; વળી થોડા ફળ આપ નારા,વૃક્ષને અભાવ સાધવો તે પણ મુશ્કેલ છે કારણ કે થોડાં ફળ આપનારૂં પણ ફળસ વિગેરે ઝાડ (જગતમાં) કહેવાય છે એ પ્રમાણે આ તમાપણ થોડી ક્રિયાવાળો પણ ક્રિયાવાળોજ કહેવાય કદાચ તમારી આવી યુક્તિ હોય કે થોડી ક્રિયાવાળો નિષ્ક્રિય જ કહેવાય જેમ એક પૈસાવાળો પૈસાદાર ન કહેવાય તેમ થોડી ક્રિયા વાળો આત્મા પણ અક્રિય માનવો તો પણ તે અ સુંદર છે કારણ કે તમારો આ દ્રષ્ટાંત કોઈ સુકરર પુરૂષ આશ્રી છે કે બધા પુરૂષો આશ્રી છે ? જો પ્રથમ પક્ષસ્વી કારેતો સિદ્ધ નીસાધ્યતા થશે કારણકે હજારોનુ ધન છે તેની જોડે સરખાવતાં એક પૈસાવાળો નિર્ધનજ કહેવાશે પણ જો તમે બધા પુરૂષ આશ્રીનો પક્ષ લેશોતો તમારૂં કહેવું અયોગ્ય થશે કારણ કે ફાટેલાં કપડાં પહેનારની અપેક્ષાએ કાર્ષાપણ (એક જાતનો સિક્કો) વાળો પણ ધન વાન છે, તે પ્રમાણે આત્મા પણ જો ઘણા સામર્થ્યવાળા પુરૂષની ક્રિયાની અપેક્ષાએ આત્મા નિષ્ક્રિયમાનીએતો અમારી જરા એ ક્ષતિ (હાનિ) નથી પણ આત્મા સામાન્યની અપેક્ષાએ તો ક્રિયા વાનજ સિદ્ધ થયો, ! એટલેથી. બસછે, એજ પ્રમાણે અનિશ્ચિત, અકાલ ફળ નામના બે હેતુઓ પણ વૃક્ષના અભાવ સાધતા નથી,' વિગેરે યોજવું એજ પ્રમાણે

દુધ ન આપે અથવા થોડું દુધ આપે તે બેહેતુથી ગાયનો નિષેધ ન સધાય, ઉપરના ન્યાય પ્રમાણે દૃષ્ટાંતિકની યોજના કરવી, હવે આત્મા છઠ્ઠો છે, એ વાદીનો મત પ્રથમ કહી બતાવે છે નિ ગાથા ૩૫ મૂ ગા ૧૪

संति पंच महब्भूया, इह मेगेसि आहिया.
आय छट्ठो पुणो आहु, आया लोगेय सासए ॥१५॥ सू

પાંચ ભૂતો પૃથ્વી વિગેરે આ સંસારમાં છે તેનું સાંખ્ય અને શિવ માર્ગના મતમાં છે તે વાદીઓનું આ પ્રમાણે કહેવું છે કે પાંચ ભૂતો છઠ્ઠો આત્મા માનેલ છે પણ અન્ય પૂર્વે કહેલા વાદીઓમાં આનત્વ આત્મા ભૂત હતા । આ મતમાં નથી પણ આ વાદીઓના આત્મા પૃથ્વી આદિ રૂપ લોક શાશ્વત ભાવનારા છે । આત્મા વળી સર્વ વ્યાપી, અમૂર્તત્વ, આકાશ જેવા શાશ્વત છે અને પૃથ્વી વગેરેનું પોતાના રૂપથી અપ્રચ્યુત પણું શાશ્વતી ભાવનારી પણ છે. તેનું શાશ્વત પણું વળી ફરીથી બતાવે છે.

दुहओ ण विणस्संति, नोय उप्पज्जए असं
सव्वेवि सव्वहा भावा, नियत्तीभाव मागया ॥१६॥ सू

ભૂત પાંચ છઠ્ઠો આત્મા એ છ પદાર્થો બન્ને પ્રકારે એટલે હેતુ વિના કે હેતુથી પણ બન્ને પ્રકારે નાશ થતા નથી, પણ બૌદ્ધો પોતાની મેળે નિર્હેતુક (હેતુ વિના) વિનાશ માને છે તે બૌદ્ધોનો મત આ છે.

जाति रेवहि भावानां, विनाशे हेतु रिष्यते
यो जातश्च नच्वस्तो नश्येत् पश्चात् सकेनच ॥ १ ॥

નિશ્ચયે પદાર્થોનો જન્મજ વિનાશમાં હેતુ ઇચ્છે છે. જે જન્મ્યો અને ન નાશ થયો તો પછી તે કોનાથી નાશ થશે ? (પોતાની મેળેજ જન્મ્યો તે હેતુ વિનાજ નાશ પામે છે) અને વૈશેષિક લકુટાદિકના કારણે નાશ સહેતુક માને છે. તેવા બંને પ્રકારના નાશ વડે લોક અને આત્માનો નાશ થતો નથી. એમ કહેવાનો તેમનો પરમાર્થ છે. અથવા બંને પ્રકારે એટલે બંને રૂપથી એટલે આત્માના સ્વભાવથી "ચેતના અચેતના" રૂપથી વિનાશ થતો નથી તેજ પ્રમાણે પૃથ્વીથી, પાણી અગ્નિ વાયુ આકાશ પોતાનું સ્વરૂપ ન ત્યાગવાથી નિત્ય છે. આવું જગત્ કદી નથી એવું નથી, તેથી આત્મા પણ નિત્ય થયો અકૃતકત્વ વિગેરે હેતુઓથી તેજ કહ્યું છે.

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि, नैनं दहति पावकः
नचैनं क्लेदय न्त्यापो, न शोषयति मारुतः ॥१॥
अच्छे द्योऽय मेघोयम, विकार्योऽ यमुच्यते
नित्य सततगः स्थाणु रचलोऽयं सनातनः ॥२॥

આત્માને શસ્ત્ર છેદતાં નથી (શસ્ત્રથી મરતો નથી, તેમ અગ્નિ બાળતો નથી, પાણી ભીંજાવતું નથી, પવન સુ-

કવતો નથી આત્મા છેદાય નહીં, ભેદાય નહીં, આ અવિકારી કહેવાય છે, નિત્ય, સર્વ વ્યાપી સ્થંભ માફક અચલ અને પુરાણો છે—

એ પ્રમાણે થવાંથી આત્મા નિત્ય છે. એટલે અસત્ હોય તે ઉત્પન્ન થતું નથી કારણ કે બધાનો બધે સદ્ભાવ હોવાથી, અવિદ્યમાન કારકન વ્યાપારના અભાવથી, સત્ કાર્યવાદ છે અને જો અસત્ ઉત્પન્ન થાય. તો ગધેડાના સીંગડાં વિગેરેની પણ ઉત્પત્તિ થાય ! તેવુંજ કહ્યું છે.

असद् करणा दुपादान ग्रहणात् सर्व संभवाभावात्
शक्तस्य शक्य करणात् कारण भाव च सत्
कार्यम् ॥ १ ॥

અવિદ્યમાનનું અકરવા પણાથી, ઉપાદાન ગ્રહણ કરવાથી સર્વ સંભવનો અભાવ થવાથી—અને શકિત વાનના શકય કરવાથી કારણ ભાવથી સત્કાર્ય છે.

એ પ્રમાણે માનવાથી માટીના પિંડમાં પણ ઘરો છે. કારણ કે તેના અર્થીઓ તે માટીના પિંડને લેછે. અને જો અસત ઉત્પન્ન થતાં માનીએ તો તેથી ગમે તેનાથી થાય, પછી માટીનો પિંડ ઘડાનો અર્થી શું કામ લે ? એથી સાચાજ કારણમાં કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે એથી બધા પદાર્થો પાંચ ભૂત આત્મા છઠ્ઠો નિત્યપણાને પામેલા અભાવ રૂપે ન થતાં ભાવ રૂપનેજ સ્વીકારે છે. ખરી રીતે તો પ્રકટ

રૂપે અને છુપા રૂપે પદાર્થો હોય તેમનેજ ઉત્પત્તિ વિનાશ હોય છે. તેવુંજ કહ્યું છે કે.

"नासतो जाय ते भावो, ना भावतो जायते सतः

અસતથી ભાવ (પદાર્થ) થતો નથી. તેમ અભાવ સત્નો થતો નથી. આ વાદિનો નિર્યુક્તકાર ઉત્તર ૨૨ પાને ૩૪ ગાથામાં "कोवेद" માં ઉત્તર આપેલ છે. કે સર્વ પદાર્થનું નિત્યત્વ માનીએતો કર્ત્તવ્ય પરિણામજ ન થાય તેથી આત્માનું અકર્તૃત્વ સ્વીકારવાં કર્મ બંધનો અભાવ થાય તેના અભાવથી કોણ ભોગવે—અર્થાત્ કોઇ પણ સુખ દુઃખને ભોગવનારો ન રહે, એવું માનતા કરેલા કૃત્યનો નાશ થાય તથા અવિદ્યમાનને ઉત્પાદના અભાવમાં જે તે આત્માના પૂર્વ ભવમાં પરિત્યાગ પડે બીજા ભવમાં ઉપજવા રૂપ જે પાંચ પ્રકારની ગતિ હતી તે ન થાય અને તેથી મોક્ષ ગતિનો અભાવ થતાં દિક્ષા વિગેરે સર્વ ક્રિયા અનુષ્ઠાન નકામાં થઇ જાય.

તથા અપ્રચ્યુત, અનુત્પન્ન, સ્થિર, એક સ્વભાવ માનતા આત્માને દેવ મનુષ્ય ગતિ આ ગતિ તથા વિસ્મૃતિના અભાવથી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન વિગેરે પણ ન થાય વળી તમે કહ્યું કે." સત્ હોય તેજ ઉત્પન્ન થાય " તે પણ જુઠું છે. કારણ કે જે સર્વદા સત્ હોય તો ઉત્પાદ કેવી રીતે

તે થાય ! જો ઉત્પાદ થાય તો સર્વદા સત્ સિદ્ધ ન થાય, તથા તમે કહ્યું કે ”

कर्म गुण व्यपदेशाः प्रागु प्तत्तेर्न मन्ति यत्त स्मात
कार्यम सद्विज्ञेयं क्रिया प्रवृते श्चकर्तृणां ॥१॥

કર્મ ગુણના વ્યપ દેશો પદાર્થ ઉત્પન્ન થયેલા પહેલાં ન હોય તેથી કાર્ય છે તે અસત્ જાણવું, અને કર્ત્તાની ક્રિયા પ્રવૃતિ અસત્ છે, તેથી જૈનાચાર્ય કહે કે સર્વ પદાર્થોને કોઈ અંશે નિત્ય પણું તથા અનિત્ય પણું સત્ અસત્ કાર્ય વાદ છે એવું માનવું તે ઠીક છે વળી તમે કહ્યું છે કેઃ—

सर्वं व्यक्तिपुनियतं, क्षणे क्षणेन्यत्व मथ चनविशेषः
सत्योश्चित्य पचित्यो राकृति जाति व्यव स्थानात् ॥१॥

સર્વ વ્યક્તિમા ક્ષણે ક્ષણે જુદા પણું દેખાય છે તે વિશેષ નથી, તે નિયમ ન એવી ચિતિ (જ્ઞાન) અપ ચિતિ (જ્ઞાનાભાવ) ના આકૃતિ જાતિ અને વ્યવસ્થાનના કારણથી—થાય છે. વળી તમે કહો છો કેઃ—

नान्वय सहिभेद् त्वान्नभेदोऽन्वय वृत्तितः
मृद्भेद् द्वय संसर्ग, वृत्ति जात्यन्तरं घटः ॥ १ ॥

જેનામાં ભેદ છે. તે તેનો નિશ્ચે અન્વય (તેમાંથી બનેલો) નથી તથા જેમાં અન્વયની વૃત્તિ (વિદ્યમાનપણું)

છે. તેથી તેમાં ભેદ નથી તથા આદીના બે ભેદના સંસર્ગની વૃત્તિ છે તે જ બીજી જાતિ ઘટ છે. ॥૧૬॥ સૂત્ર ગાથા

હવે બૌદ્ધ મતનો પૂર્વ પક્ષ જે નિર્યુક્તિ કારે પૂર્વે બતાવેલો છે તે અફળ વાદ અધિકાર સૂત્રકાર પ્રકટ બતાવે છે.

पंच खंधे वयंते गे, वालाउ खण जोइणो

अण्णो अणण्णो णेवाहु, हेउ यंच अहेउयं सू ॥१७॥

કેટલાક વાદી બૌધ ધર્મીઓ રૂપ વેદના વિજ્ઞાન સંજ્ઞા સંસ્કાર એ પાંચ સ્કંધનેજ માને છે. પણ તે સિવાય આત્મા નામનો કોઈ સ્કંધ નથી એવું બોલે છે. તેમાં રૂપ સ્કંધ તે પૃથ્વી ધાતુ વિગેરે તથા રૂપ વિગેરે છે, સુખ, દુઃખ, અને અદુઃખ સુખ એ વેદના સ્કંધ છે.

રૂપ વિજ્ઞાન, રસવિજ્ઞાન, વિગેરે વિજ્ઞાન તે વિજ્ઞાન સ્કંધ, ૩, સંજ્ઞા સ્કંધ તે સંજ્ઞા નિમિત્ત ઉદ્ગ્રાહણ પ્રત્યય; ૪, સંસ્કાર સ્કંધ તે પુણ્ય અપુણ્ય વિગેરે ધર્મ સમુદાય, ૫, એનાથી જુદો આત્મા નામનો પદાર્થ આંખેથી પ્રત્યક્ષ જોવાતો નથી; તે આત્મા અવ્યભિચારી લિંગ ગ્રહણના અભાવથી અનુમાનથી પણ સિદ્ધ થતો નથી, તથા પ્રત્યક્ષ અને અનુમાનથી જુદુ અર્થને બતાવનાર અવિસંવાદી (તદનસાચુ) બીજું પ્રમાણ નથી, ઉપર પ્રમાણે બોલનારા યથા અવસ્થિત ન બોલવાથી બાલક જેવા બૌદ્ધ વાદીઓ ઉપર

अपेक्षेत परं कश्चि,–यदि कुर्वीत किञ्चन ।
यदकिंचित्करं वस्तु, किं केनचिदपेक्ष्यते ॥ ॥ १ ॥

કોઈ પણ માણસ કોઈ પણ બીજાને ક્યારે ઇચ્છે કે જો તે કાંઇ પણ કરે. પણ જે અકિંચિતકર (કંઈ પણ ન કરે. એવું નકામું) છે તેની કોઇ પણ કેવી રીતે અપેક્ષા રાખે ? અર્થાત્ ન રાખે.

વળી તેનો એક અર્થ ક્રિયાકરણ કાલે અપર અર્થ ક્રિયા કરણ સ્વભાવ નથી એમ માનો તો નિત્યતાની પ્રકટ હાનિ સ્પષ્ટ થઇ ગઈ! હવે જો નિત્ય રહીને તે બંને સાથે ક્રિયા કરે તો પહેલ. ક્ષણમાજ બધી ક્રિયા કરે. તો બીજા ક્ષણમાં અકર્ત્તત્વ આવ્યું. ના તે પણ અનિત્યતા સિદ્ધ થઈ. હવે જો તેના સ્વભાવથી તે અર્થ ક્રિયાઓએ વારંવાર બીજા ક્ષણોમાં પણ કર્યા કરે તો તે અયોગ્ય છે. કરેલાનું કરવું નકામું છે વળી બીજા ક્ષણોમાં સાધ્ય એવા પદાર્થો પ્રથમ ક્ષણમાંજ સિદ્ધ થયા તેના તે સ્વભાવથી, અને જો તે સ્વભાવ ન માનીએ તો તે અનિત્યત્વને પ્રાપ્ત થશે તેથી એ પ્રમાણે નિત્યનું ' ક્રમે અને સાથે ' બંને વડે. અર્થક્રિયાના વિરહથી પોતાના કારણોથી નિત્યનો ઉત્પાદ સિદ્ધ ન થાય. હવે અનિત્ય સ્વભાવ ઉત્પન્ન થાય તો વિઘ્નના અભાવથી અમારે કહેલું અશેષ (બધા) પદાર્થનું ક્ષણિકપણું સિદ્ધ થયું. તેજ પ્રમાણે કહેલું છે:—

પદાર્થનું મુદગર વડે કરવું નથી તે તો પોતાનાં કારણો (માટી તથા કુંભાર) થી થાય છે. અને જે ભાવનો અભાવ તે પણ અભાવ છે. તેને કરે છે. પણ તે તુચ્છ નકામું છે. ત્યાં કારકનો વ્યાપાર કયાથી હોય ? અને જો તેમાં પણ કારક માનો તો કારકોની અપેક્ષના શીંગડામાં પણ પ્રવૃત્તિ થશે ! તેથી તે અભાવના વિનાશ હેતુનું અકિં-ચિતકરપણું છે, પોતાના હેતુથીજ અનિત્યતાને કોરી કરનારા પદાર્થોની ઉત્પત્તિના વિઘ્ન હેતુના અભાવથી ક્ષણિકપણું એમ સિદ્ધ થયુ. મૂળમાં ' તુ ' શબ્દ પુર્વવાદીઓથી આ બૌદ્ધને જુદો બતાવવા માટે છે. તેજ પાછવાડેનો અર્ધો શ્લોક બતાવે છે. " અન્યો અનન્યો " એ પ્રમાણે તેજ બૌધ્ધો જેમ છઠો આત્મા માનનાર સાંખ્ય વિગેરે તથા ચાર્વાક જેઓ ભૂતથી મળેલોજ. ચેતન્ય નામનો આત્મા ઇચ્છનારા છે. તેવીજ રીતેન એવું કહેનારા, તથા હેતુથી ઉત્પન્ન થયેલો હેતુક તથા કાયાકારે પરિણત ભૂતથી ઉત્પન્ન થએલ ત્યાંસુધી છે. તેમાં અહેતુક અનાદિ અપર્યવસિત હોવાથી નિત્ય એમ આત્માને માનનારા છે. તેવુ તે બૌદ્ધ માનતા નથી (આ લખાણથી બૌદ્ધ દર્શનનો બીજા દર્શન સાથે ભેદ બતાવ્યો છે. હવે બીજા બૌદ્ધોનો " ચાતુર્ધાતુક " જગત મત બતાવવા કહે છે.

पुढवी आउ तेऊय, तहा वाऊय एगओ
चत्तारि धाउणो रूवं, एवमाहंसु आवरे ॥ १ ॥

આવશે એક જ્ઞાન સંતાન છે. એમ માનો, તોપણ સંતાનિના વ્યતિરિક્તના અભાવથી તે નકામું છે. કદાચ જો એમ માનો કે પૂર્વ ક્ષણ નાશ પામતાં ઉત્તરના ક્ષણમાં વાસના મુકતો જાય છે તેજ કહ્યું છે કે.

यस्मिन्नेवहिसंताने, आहिता कर्म वासना
फलं तत्रैव संधत्ते, कार्पासे रक्तता यथा ॥ १ ॥

બોદ્ધ કહે છે તેજ સતાનમાં નિશ્ચે કર્મવાસના મુકે છે. તેથી જેમ કપાસ રંગીને વાવે તો રૂ રંગિત થાય તેમ ફળનું બંધાણ થાય છે જૈનાચાર્ય કહે છે કે તમારી વાસના ક્ષણોથી જુદી જુદી કે ભેગી છે? જો જુદી હોય તો વાસકપણું ઉત્પન્ન ન થાય, અને જો ભેગી હોય તો ક્ષણ માફક તેનું ક્ષણ ક્ષણપણું લાગુ પડતા તે વાસનાનું તેજ પ્રમાણે આત્માના અભાવમાં સુખ દુઃખના અનુભવનો અભાવ થશે પણ સુખ દુઃખના અનુભવ છેજ, તેથી આત્મા સિદ્ધ થયો.

જો તેમ આત્મા ન માનીએ તો પાંચ વિષયના અનુભવના ઉત્તર કાળમાં ઇંદ્રિયોના જ્ઞાનોનું પોતાના વિષયથી અન્યત્ર અપ્રવૃત્તિ હોવાથી સંકલના પ્રત્યય ન થાય.

જો એમ માનો કે "આ લય વિજ્ઞાનથી થાય છે." તો તમે આલયના નામેજ આત્મા સ્વીકારી લીધો.

વળી બોદ્ધાગમ પણ આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારે છે તે આ છે"

ત્યાં આ ઉત્તર સમજવો.

જો જાતિજ પદાર્થોના અભાવમાં હેતુ છે. તો અભાવ કારણના સંનિહિતપણા (સાથે) ના વિરોધ વડે આ ઘાત (સંબંધ) પણાથી ઉત્પત્તિનો અભાવ થશે.

જો તમે એમ માનો કે ઉત્પત્તિ થયા પછી ઉત્તર (બીજા) કાળે વિનાશ થશે તો તે પ્રમાણે થતાં ઉત્પત્તિની ક્રિયાના કાળમાં તેના અભાવપણાથી અને પાછળથી ઉત્પન્ન થતાં તે આંતરા વિના ઉત્પન્ન થાય અને પાછળથી ઘણા કાળે ન થાય. એવું નિયામક (દોરવનાર) કોણ છે ? જો એમ માનો કે ' વિનાશ હેતુનો અભાવ છે ! " અને તેથીજ કહ્યું છે કે—

निर्हेतुत्वाद् विना शस्य, स्वभावादनु बंधिता इति.

આ પણ તમારૂં કહેવું અયુક્ત છે કારણ કે ઘટ વિગેરેને મોગરીના મારથી તુરંતજ નાશ થતો તમે પણ જુઓ છો, વળી તમે પુછ્યું હતું કે " તે મોગરી વિગેરે ઘટ વિગેરેનું શું કરે છે વિગેરે એ તમારૂં પુછવું સત્ય હતું પણ તેમાં આટલું અયુક્ત હતું કે અભાવનો તમે "પ્રસજ્ય કે પર્યુદાસ" બે વિકલ્પવડે વિકલ્પ કરી હતો અને બંને પક્ષમાં દોષ બનાવ્યો હતો તે અદોષ હતો. કારણ કે પર્યુદાસ પક્ષમાં કપાલનામના ભાવાન્તર (બીજો પદાર્થ) કરવામાં અને ઘટના પરિણામની અનિત્ય રૂપ: વડે" તદ્રૂ-

જો અન્ય અપોહ (વિનાશ)નો વ્યતિક્રમ કરીએ. તો સર્વ આત્મક પદાર્થ છે. તે એકરૂપ થાય તેટલા માટે ક્ષણિકત્વનો વિચાર કરતાં તે (એકરૂપ) ટકી ન શકવાથી પરિણામે અનિત્ય પક્ષજ વધારે બળવાન છે; અને એ પ્રમાણે માનતાં આત્મા પરિણામી જ્ઞાનનો આધાર તથા ભવાંતર (બીજા ભવમાં) જનારો ભૂતોથી કોઇ અંશે જુદોજ તથા કોઈ અંશે શરીર સાથે આત્મા એકરૂપ થનો હોવાથી ભેગોજ છે. વળી સહેતુક પણ છે કારણ કે નારક તિર્યંચ મનુષ્ય દેવના ભવને આપનાર કર્મવડે વિકાર થતો હોવાથી પર્યાય રૂપ સ્વીકારે છે; તથા આત્મા પોતાનું આત્મ (જીવ) સ્વરૂપ (કોઇ પણ ભવમાં) અપ્રચ્યુતપણાથી તથા નિત્ય પણે હોવાથી અહેતુકપણું (કોઇ અંશે) છે વળી અમે શરીરથી જુદો સિદ્ધ કરેલો હોવાથી ચાર ધાતુથી માત્ર બનેલો શરીરરૂપજ આ આત્મા છે. વિગેરે તમારૂં બોલવું ઉન્મત્ત (ગાંડા) ના બોલવા માફક સાંભળવા યોગ્ય પણ નથી આટલુંજ કહેવું બસ છે. ॥ ૧૮ ॥

હવે પાંચ ભૂતથી બનેલો, અદ્વૈત, તથા તેજ જીવ તેજ શરીર, અકારક, આત્મા છઠો, ક્ષણિક, પંચ સ્કંધ વિગેરે બોલનારાનું બોલવું નિરર્થક સિદ્ધ કરવાની ઇચ્છાથી સૂત્રકાર ભગવંત તેઓના મત વડે તેના મતનું માનેલું ફળ બતાવવા કહે છે.

अगारमावसंतावि, अरण्णा वावि पव्वया ।
इमं दरिसणमावण्णा, सव्वदुक्खा विमुच्चई ॥ १९ ॥

ઘરમાં વસનારા (ગૃહસ્થો) અરણ્ય (વન) માં રહેનારા તાપસ વિગેરે. તથા દીક્ષા લીધેલા બૌદ્ધ સાધુ વિગેરે એમ કહે છે કે અમારા દર્શન (મત) માં આવેલા સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થાય છે (ક્રિયાપદ એક-વચનમાં માગધી ભાષા હોવાથી છે તેનો અર્થ બહુવચ-નમાં લીધો) અભિપ્રાયનો અર્થ એ સૂચવે છે કે સાધુ હોય કે ગૃહસ્થ હોય તોપણ આ મત માનવાથી મોક્ષ મળે છે. [illegible]

[illegible]

[illegible]

ર્ં તે તો બાળ ક્રીડા જેવું છે. તથા સાખ્ય મતવાળા
દ્ર વાદીઓ આ પ્રમાણે સૂચવે છે કે—

જેઓ અમારૂં દર્શન અકર્તૃત્વ આત્મ અદ્વૈત પાંચ
કંધ વિગેરે માનનારા તથા દીક્ષા લેનારા છે તેઓ "જન્મ
વા મરણ ગર્ભ પરંપરાની શરીર મન વિગેરે સંબંધી
નેક ભયંકર વેદનાઓથી મુક્ત થાય છે એટલે સકલ
દ્રિથી મુક્ત એવું મોક્ષ મેળવે છે

હવે તેઓનું અફલવાદીપણું પ્રકટ કરે છે.

तें णावि संधिं णच्चा णं, न ते धम्मविओ जणा ।
जे ते उ वाइणो एवं, न ते ओहंतराऽऽहिया ॥ २० ॥
तें णावि संधिं णच्चा णं, न ते धम्मविओ जणा ।
जे ते उ वाइणो एवं, न ते संसारपारगा ॥ २१ ॥
तें णावि संधिं णच्चा णं, न ते धम्मविओ जणा ।
जे ते उ वाइणो एवं, न ते गब्भस्स पारगा ॥ २२ ॥
तें णावि संधिं णच्चा णं, न ते धम्मविओ जणा ।
जे ते उ वाइणो एवं, न ते जम्मस्स पारगा ॥ २३ ॥
तें णावि संधिं णच्चा णं, न ते धम्मविओ जणा ।
जे ते उ वाइणो एवं, न ते दुक्खस्स पारगा ॥ २४ ॥

ઉદ્દેશાના ચાર અનુયોગ દ્વાર વર્ણવીને સૂત્રાનુગમમાં અસ્ખ
લિતાદિ ગુણયુક્ત સૂત્ર ઉચ્ચારવું તે આ છે.

आघायं पुणएगेसिं उववण्णा पुढो जिया
वेदयंति सुहंदुक्खं, अदुवा लुप्पंति ठाणउ ॥ सू० १ ॥

આ સૂત્રનો પ્રથમના ઉદ્દેશા સાથે સંબંધ બતાવે છે,
પૂર્વ ઉદ્દેશાના છેલ્લા સૂત્રમાં આ કહ્યું છે કે

"જેમ પાંચ ભૂતસ્કંધ વિગેરે માનનારા વાદીઓ
મિથ્યાત્વથી હણાયલો છે અંતર આત્મા જેનો એવા તથા
અસદ્ આગ્રહમાં લીન થયેલા પરમાર્થ બોધ રહિત
હોવાથી વ્યાધિ મૃત્યુ જરાથી વ્યાપ્ત એવા સંસાર
ચક્રવાલમાં ઉંચ નીચ સ્થાનમાં જઇને અનંતીવાર ગર્ભમાં
રહી વેદનાઓ વેદે છે. તેજ પ્રમાણે અહીં પણ નિયતિ
વાદી અજ્ઞાની તથા જ્ઞાન ચતુર્વિધ કર્મ અપચય વાદીઓને
પણ તેજ પ્રમાણે સંસાર ચક્રવાલનું ભ્રમણ તથા ગર્ભમાં
જવાનું બતાવે છે પરંપર સૂત્રમાં તો બુધ્યેત (બોધ પામે
વિગેરે છે એથી એની સાથે આ સંબંધ છે કે આ બોધ
હૃદયમાં લેવો,

અહીંયા પણ એમ સમજવું કે નિયતિ વાદીઓએ
જે કહ્યું તેને પણ હે શિષ્યો ! તમે સમજો, એ પ્રમાણે
વચલાં બીજાં સૂત્રોવડે પણ જાણવું, અને જેવો સંબંધ
હોય તેવો લગાડવો.

અધિ ઉડાવતા નથી. તથા સૂત્રમાં ' વિદુલ્લગં ' કે કહેલ છે, એક સ્થાનથી છૂટીને બીજે સ્થાને જાય છે, અને ત્યાં નવે જન્મ લે છે, તેનો નિષેધ કરતા નથી.

તે પ્રમાણે પાંચ ભૂતનું વિદ્યમાનપણું માનનારા વિગેરે વાદીઓનું સમાધાન કરીને તેનિયતિ વાદીઓ શું માને છે, તે સૂત્રની બીજી ત્રીજી ગાથામાં બતાવે છે

न तं सयं कडं दुक्खं, कओ अन्नकडं च णं ।
सुहं वा जइ वा दुक्खं, सेहियं वा असेहियं ॥ २ ॥
सयं कडं न अन्नेहिं, वेदयंति पुढो जिया ।
संगइअं तं तहा तेसिं, इहमेगेसि आहियं ॥ ३ ॥

[illegible] દુઃખ [illegible] છે તે [illegible]. [illegible] ઉપચાર [illegible] દુઃખ [illegible] [illegible] ઉપક્રમથી [illegible] એમ સમજવું કે [illegible] દુઃખ [illegible] [illegible] નથી [illegible] [illegible] [illegible] દુઃખ [illegible] [illegible] વિગેરે [illegible] [illegible] અનિયતપણું છે તથા કોઈકને [illegible]

આધીન એવા સુખદુખને કરવાને સમર્થ નથી, કારણ કે તે તેનાથી જુદો છે, હવે જો જુદો ન માનીએ તો અભેદને લીધે સ્વભાવ તેજ પુરૂષ થયો, તેનું અકર્તાપણું પૂર્વે કહી ગયાજ છીએ, વળી કર્મનું સુખ દુઃખમાં કર્તાપણું ઘટતું નથી. કારણ કે તે કર્મ પુરૂષથી ભિન્ન અથવા અભિન્ન માનવું જોઈએ. હવે જો અભિન્ન માનીએ તો પુરૂષ તેજ કર્મ થઈ જશે તો પૂર્વ કહેલા દોષ લાગુ પડશે. અને જો ભિન્ન માનીએ તો સચેતન છે કે અચેતન છે? જો સચેતન માનીએ, તો એક શરીરમાં બે ચૈતન્ય થાય અને જો અચેતન માનીએ તો પાષાણના ટુકડાની માફક તે અસ્વતંત્ર હોવાથી તેનાથી સુખદુઃખની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય [illegible] બધાનું આગળ કર્તા [illegible] તેજ પ્રમાણે [illegible] સંબંધી [illegible] કરવા [illegible] દેહનીયથી [illegible] થનુ [illegible] છે. [illegible] સુખ દુઃખ [illegible] [illegible] દુઃખ [illegible] [illegible] [illegible]

પોતાને પંડિત માનનારા બોલે છે, કે સુખ દુઃખ જે કંઈ છે, તે નિયતીનું કરેલું છે. એટલે જે થવાનું તે ઉદયમાં આવ્યું છે. તે નિયત છે, તથા અનિયત તે આત્મપુરૂષ ઈશ્વર વગેરેથી મળેલું તે બધું પણ નિયતીનું કરેલું જાણવું. આવું એકાંત માને છે તેથી તેઓ અજાણ છે અને સુખ દુઃખના મૂળ કારણને જાણનારા નથી. જે કે આર્હંતોના મતમાં કિંચિત્ સુખ દુઃખ વગેરે નિયતીથીજ થાય છે. એટલે તેનું કારણ કર્મનું કોઈ પણ અવસરમાં ઉદયમાં આવવાનું છે. તે નિયતીકૃત કહેવાય છે. તથા કિંચિત્ અનિયતીકૃત તે પુરૂષાકાર કાળ, ઈશ્વર, સ્વભાવ, કર્મ વિગેરેનું કરેલું છે. તેમાં કોઈ અંશે સુખ દુઃખનું પુરૂષાકારથી સાધ્યપણું પણ સ્વીકારીએ છીએ. કારણ કે ક્રિયાથી ફળ થાય છે. અને ક્રિયા તે પુરૂષાકાર સાધન છે. તેજ કહ્યું છે કે

नदैव मिति संचिन्त्य त्यजेदुद्यममात्मनः ।
अनुद्यमेन कस्तैलं, तिलेभ्यः प्राप्तुमर्हति ॥ १ ॥

નસીબનો વિચાર કરીને પોતાનો ઉદ્યમ છોડે નહિ. ઉદ્યમ વિના તલમાંથી તેલ કેવી રીતે લેશે. ? વળી સમાન પુરૂષ વેપારમા ફળની વિચિત્રતાનું દૂષણ બતાવ્યુ તે અદૂષણ છે. તેમાં પણ પુરૂષાકારનું વિચિત્ર તે ફળ વિચિત્રનું કારણ છે. અને સમાન પુરૂષાકારમાં જે

અવ્યતિરેકપક્ષનું દૂષણ બતાવ્યું તે પણ અદૂષણ સમજવું. કારણ કે સ્વભાવ આત્માથી અવ્યતિરિક્ત છે, અને આત્માનું કર્તવ્ય અમે પૂર્વે સ્વીકાર્યું છે તે પણ સ્વભાવથી જ છે. તથા કર્મનું પણ કર્ત્તાપણું છે કારણ કે તે કર્મ જીવ પ્રદેશો સાથે અન્યો અન્ય અનુવેધપણે (એકમેક) રહેલું છે તે કંઇક અંશે આત્માથી કર્મ અભિન્ન છે. તેને વશ થઇ આત્મા નારકી તિર્યંચ મનુષ્ય દેવ ભવોમાં ભમતો સુખ દુઃખને અનુભવે છે ત પ્રમાણે નિયતી અનિયતીનું કર્ત્તવ્ય યુક્તિથી ઉત્પન્ન થયે છતે નિયતનુંજ એકાંત કર્ત્તવ્ય સ્વીકારનારા વાદીઓ બુદ્ધિરહિત છે એમ જાણવું. ॥ ૪ ॥ આ પ્રમાણે યુક્તિથી એકાત નિયતિને ખોટી ઠરાવી તે નિયતિને સ્વીકાર [illegible] થના [illegible]ખ બ[illegible]વે છે એ શબ્દથી પૂર્વ[illegible] અભ્યુપગમ [illegible] કે સર્વ [illegible] નયત અનિયત [illegible] કેટલાક વાદી [illegible] નિયતિ [illegible] બરાબર ભાવિ આન[illegible] કાળ ઈશ્વર [illegible] ને ઉડાવી [illegible] નિયતિ વાદને માનનારા છે

'તુ' અવ્યયર્થ. એમ સમજવું, કે તેઓજ એવા છે, પણ બીજા નહીં, વળી તે નિયતિ વાદી કેવા છે? તે બતાવે છે. યુક્તિ સમૂહથી બહાર છે તે પાર્શ્વસ્થા. અથવા પરલોકના હિત માટે થતી ક્રિયાથી દૂર છે, અથવા તેઓ એ નિયતિ નેજ મુખ્ય માનવાથી તેમની પરલોક આશ્રી ક્રિયા વ્યર્થ થઇ,

परियाणिआणि संकंता, पासिताणि असंकिणो
अण्णाण भयसंविग्गा, संपलिंति तहिं तहिं ॥७॥

એટલે મૃગોને બચાવવા કોઈ રક્ષણ આપે તો અતિ મૂઢપણાથી બુદ્ધિ રહિત બની તે રક્ષક ઉપર પણ શંકા લાવી દૂર ભાગીને પાશ જે અનર્થ ઉત્પાદક છે તેમાં શંકા રહિત બની અજ્ઞાન તથા ભયથી સંવિગ્ન એટલે તેને આધિન બની આ રક્ષણ સ્થાન છે કે મારવાનું સ્થાન છે, તેને વિવેક શૂન્ય બની ન જાણતાં તે ફાંસામાં ફસાઈ જાય છે. હવે તે મૃગનું દૃષ્ટાંત નિયતિવાદી તથા એકાંત અજ્ઞાનવાદી ઉપર ઘટાવે છે. તે આવી રીતે કે રક્ષણ આપનાર અનેકાંતવાદને મુકી એકાંતવાદી બની સર્વ દોષ રહિત અનેકાંતવાદ જૈન દર્શન જે કાળ ઈશ્વર વિગેરે દરેકને યથાવસ્થિત સ્વીકારનાર છે, તે અનાશંકનીય છતા તેમાં શંકા લાવી પોતાના માનેલા નિયતિ કે અજ્ઞાનવાદ જે એકાંત છે તે શંકનીય છતાં તેમાં શંકા લાવતા નથી, તેથી રક્ષણ સ્થાન અનેકાંતવાદને ત્યાગી યુક્તિથી સિદ્ધ ન થનું અનેક દુઃખનું ઉત્પાદક એવું એકાંતવાદ સ્થાનને પકડવાથી અજ્ઞાનથી છવાયલા મૃગ જેવા તે વાદીઓ તેવા તેવા કર્મ બંધનના સ્થાનોમા કરણ આદિક ફસાય છે. ઉપરના અનેક દોષો તે વાદીના બતાવીને વળી જૈનાચાર્ય એટલેથી સંતોષ ન પામતાં બીજા દોષો પણ પરના દૃષ્ટાંતે બતાવે છે.

अह तं पवेज्ज वज्झं, अहे वज्झस्सवा वए
मुच्चेज्ज पय पासा ओ, तंतुमंदे ण देहए ॥ सू० ८ ॥

હવે તે પાશ આગળ આવેલો મૃગ જાળ બંધનથી ઉપર કુદે અથવા નીચલા ભાગમાંથી નીકળી જાય તો પણ પગના ફાંસાથી બચીજાય તથ. કોઇ પ્રતિમાં पद पाशादि પાઠ છે. ત્યા આદિ શબ્દથી વધ તાડન મારણ વિગેરેથી પણ બચે, પણ તે મૃગ અજ્ઞાન દશાથી અનર્થરૂપ બંધનથી છુટવાનો ઉપાય જાણતો નથી, અને તે કુટપાશાદિકને ન સમજવાથી મૃગ કેવી અવસ્થા પામે છે તે બતાવે છે.

अहि अप्पाऽ हिय पण्णाणे, विसमंते णु वागते
सबद्धे पय पासेणं, तत्थ घायं नियच्छइ ॥ ९॥

તે મૃગ અહિત આત્મા, તથા અહિત પ્રજ્ઞાનવાળો विषमांते ન એટલે કુટપાશામાં આવેલો (અથવા તે विषमान्ते એ પાઠથી) આત્માને તેમાં પાડે. હવે તે પાશમાં પડી બધાયલો તે કુટપાશની બહુ દુઃખી અવસ્થાને પામેલો તે બંધનમાં રહી પોતાની ઘાત (મરણ) ને વાંછે છે-હવે તે મૃગનું દૃષ્ટાંત અજ્ઞાન વિપાક ઉપર ઘટાવે છે.

एवं तु समणा एगे, मिच्छ दिट्ठी अणारिआ
असंकिआइं संकंति, संकिआइं असंकिणो ॥१०॥

જેમ અજ્ઞાનથી ઘેરાયલા મૃગો દુઃખ પામે, તેમ શ્રમણ એટલે પાખંડને આશ્રિત કોઇ (પણ બધા નહીં) મિથ્યા દૃષ્ટિ છે એટલે અજ્ઞાન વાદી અથવા નિયતિ વાદીનો મત માનનારા તે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા અનાર્યો છે, આર્ય એટલે સર્વ પાપથી બચેલા છતે,તેથી ઉલટા તે અનાર્યો અજ્ઞાનતાથી અસત્ અનુષ્ઠાન કરનારાછે, તે કેવી રીતે કે સુધર્મના અનુષ્ઠાનમાં શંકા લાવે, અને તે બહુ દુઃખ આપનાર એકાંત પક્ષ માને તેવા વાદીઓ મૃગ માફક મૂઢ ચિત્તવાળા તેજ આચરે છે કે જેમાં પરિણામે બહુ દુઃખ હોયછે. હવે શંકનીય અને અશંકનીયનો વિપર્યાસ બતાવેછે.

धम्म पण्णवणा जासा, तंतुसंकंति मूढगा
आरंभाइंन संकंति, अवियत्ता अकोविआ ॥११॥

ક્ષાંત્યાદિ દશ લક્ષણ યુક્ત ધર્મની જે પ્રરૂપણા તેમાં શંકા લાવે અને એમ વિચારે કે આ અધર્મ છે, અને તે અવ્યક્ત મુગ્ધ તથા અકોવિદ એટલે સતશાસ્ત્ર બોધ રહિત વાદીઓ જે આરંભ પાપ રૂપકે તેને શંકા ન લાવી આદરે છે—॥૧૧॥ હવે તે અજ્ઞાનથી છવાયલા જે નથી પામતા, તે બતાવે છે

सव्वप्पगं विउक्कस्सं, सव्वं णूमं विहूणिआ
अप्पत्तिअं अकम्मंसे, एयमट्ठं मिगे चुए ॥१२॥

સર્વત્રાપ્યાત્મા એટલે જેનો આત્મા સર્વાત્મક છે, તે લોભ છે, તેને તથા વ્યુત્કર્ષ એટલે માન તથા ણૂમ એટલે માયા અપ્પતિઅં ક્રોધ તે ચારે કષાયને વિધુય ધોઈ દૂર કરીને મોહનીય કર્મ રહિત થઈ છેવટે બધાં કર્મ ત્યાગી અકર્મારા બની જાય છે, આ મોક્ષ જ્ઞાનથી થાય છે, પણ અજ્ઞાનથી ન થાય તેજ બતાવે છે કે જાણ્યા વિના તે મૃગ જેવો અજ્ઞાની તે મોક્ષને તજે છે, અથવ. વિભક્તિના પરિણામવડે આવા મોક્ષાર્થથી પોતે ચુપ ભ્રષ્ટ થાય. ૧૨

હવે ફરીથી અજ્ઞાનવાદીના દોષો બતાવે છે.

जे एयं नाभि जाणंति मिच्छदिट्ठी अणारिया ।
मिगा वा पासवद्धा ते घायमेसंति णंतसो ॥ १३ ॥

જેઓ અજ્ઞાન પક્ષને આશ્રી બેઠા છે તે કર્મ ક્ષય કરવાના ઉપાય જાણતા નથી. પણ પોતાના અસત્ય આગ્રહમાં પકડાઇ મિથ્યા દૃષ્ટિ અનાર્ય બની મૃગની માફક પાશમાં પડી જન્મ મરણને પામે છે તથા પામવાનો યત્ન કરે છે કારણ કે તેમને યોગ્ય ક્રિયાનુષ્ઠાન આરંભનાં છે વળી અનંતશઃ એટલે અવિચ્છેદપણે વારંવાર અજ્ઞાનીઓ જન્મો મરણનાં દુઃખ ભોગવે છે. અજ્ઞાનવાદ સમાપ્ત થયો. હવે અજ્ઞાનવાદીના દૂષણ બતાવવાની ઇચ્છાવાળા આચાર્ય પોતાના વચનથી બધાયથી વાદીઓ મ ચળે, એવો તેઓનો મત બતાવે છે.

જેમ જેમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય તેમ મ વધારે વધારે દોષ થવાનો સંભવ રહે છે જેમકે કોઈ બ્રાહ્મણને બીજાના માથાઉપર પોતાનો પગ અડાડે તો પોતે અપરાધી થાય, અને જે બાળક અવસર ભૂલથી અડાડે તો તેનો અપરાધ ગણાતો નથી; તેથી અજ્ઞાન એજ મુખ્ય છે. પણ જ્ઞાન નહિ ઉપર મુજબ અજ્ઞાનવાદિના મતને બતાવીને હવે એનાં દૂષણ બતાવે છે.

अन्नाणियाणं वीमंसा, अण्णाणे ण विनियच्छइ ।
अप्पणो य परं नालं, कुतो अन्नाणु सासिउ ॥ १७ ॥

જ્ઞાન રહિત તે અજ્ઞાની. અજ્ઞાન શબ્દની સંજ્ઞા શબ્દ પણાથી મત્વર્થી પ્રત્યય લાગતાં તે શબ્દ બન્યો. તે અજ્ઞાનીઓમાં અજ્ઞાનજ શ્રેય છે એવું બોલનારા તે વાદીઓનો આ વિચાર અથવા મિમાંસા તપાસવાને માટે જે ઇચ્છા થાય તે અજ્ઞાન વિષયમાં અવતરતી નથી. એટલે યોગ્ય નહિ. તેજ બતાવે છે કે એ પ્રકારની જે મિમાંસા અથવા વિમર્શ તે જ્ઞાન સત્ય છે કે અસત્ય છે? જેમ અજ્ઞાનજ શ્રેય છે, જેમ જેમ જ્ઞાન અતિશય તેમ તેમ દે પોતું વધવું એવું જે વિચારવું તેને તેઓ ન જાણે. અથવા તેમનામાં તેવો વિચાર ન ઘટે. કારણ કે આ વિચારવું તે જ્ઞાનરૂપ છે. વળી તે અજ્ઞાનવાદીઓ પોતાના પ્રધાન અજ્ઞાનવાદને બીજાને બતાવવા સમર્થ નથી. કારણ કે તેઓએ અજ્ઞાનનો

વનમાં જેમ કોઈ મૂઢ પ્રાણી રસ્તો શોધવાને જતાં દિશા ભૂલે. હવે તે મૂઢના પછવાડે બીજો અજાણ્યો જાય, તો તે બન્ને અજાણ્યા હોવાથી રસ્તો ભૂલતાં આમ તેમ અથડી દુઃખ ભોગવીને નિશ્ચયથી તીવ્ર શોકને પામે છે. (થાકીને રડે છે.) તેજ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદીઓ પોતાના માર્ગને સારો માનીને અને પારકો મત ખરાબ માનીને બીજાને ફસાવતાં પોતે મૂઢ છતાં બીજાને પણ ફસાવે છે. આ સંબંધમાં બીજું દૃષ્ટાંત આપે છે.

अंधो अंधं पहंणितो, दूरमद्धाणु गच्छइ ।
आवज्जे उप्पहं जंतू, अदुवा पंथाणुगामिए ॥ १९ ॥

કોઈ આંધળો બીજા આંધળાને દોરતાં પોતે અવળે રસ્તે ચડી, બીજાને પણ અવળે રસ્તે દોરે છે. અથવા કોઈ આંધળો ગયો હોય અને બીજો તેની પછવાડે પોતાની મેળે જાય, તો તે પણ અવળે રસ્તે ચડે, અને યોગ્ય સ્થાને ન પહોંચે, તે ઉપરથી બોધ આપે છે કે—

एवमेगे णियायट्ठी, धम्म माराहगा वयं ।
अदुवा अहम्म मावज्जे, ण ते सव्वज्जुयं वए मू ॥२०॥

એ પ્રમાણે ભાવમૂઢ તે બૌદ્ધ આજીવિક મતવાળા વિગેરે નિયાગ (જૈન ... ધર્મ)ના અર્થી પોતે માને ... ધર્મ ... વધારે ઉંધા રીતે સેવે, છતાં દુર્બલ

પાણી વનસ્પતિ વિગેરે છકાયનું પચન પાચન (રાંધવું રંધાવવું) કરવાવડે મર્દન કરે છે, પોતે તેવાં પાપ કરી બીજાને ઉપદેશ કરે છે, જેથી મોક્ષ મેળવવાને બદલે ભ્રષ્ટ થાય છે. અથવા મોક્ષનો અભાવ થયો તો દૂર રહ્યો, પણ આરંભ કરીને પાપ ઉપાર્જન કરે છે, અથવા (લિંગ પ્રત્યયવડે) સંભાવનામાં આ દર્શાવે છે કે તે વાદીઓને બીજા અનર્થો થવાના છે તે બતાવે છે, અથવા વિતથ અર્થના અભાવથી વિપરીત અર્થ પ્રાપ્ત થવાથી પાપનું ઉપાદાન થાય છે, વળી તેઓ આ પ્રમાણે અસત્ અનુષ્ઠાન કરનારા આ જીવિકાદિ ગોશાળાના મતવાળા અજ્ઞાનવાદમાં મસ્ત તે વાદીઓ સર્વે પ્રકારે સરલ એટલે નિર્દોષ મોક્ષ ગમનમાં સીધો માર્ગ તે સર્વ ઋજુ તે સંયમ [illegible] તેને ન પામે. અથવા સર્વ ઋજુ તે સત્ય [illegible] અજ્ઞાન [illegible] એટલે જ્ઞાન [illegible] અજ્ઞાનવાદીઓના [illegible]

[illegible]

જીવ છે, એ કોણ જાણે છે ? અથવા જાણવાથી શું લાભ ? જીવ નથી એ કોણ જાણે છે ? અથવા તે જાણવાથી શું લાભ ? એ પ્રમાણે અજીવમાં પણ સાત ભાંગા લેવા, તે નવે પદાર્થમાં ૯×૭=૬૩ અને બીજા ચાર તેમાં ઉમેરવાના છે, તે સતી (વિદ્યમાન) ભાવની ઉત્પત્તિ થાય છે. 'એવું કોણ જાણે છે.' એ પ્રમાણે સતી, તથા સદ્ અસત્ય વક્તવ્યના ભાવ ઉત્પત્તિને કોણ જાણે છે ? અથવા તે જાણવાથી શું લાભ ? બાકીના છેલ્લા ત્રણ ભાંગા તો ઉત્પત્તિના ઉત્તરકાળમાં પદાર્થના અવયવની અપેક્ષાએ છે, તેથી તે ન સંભવે, માટે કહ્યા નથી.

પૂર્વના ૬૩ ભાંગામાં પાછલા ચાર ઉમેરતા ૬૭ ભેદ અજ્ઞાનવાદીના થાય છે. "तत्र सन्" जीव इतिपदो वेत्ति ઇત્યાદિ એનો પરમાર્થ આ છે,કે–કોઈપણ સંસારી જીવને એવું વિશિષ્ટજ્ઞાન નથી, કે જે અતીંદ્રિય એવા જીવ વિગેરે પદાર્થોને સાક્ષાત્ જાણે (દેખે), તેમજ તે જાણવાથી કંઈ ફળ (લાભ) છે. તેમ પણ નથી. તેજ કહે છે, કે એ નિત્ય સર્વ વ્યાપી અમૂર્ત જ્ઞાનાદિ ગુણસહિત હોય, અથવા તેથી ઉલટે. પણ જીવ હોય, તો તેથી કયા પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ થાય ? (કંઇ પણ નહિ.) તેથી અજ્ઞાનજ શ્રેય છે. ‖ ૨૦ ‖ વળી પણ તે દૂષણ બતાવે છે.

एवमेगे वियक्काहिं, नो अन्नं पज्जुवासिया।
अप्पणोय वियक्काहिं, अयमंजूहि दुम्मइ ॥ सु० २१ ॥

પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે કેટલાક અજ્ઞાનવાદીઓ વિતર્કો (પોતાના વિચારો) વડે અહંકારમાં લેપાયલા પર એટલે જૈનમત વિગેરે જ્ઞાન વાદીઓને માનતા નથી, અને પોતાના મંતવ્યમા લીન બની માને છે, કે અમારા સિવાય બીજા કોઈ તત્વજ્ઞ નથી તથા પોતાના વિતર્કોવડે એમજ માને છે કે—અમારો બતાવેલો માર્ગ, અંજુ—તે સ્પષ્ટ છે, અને બીજાથી ખંડન નહિ થાય તેવો છે. અથવા યથાવસ્થિત કહેવાથી તે ગુણકારક છે, આવા વચન તેઓ કેમ બોલે છે? ઉ૦—તેઓ દુર્મતિવાળા છે.

હવે જ્ઞાનવાદી પોતે અજ્ઞાનવાદીઓના પ્રકટ રીતે દુષ્ફળો બતાવે છે

एवं तक्काइ साहिंता, धम्मा धम्मे अकोविया।
दुक्खं ते नाइ तुट्टंति, सउणी पंजरं जहा ॥ २२ ॥

એ પ્રમાણે ઉપરના ન્યાયવડે પોતાના તર્ક (વિકલ્પ) વડે અજ્ઞાન વાદીઓના શાંતિ વિગેરે દશ પ્રકારનો ધર્મ તથા સ્ત્રહિંસાદિક અધર્મ જાણવામાં અકોવિદ (મૂઢ) રહી દુઃખ અથવા તેના હેતુરૂપ મિથ્યાત્વાદિ વડે બાંધેલું કર્મ તેને તોડતા નથી. જેમ પક્ષી પાંજરામાં પૂરા-

થયું હોય તો તે પાંજરાને તોડવા તથા પોતાને તેમાંથી મુકાવવા અસમર્થ છે. તેવીજ રીતે તે અજ્ઞાનવાદીઓ ધર્મ અધર્મ સમજ્યાવિના સંસારબંધનથી છુટવાને અસમર્થ છે—॥ ૨૨ ॥ હવે સામાન્ય રીતે એકાંતવાદિના મતનાં દૂષણો બતાવે છે—

सयं सयं पसंसंता, गरहंता परं वयं ।
जे उ तत्थ विउस्संति, संसारं ते विउस्सिया ॥ २३ ॥

પોત પોતાના દર્શન (મત) ને શ્રેષ્ઠ બતાવતા અને પરના મતને નિંદતા એટલે સાંખ્યમતવાળા જે બધાનો પ્રકટ ભાવ તથા છુપો ભાવ બતાવનારા છે, તે બૌદ્ધો જે ક્ષણિકવાદ તથા અન્વય વિનાજ પદાર્થને નાશ માનનારા છે, તેમનું ખંડન કરે છે. અને બૌદ્ધો પણ તે સાંખ્યવાદીનું ક્રમયોગપદ્યવડે અર્થ ક્રિયાનો અવિરદ્ધ બતાવી નિત્યતામાં દૂષણ કાઢે છે, એ પ્રમાણે બીજા મતવાળા પણ પરસ્પર દૂષણો કાઢી એકાંતવાદી બની પોતાની પ્રશંસા અને પારકાના મતનું ખંડન કરે છે અને પોતાને વિદ્વાન માને છે અથવા પોતાના શાસ્ત્રના વિશેષપણે યુક્તિ વ્યૂહ બતાવે છે તેથી તેઓ સ[illegible] [illegible] [illegible] અનેક પ્રકારે અનેક વર્ષોથી રહે છે [illegible] ખંડન કરે ત્યાં સુધી [illegible] છે [illegible]

હવે તે કર્મચિંતાથી નષ્ટ (વિમુખ) જેવી રીતે છે તે પ્રથમ બૌદ્ધનું મંતવ્ય બતાવે છે.

जाणं काएणऽणाउट्टी, अबुहो जं च हिंसति
पुट्ठो संवेदइ परं, अवियत्तं खु सावज्जं ॥ २५ ॥

જે જાણીને (મનથી) પ્રાણીને હણે, પણ કાયવડે ન હણે; તે અનાકુટ્ટી છે, કુટ્ટ એટલે છેદવું, તે જે છેદે તે આકુટ્ટી, અને ન છેદે, તે અનાકુટ્ટી છે, આનો ભાવાર્થ એ છે કે કોઇ ક્રોધ વિગેરે કારણે ફક્ત મનના વ્યાપારથી પ્રાણીને હણે છે, પણ જે કાયાથી ન હણે એટલે તે પ્રાણીના અંગો પાંગને નુકશાન ન કરે, તો તેને અવદ્ય (પાપ) લાગતું નથી, અર્થાત્ તેને નવા કર્મ બંધાતાં નથી, તથા અબુધ (અજાણ્યો) કાય વ્યાપારથીજ જે પ્રાણીને હણે, ત્યાં મારવાની બુદ્ધિ તેના મનમાં ન હોવાથી તેને કર્મ ઉપચય નથી, આ અર્ધા શ્લોકથી નિર્યુક્તિકારે જે કહ્યું છે તે "ચાર પ્રકારનું કર્મ ઉપચય ન થાય એવું ભિક્ષુ સમય કહે છે તેમા પરિજ્ઞા ઉપચિત અવિજ્ઞા ઉપચિત. આ બે ભેદ તો સાક્ષાત બતાવ્યા છે, અને બાકીના બે ભેદ ઇર્યાપથ (ચાલતાં) તથા સ્વપ્નાની અંદરના છે તે આ શબ્દથી જાણી લેવા. તેમાં "ઇર્યા" એટલે ઇર્યા કે ગમન, તેનાથી સંબંધ રાખનાર 'પથ' તે ઇર્યાપથ તેના સંબંધી કર્મ ઉ-

ર્યાપથ કર્મ એટલે તે વાદીનું કહેવું આ છે કે રસ્તે ચાલતાં અજાણે કોઇ જીવ મરે, તો તેથી કર્મબંધન થાય તથા સ્વપ્નમાં કોઇને મારે તો જેમ સ્વપ્નામાં ખાવાથી પેટ ન ભરાય, તેમ સ્વપ્નામાં મારવાથી પાપ ન લાગે. આવા રીતે તે વાદી બોલે છે તેમાં કોઈ એવી શંકા કરે, કે ત્યારે કર્મ કેવા રીતે બંધાય? તેનો તે બૌદ્ધવાદી પોતે ઉત્તર આપે છે કે—

હણનાર પ્રાણી (જીવ) હોય, હણનારને આ જીવ છે એવું જ્ઞાન હોય, હું તેને મારૂં એવી બુદ્ધિ હોય, પછી કાયાના વ્યાપારથી તેને મારે. અને તે જીવ મરે, તો હિંસા જાણવી; અને કર્મ બંધ (ઉપચય) પણ જાણવો, પણ ઉપરનાં બધાં કારણો ન મળે તો તેને હિંસા ન ગણવી. તથા કર્મચય પણ ન જાણવો. આ પાંચ પદોથી ૩૨ ભાંગા થાય તેમાં ૧ લા ભાંગે હિંસક છે. બાકીના ૩૧ ભાંગામાં અહિંસક જાણવો. તેનો આ શ્લોક છે.

प्राणी प्राणीज्ञानं, घातक चित्तं च तद् गतानेष्टा
प्राणैश्च विप्रयोगः पंचभिरापद्यते हिंसा ॥ १ ॥

મરનાર પ્રાણી, મારનારને પ્રાણીનું જ્ઞાન, ઘાતકની મારવાની બુદ્ધિ, તેમાં કાયાની હિંસા કરી હોય, અને પ્રાણોથી વિયોગ થયો હોય, એ પાંચ ભાંગા પૂરા હોય તો

હિંસા જાણવી, હવે કોઈ તે વાદીને પૂછે કે ત્યારે તે પાંચ પૂરા ભાંગા વિના ઓછેકુલ હિંસા ન હોય?

ઉત્તર—જરા નામ માત્ર હોય તે પાછલી અર્ધી ગાથાવડે બતાવે છે કે માત્ર મનોવ્યાપાર વિગેરેથી કે ફક્ત કાયાથી, અથવા અજાણે રસ્તામાં જતા અથવા સ્વપ્નમાં એ ચાર પ્રકારે કર્મનો જરા સ્પર્શ થાય, તેટલોજ અનુભવે, પણ તેનું અધિક દુઃખ ન હોય જેમ ભીંત ઉપર ધૂળની મૂઠી નાંખતાં ધૂળ પડી જાય તેમ તે કર્મચય ન થતાં ખરીને પડી જાય, તે ચયનો અભાવ જાણવો પણ અત્યંત અભાવ ન જાણવો.

આ પ્રમાણે અવ્યક્ત વેદના હોવાથી પ્રત્યક્ષ અનુભવનો અભાવ છે, તેથી એ અવ્યક્ત અવદ્ય સાથે વર્તે છે. તે પ્રસિદ્ધ ઉપાર્જિતાદિ કર્મ જાણવું. ॥ ૨૫ ॥

અહીં વાદીને કોઇ પૂછે કે તમે કહ્યું હતું. કે અજાણતા વિગેરેથી કર્મનો ઉપચય ન થાય. ત્યારે કર્મનો ઉપચય કેવી રીતે થાય? ત્યારે તે વાદી કહે છે.

संतिमेतउ आयाणा, जे हिं कीरइ पावगं ।
अभिकम्मा य पेसा य, मणसा अणु जाणिया ॥ २६ ॥

જેનાવડે પાપ થાય છે તે ત્રણ કર્માદાન (કારણો) આ છે. (૧) અભિક્રમ્ય એટલે મારવા સામે પ્રવર્તીને

આ ભાવશુદ્ધિએ વર્તવા જીવને કર્મબંધ ન હોય, તે સંબંધી દૃષ્ટાંત આપે છે.

पुत्तं पिया समारब्भ, आहारेज्ज असंजए।
भुंजमाणोय मेहावी, कम्मणा नोवलिप्पइ ॥ २८ ॥

જેમ બાપ બેટાને કોઈ વખત મહાન કષ્ટમાં આવી જતાં મારીને ખાઈને તે અટવી વિગેરેનું કષ્ટ અરાગદ્વેષવડે દૂર કરે એટલે પુત્રનું માંસ પોતે ગૃહસ્થ ખાય તો તેની નિર્દોષ બુદ્ધિ હોવાથી કર્મ ન લેપાય તેમ મેધાવી (સાધુ) પણ તેવા કારણે શુદ્ધ આશયવાળો માંસ ખાનારો પણ પાપ કર્મથી લેપાતો નથી, એટલે જેમ પિતા પુત્રને રાગદ્વેષ રહિતપણે મારવા છતાં પણ કર્મ બાંધતો નથી, તેમ અરક્તદ્વિષ્ટ મન પણે કાર્ય કરતાં પ્રાણી વધ થાય, તોપણ કર્મ ન બંધાય ॥ ૨૮ ॥

હવે જૈનાચાર્ય તેનાં દૂષણ બતાવે છે.

मणसा जेपउस्संति चित्तं तेसिं ण ज्जइ
अणवज्ज म तहंतेसिं णते संवुड चारिणो ॥ २९ ॥
इच्चेयाहि य दिट्ठीहिं सायागारवणिस्सिया ।
सरणंति मन्नमाणा, सेवंती पावगं जणा ॥ ३० ॥
जहा अस्साविणि णावं, जाइ अंधोदुरूहिया ।
इच्छई पारमागंतुं, अंतरा य विसीयई ॥ ३१ ॥

માટેક દોષ નથી. તે પણ ઉન્મતના કહેલા વચનથી સામ ળવા જેવું (વિના વિચારે બોલે તેવું) છે. કારણ કે બીજાએ મારેલાનું માસ ખાતાં અનુમતિ લાગુ પડે અને તેનોજ કર્મ બંધ થાય છે. અને તેજ વિષય ઉપર અન્ય મતવાળા પણ કહે છે.

अनुमन्ता विशसिता, संहर्ता क्रयविक्रयी ।
संस्कर्ता चोपभोक्ता च, घातकश्चाष्ट घातकाः ॥ १ ॥

અનુમોદક, વિશસ (મારવાનું) કહેનાર. સંહાર કરનાર લેનાર વેચનાર, રાંધનાર, જમનાર, ઘાતક એ આઠે ઘાતક છે. વળી કૃતકારિત અનુમોદિત રૂપ ત્રણ પ્રકારનું આદાન છે તે તેમનું કહેવું જૈન મતના લવ (અંશ)નો આસ્વાદજ કર્યો જેવું છે. તેથી આ પ્રમાણે કર્મ ચતુષ્ટયનું ઉપચય નથાય, એવું કહેનારા વાદીઓ તેઓ કર્મ ચિંતાથી નષ્ટ છે, એતો સારી રીતે જાણીતું થયું ॥૨૯॥

હવે તે ક્રિયાવાદીઓની અનર્થ પરંપરા બતાવે છે. "એ ચારથી કર્મ ન બંધાય" એવું માનનારા વાદીઓ "સાત ગૌરવ નિઃશ્રિતા" એટલે સુખશીલતામા આસક્ત થયેલા અને ખુશીમાં આવે તે ખાનારા છતાં અમારૂં મંતવ્ય સંસાર તરવામાં સમર્થ શરણ કરવા જેવું છે. એવું માનતા વિપરીત અનુષ્ઠાન કરી પાપો કરે છે. એ પ્રમાણે

વ્રતો લેવા છતાં પણ તેઓ સામાન્ય (ગ્રહસ્થ) માણસ જેવા છે. ॥ ૩૦॥

આ અર્થનુંજ બતાવનાર દષ્ટાંત બતાવે છે. કાણી નાવમાં બેસનારો જન્મથી અંધો પાર જવાને ઈચ્છે તો તે કાણાંવાળી હોવાથી પાણી આવવાથી અંતરાળે પાણીના વચમાંજ ડુબે છે. અને અંધો મરણ પામે છે તેજ પ્રમાણે શ્રમણો, બૌદ્ધમાર્ગીઓ કે મિથ્યાદષ્ટિઓ માંસ ખાવાથી અનાર્ય પોતાના દર્શનમાં રાગી બની મોક્ષ જવા ઈચ્છા કરે, છતાં પણ 'ચતુર્વિધ કર્મચયનો' અભાવ સ્વીકારવાથી તેમના શાસનનું અનિપુણ પણ હોવાથી તે વાદીઓ સંસારના ચાર ગતિના ભ્રમણમાં ભટકે છે. વારંવાર તેમાંજ જન્મ જરા મરણ દુર્ગતિ વિગેરેનો કલેશ ભોગવતા અનંતોકાલ રહેશે, પણ વિવક્ષિત મોક્ષ સુખને ન પામે. આવું સુધર્માસ્વામી જંબુ સ્વામીને કહે છે. ॥ ૩૨ ॥

આ પ્રમાણે સૂત્રકૃતાંગ અંગમાં સમય નામના અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

---:o:---

પ્રથમ અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશો પ્રારંભ કરે છે, બીજો ઉદ્દેશો પૂરો થવાથી ત્રીજો ઉદ્દેશો શરૂ કરે છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. અધ્યયનનો અર્થાધિકાર જન અને જૈનેતર સિદ્ધાંતનો ખુલાસો છે. પહેલા બે ઉદ્દેશામાં તે કર્યું છે

અને ત્રીજામાં પણ તેજ કરશે, અથવા પહેલા બે ઉદેશામાં કુદષ્ટિઓ અને તેમના દોષો બતાવ્યા અને અહિં પણ તેઓના આચાર દોષને બતાવશે. આ સંબંધે આ ઉદ્દેશાના ચાર અનુયોગદ્વાર બતાવીને અસ્ખલિતાદિ ગુણ યુક્ત સૂત્ર બોલવું તે કહે છે,

जं किंचि उ पूइकडं, सड्ढीमागतुमीहियं ।
सहस्संतरियं भुंजे, दुपक्खं चेव सेवइ ॥ १ ॥
तमेव अवियाणंता, विसमंसि अकोविया
मच्छा वेसालिया चेव, उदगस्सऽभियागमे ॥ २ ॥
उदगस्स पभावेणं, सुक्कं सिग्घं तमिंति उ ।
ढंकेहि य कंकेहि य, आमिसत्थेहिं ते दुही ॥ ३ ॥
एवं तु समणाएगे, वट्टमाण सुहेसिणो ।
मच्छा वेसालिया चेव, घातमेस्संति णंतसो ॥ ४ ॥

આ સૂત્રોનો પૂર્વના સૂત્ર સાથે આ સંબંધ છે, કે છેલ્લા સૂત્રમાં કેટલાક શ્રમણો એમ કહે છે તેમ અહિં પણ સંબંધ છે. જેમકે કેટલાક શ્રમણો યત્કિંચિત્ પૂતિ (સાધુ માટે બનાવેલુ) ખાનારા સંસાર ભ્રમણ કરે છે અને સૌથી પહેલા સૂત્રના બુજ્જિજ્જ (સમજે) વિગેરે. એથી એમ સમજવાનું કે સાધુ માટે કરેલું છે એમ સમજવું એમ બીજાં સૂત્રોવડે પણ ઉત્પેક્ષા કરીને સંબંધ જોડવો. હવે સૂત્રનો અર્થ કહે છે. યત

કિંચિત્ આહારમાં થોડું પણ દોષિત એટલે આધાકર્મ (ખાસ સાધુ માટે બનાવેલું) દૂર રહો, પણ 'પૂતિ' એટલે એવા દોષિતથી ખરડાયલા દાણાથી પણ દૂષિત ને પણ પોતાની મેળે ન કરેલું પણ શ્રાવકે બીજાઓને ઉદ્દેશીને બનાવેલું તે પણ હજારના આંતરાવાળું જે ખાય તે ગ્રહસ્થ પક્ષ અને ભિક્ષા લેનાર પક્ષને સેવે છે. એની મતલબ આ છે કે બીજાને માટે બીજાએ બનાવેલું જે આધાકર્માદિ દોષવાળું જે ભોજન તેનો કંઈ ભાગ તે ખાય તે બે પક્ષને સેવનારૂં થાય છે. પણ જે શાક્યાદિ પોતાની મેળે પોતાને માટે બનાવેલો આહાર લાવીને ખાય છે, તે સહેલથી બે પક્ષ સેવનારા છે. (સાધુએ પોતાને માટે બીજાએ બનાવેલો આહાર લેવો ન કલ્પે, એટલુંજ નહિ, પણ પોતાને માટે કરેલામાં પૂર્વનો દોષિત આહાર ભરેલો હોય, અને પાતરૂં ચુરૂં ધોયા વિના શુદ્ધ આહાર લે, તો તે પણ દોષિત થાય ઉત્તમ સાધુઓનો આ આચાર છે. પણ બૌદ્ધ વિગેરે તો પોતાના માટેજ પોતે બનાવીને ખાય છે. તો તેમના દોષનું પૂછવુંજ શું?) હવેદ્વિ' પક્ષનો બીજો અર્થ કરે છે, ઈર્યાપથ અને સાંપરાયિક અથવા પૂર્વબદ્ધ અને નિકાચિત વિગેરે અવસ્થાવાળી જે કર્મની પ્રકૃતિઓ છે તે કરે છે. એટલે પૂર્વે બાંધેલી જે નિકાચિત ન હોય, તેને નિકાચિત કરે છે. અને ન હોય તે નવી બાંધે છે. જુઓ આગમમાં પણ

એજ લખ્યુ છે કે ગૌતમ સ્વામિ પુછે છે, 'આધા કર્મને ખાનારો સાધુ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિ બાંધે ?' ભગવાન કહે છે, 'હે ગૌતમ, આઠ કર્મ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે શિથિલ બંધવાળી હોય તેને ગાઢ બંધનવાળી કરે છે. અને ચય કરેલીને ઉપચયવાળી કરે છે. તથા થોડા કાળવાળીને દીર્ઘ કાળવાળી કરે છે, વિગેરે. એનો અર્થ એ છે, કે સાધુ માટે બનાવેલ આહાર સાધુ ખાય, તો તે સાધુ પાપ ઉપાર્જન કરે છે, અને ઘણો કાળ દુઃખ ભોગવે છે. તો પોતાની મેળે ઇચ્છિત રાંધી ખાનારા બૌદ્ધો તથા જૈન સાધુનો વેષ ધારીને જે આધાકર્મી ખાય, તો તે બે પક્ષને સેવે. અને સંસારમાં ભ્રમણ કરે. હવે સુખને માટેજ આધાકર્મી ભોજન કરનારાને શું દુઃખ ભોગવવા પડશે તે બે શ્લોકવડે દ્રષ્ટાંત કહે છે તે આધાકર્મના દોષને ન જાણનારા અલ્પ જાણવા પુરૂષોને અષ્ટ કર્મનો બંધ થાય, તેથી તેને કરોડો ભવવડે ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં ભમતાં છતાં તેનો છૂટકારો ન થાય. અથવા આ કર્મબંધમાં અણજાણ્યા તે આ કર્મનો દોષ કેમ થાય છે અને કેમ ન થાય અથવા શાથી સંસાર તરાય, તેમાં અકુશળ સાધુઓ આ સંસાર ઉદરમાંજ કર્મના ફાંસામાં ફસેલા દુઃખીયા થાય છે. તે ઉપર મત્સ્યનું દ્રષ્ટાંત. જેમ વિશાળ શોભાવાળો મોટો સમુદ્ર તેમાં ઉત્પન્ન થયેલાં વૈશાલિક જાતિનાં માછલાં જેઓનું શરીર મો

હોય એવાં મોટાં માછલાં પાણીની ભરતીમાં સમુદ્રથી નદીમાં આગળ કિનારે પ્રબળ વેગમાં પાણી સાથે આવે, તે સમયે ભરતી ઉતરી જતાં શુષ્ક કિનારામાં પાણીના અભાવે આમ તેમ તરફડતા ઢંક કંક પક્ષીઓથી તથા માંસ લોલુપી માછી વિગેરેથી જીવતા જીવત મોટા દુઃખને પામીને શરણ રહિત બનીને નિશ્ચે મરણ પામે છે.

હવે દ્રષ્ટાન્ત બતાવી સાધુઓને સમજાવે છે કે જે સાધુઓ વર્તમાન સુખને નજરે રાખી રંધાવીને સ્વાદુ ભોજન જમનારા તે વર્તમાન સુખ અભિલાષી સમુદ્રના કાગડાની માફક તે કાળના મળેલા સુખના અંશમાં આનંદ ચિતવાળા થઈને દુઃખ પામે, તેમ આધાકર્મનું પાપ વિચાર્યા વિના ભોજન સ્વાદથી ખાઈને તેના ભુંડા ફળ વિપાકિત મત્સ્યની માફક અનન્તવાર કુવાના અરઘટ્ટ ઘડાની માફક વારંવાર સંસારમાં જન્મ મરણનાં દુઃખ [illegible] ભોગવતાં થાકે, તે સંસાર સમુદ્રમાંથી નતરી શકે હવે અપર બીજા અભિમત ઈશ્વર આદિના અજ્ઞાનવાળા મતને બતાવવા માટે કહે છે.

इणमन्नं तु अन्नाणं, इहमेगेसि आहियं।
देवउत्ते अयं लोए, बंभउत्ते त्ति आवरे ॥ ५ ॥
ईसरेण कडे लोए, पहाणाइ तहावरे।
जीवाजीवसमाउत्ते, सुहदुक्खसमन्निए ॥ ६ ॥

सयंभुणा कडेलोए, इति वुत्तं महेसिणा ।
मारेणसंथुया माया, तेणलोए असासए ॥ ७ ॥

હવે પછી કહેવાનું છે, તે નિશ્ચય કરીને કહે છે, કે અજ્ઞાન એટલે મોહનો ઉછાળો આ લોકમા કેટલાકને છે, પણ બધામાં નહિ, તેનો આ અભિપ્રાય છે, તે કહે છે, કે દેવે (ઈશ્વરે) ખેડુત જેમ દાણો વાવે તેમ આ લોક ઉત્પન્ન કર્યો છે. અથવા દેવે રક્ષણ કર્યું છે અથવા દેવનો પુત્ર (પ્રજા) આ લોક છે. એવું અજ્ઞાન ફેલાયું છે. તથા બ્રહ્માએ આ ઉત્પન્ન કર્યું છે, એવું બીજા કહે છે. તેઓનું મતવ્ય આ પ્રમાણે છે. બ્રહ્મા જગતના દાદો, એ પહેલાં જગતના દાદો તેણે પ્રજાપતિઓને બનાવ્યા અને પ્રજાપતિઓએ અનુક્રમે આખું જગત્ કર્યું, (૫) તથા ઈશ્વરવાદી ઈશ્વરઉપર બધું કારણ મૂકે છે અને તેજ પ્રમાણથી સિદ્ધ કરે છે, તે આ પ્રમાણે આ સર્વ જગત્ બુદ્ધિનાને કરેલું છે, અને શરીર ઘડે કરવાનું ધર્મીપણે ઉપાદાન કરાય, તે બુદ્ધિમાનનું કરેલું તેનું કારણ પૂર્વક દરેક વસ્તુમાં ધર્મ સાધ્ય છે સંસ્થાનનું વિશેષપણું તેમાં હેતુ છે, જેમ ઘટ વિગેરે નવા નવા આકારો છે, તે કોઈ બુદ્ધિમાને કરેલા છે, એટલે દેહરું કુવા વિગેરે દઢા ભાગમે બનાવેલા છે. તે પ્રમાણે નવા નવા આકારવાળા સમુદ્ર, નદી, પર્વત, પૃથ્વીનાં શરીર વિગેરે કરાયલાં છે, તેથી બુદ્ધિમાનનું કરેલું જગત્ છે. તેથી

સમસ્ત જગતનો કર્તા સામાન્ય પુરૂષ નહિ, પણ કોઇ બીજો મોટો દેવ છે, તેને ઈશ્વર કહે છે. તેજ પ્રમાણે આ બધું શરીર ભુવન કરણાનું ધર્મીપણે લઇએ તો બુદ્ધિમત કારણ પૂર્વક છે. એવો સાધ્ય ધર્મ છે. કાર્યપણે આનો હેતુ છે. ઘટાદિનો દૃષ્ટાંત છે, એટલે ત્યાં રહીને અથવા પ્રવૃત્તિ કરીને વાંસલા વિગેરેથી સુતાર ઘર બનાવે તેમ જગત્ ઈશ્વર બનાવે છે. વળી બીજા એમ કહે છે કે જેમ પ્રધાનાદિ કરેલો આ લોક છે સત્વ, રજ, તમસની સામ્ય અવસ્થા પ્રકૃતિ છે. તે પુરૂષાર્થની સાથે પ્રવર્તે છે. ' આદિ ' શબ્દથી પ્રકૃતિથી મહાન્ તેનાથી અહંકાર, તેનાથી ૧૬ ગણ, તેમનાથી પાંચ ભૂત, એ પ્રમાણે પ્રક્રિયાથી સૃષ્ટિ થાય છે અથવા આદિગ્રહણથી સ્વભાવ વિગેરે ગ્રહણ કરાય છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છેઃ જેમકે સ્વભાવથીજ લોક થયો છે. જેમ કાંટાને અણી છે તથા બીજા વાદીએ. નિયતીએ કરેલો માને છે. જેમ મોરના અંગનાં પીછાં ચિત્રાયલાં હોય છે. એવાં કારણે કરીને આ લોક થયેલો છે. તેમાં જીવનું ઉપયોગ લક્ષણ તથા અજીવમાં ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ વિગેરેથી યુક્ત સમુદ્ર પર્વત વિગેરે છે. વળી વિશેષમાં લોકને બતાવે છે. સુખ આનંદ રૂપ, દુઃખ ખેદ રૂપ છે. એ બન્નેથી યુક્ત લોક છે. (૬)

વળી ' સ્વયંભૂ ' ઈત્યાદિ પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થાય

તે વિષ્ણુ અથવા બીજો કોઈ તે એકલો પૂર્વે હતો. તે રમતા હતો, ત્યારે જોડીઆની ઇચ્છા કરી. તે ચિંતવવાથી બીજી શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ. તેથી આ સૃષ્ટિ થઇ. એવું મોટા ઋષિઓ કહે છે. એ પ્રમાણે બોલનારા કેટલાક વાદીઓ લોકનો કર્તા સ્વયંભૂ સ્વીકારે છે. અને તે સ્વયંભૂએ લોકને દિન પ્રતિદિન બનાવતાં ઘણા ભારના ભયથી ડરી મારનારો મારો બનાવ્યો. તેણે માયા સાધી. તે માયાથી લોકો મરે છે. પણ ખરી રીતે જીવનું ઉપયોગ લક્ષણ તેની કંઈ વ્યાપત્તિ નથી. એથી આ માયા છે. જેમ આ માણસ મરી ગયો. તેજ પ્રમાણે આ બધો લોક અશાશ્વત છે—અનિત્ય છે, વિનાશી છે. ॥ ૭ ॥ વળી

माहणा समणा एगे, आह अंडकडे जगे ।
असो तत्तमकासी य, अयाणंता मुसं वदे ॥ ८ ॥

બ્રાહ્મણ, શ્રમણ, (ત્રિદંડી) પુરાણિક કેટલાક પણ બધા નહિ આ પ્રમાણે કહે છે. આ ચર અચર, બધું અંડથકી થયેલું છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. પહેલા કંઈ પણ નહોતું. પદાર્થરહિત શૂન્ય સંસાર હતો. ત્યારે બ્રહ્માએ પાણીમાં અંડાને ઉત્પન્ન કર્યું, તે ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ પામ્યું અને બે ફાડચાં થયાં. એક ઉચેનો ભાગ, બીજો નીચેનો ભાગ એ બેના વચમાં સર્વ પ્રકૃતિ થઈ, એ પ્રમાણે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, સમુદ્ર, નદી, પર્વત, સમુદ્રમાં નિવેશ

વિગેરે ઉત્પન્ન થયાં વળી આ પ્રમાણે કહે છે, પહેલાં હતું અંધકારમય અજાણ્યા લક્ષણવાળું જેનો તર્ક ન થઈ શકે, જે ન જાણી શકાય બધી તરફ સુતેલાની માફક હતું.

आसीदिदं तमोभूत मप्रज्ञातम लक्षणम् ।
अप्रतर्क्यम विज्ञेयं, प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥ १ ॥

(અર્થ ઉપર આવી ગયો છે.) આવા જગતમાં બ્રહ્મા હતો, તેનો ભાવ તત્ત્વ, પદાર્થ માત્ર તે અંડાના પ્રક્રમે કરીને કર્યો, આ બોલનારા બ્રાહ્મણ વિગેરે પરમ અર્થને ન જાણનારા જુઠું બોલે છે એટલે જેવું છે તેથી વિરૂદ્ધ બોલે છે. ॥૮॥

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે (ઈશ્વરે જગત્ કરેલું છે) વિગેરે તત્વ માનનારા વાદીઓનો ઉત્તર હવે જૈનાચાર્ય આપે છે.

सएहिं परियाएहिं, लोयं बूया कडेतिय ।
तत्तं ते 'ण' विजाणंति, ण विणासी कयाइवि ॥ ९ ॥

પોતાના પર્યાય એટલે અભિપ્રાય અથવા માનેલી વિશેષ યુક્તિઓવડે આ લોક આવી રીતે બન્યો છે એમ તે વાદીઓ કહે છે, કે દેવ તે બ્રહ્માએ (ઇશ્વરે) પ્રધાન વિગેરેએ બનાવ્યો છે. અથવા સ્વયંભૂએ બનાવ્યો તથા તેની બનાવેલી માયાથી જીવો મરે છે, તથા ઇંડાના આકારમાંથી આ લોક બન્યો છે, એ પ્રમાણે તેઓ પોત પોતાની મા-

ન્યતાઓવડે મંડન કરે છે, કે "આ અમારૂં કહેલું સત્ય છે," તે સિવાયનું જુઠું છે, ઉપર પ્રમાણે બોલનારા સર્વે વાદીઓ પરમાર્થ એટલે જોઇએ તેવા યથાવસ્થિત લોક સ્વભાવને જાણતા નથી, તેમ સમ્યક વિવેચન કરતા નથી, કારણ કે જૈન મતપ્રમાણે આ લોક દ્રવ્ય અર્થે પણ સર્વદા અવિનાશી છે. પણ પૂર્વે કદાપિ નિર્મૂળ થયોનથી તેમ પૂર્વે બિલકુલ નહતો, અને તદ્દન નવો બનાવ્યો તેમ પણ નથી. ખરી રીતે તો આ લોક હતો, છે, અને રહેશે, તેથી દેવે આ લોક વાવ્યો (બનાવ્યો) એ કહેવું તદ્દન ખોટું છે. કારણ કે દેવે વાવ્યો, તેનું કંઇ પણ પ્રમાણ નથી; અને અપ્રમાણિક વચન બોલતાં વિદ્વાનોનાં મન સંતુષ્ટ થતાં નથી. હવે આ સંબંધમાં તેમને પ્રશ્ન કરીએ, કે દેવ ઉત્પન્ન થઇને લોકને બનાવ, કે ઉત્પન્ન થયાવિના લોકને બનાવે? પ્રથમ ઉત્પન્ન થયાવિના તે બનાવી ન શકે. જેમ ગધેડાંનાં શીંગડાંવડે કોઈપણ વસ્તુ ન થાય. (ગધેડાનું શીંગડુંજ ન હોય તો વસ્તુ ક્યાથી થાય) હવે ઉત્પન્ન થઇને જો તે બનાવે, તો પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થાય કે બીજા વડે? જો એમ માનીએ, કે પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયો, તો જેમ પોતે ઉત્પન્ન થયો, તેમ લોકો પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થવામાં શું હરકત? અને પોતે અન્યથા ઉત્પન્ન થયો, એમ માનીએ કે બીજાએ બનાવેલો તે લોકને બતાવવા માટે તૈયાર થયો, એ પ્રમાણે અન્ય

કરતાં અનવસ્થા દોષ લાગુ પડે. જેમ આકાશ મંડળમાં ઉતા પ્રકારે તો એને રોકનારૂં કોઇ નથી, (આ પ્રમાણે તે વાદીને મત ખંડન થયો.) જો એમ માનીએ કે દેવ અનાદિ છે, તે ઉત્પન્ન થયેલો નથી, તો લોક પણ અનાદિ માનવાવામાં શું દોષ છે? તથા ઇશ્વર અનાદિ છતાં નિત્ય છે કે અનિત્ય છે? જો નિત્ય હોય, તો ક્રમ, યુગપદ બન્ને વડે અર્થ ક્રિયાના વિરોધથી કર્તાપણું સિદ્ધ ન થયું. અને જો તે અનિત્ય હોય તો પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થઇને તુરત મરી ગયો, તો પોતાના રક્ષણ માટે પણ સમર્થ નથી તો બીજાનું કરવાપણું તેમાં કેવી રીત ચિંતવાય? વળી તે ઇશ્વર અમૂર્ત છે કે મૂર્ત છે? જો અમૂર્ત હોય તો આકાશની માફક અકર્તા છે, અને જો મૂર્ત હોય તો પ્રાકૃત પુરૂષની માફક ઉપકરણની અપેક્ષા રાખીને તેનું સર્વ જગતનું અકર્તાપણું પોતાની મેળે સિદ્ધ થયું; તેમજ દેવગુપ્ત, દેવપુત્રને પક્ષ માનનારા અતિ ફલ્ગુપણાથી અયુક્તિવાળા હોવાથી કાને સાંભળવા યોગ્ય પણ નથી. (તેનું ખંડન શું કરવું?) એજ પ્રમાણે બ્રહ્માના બનાવવાના પક્ષમાં પણ દૂષણ જાણી લેવું. બન્નેમાં યોગ ક્ષેમપણું સમાન છે. હવે તનુભવન કરણાદિક, વિમતિ અધિકરણ ભાવ પામેલું વિશિષ્ટ બુદ્ધિવાળાનું કામ છે. કાર્યપણાના કારણથી ઘટ વિગેરે માફક એ તેમનું સઘળું બોલવું અયુક્ત છે, કારણ કે તે પ્રમાણે વિશિષ્ટ કારણપૂર્વકપણે વ્યાપ્તિની

અસિદ્ધિ છે. કારણ કે કારણપૂર્વકપણાથી માત્ર કાર્યવ્યાસ થાય છે, તથા કાર્યની વિશેષ ઉપલબ્ધિમાં કારણ વિશેષની પ્રતિપત્તિ તેના પ્રતિબંધને લીધેજ હોય છે, પણ અત્યંત અદષ્ટ પદાર્થમાં પ્રતીતિ ન થાય. વાદી કહે છે કે અમે તેથીજ ઘટ પૂર્વે કરેલો છે, એવું સ્વીકાર્યું છે જૈનાચાર્ય કહે છે કે, તેમાં ઘટનું કાર્ય વિશેષપણું સ્વીકારીએ, પણ એ પ્રમાણે નદી પર્વત સમુદ્ર વિગેરેમાં વિશિષ્ટ બુદ્ધિ કારણ પૂર્વકનો સંબંધ ગ્રહણ ન કરાય. વળી વાદી એમ શંકા કરે, કે ઘટ વિગેરેનું સંસ્થાન વિશેષપણુ દેખીએ, તેમ પર્વત વિગેરેમાં પણ વિશિષ્ટ સંસ્થાન દેખવાથી બુદ્ધિવાનનું કારણપૂર્વક અમે સાધન કહીએ છીએ. જૈનાચાર્ય કહે છે તે યુક્ત નથી, કારણકે એવું કંઈ નક્કી નથી કે સંસ્થાન શબ્દની પ્રવૃત્તિ માત્રથી બધાની બુદ્ધિમત્ કારણપૂર્વકપણાની અવમતિ (સમજ) થાય, અને જો તમારા કહેવા પ્રમાણે સર્વત્ર માનીએ, તો માટીનો જેમ ઘટો છે, તેમ માટીનો રાફડો દેખીને એમ માની લેવું જોઇએ, કે તે પણ કુંભારે બનાવ્યો છે! પણ તેમ તમે પણ માનતા નથી, આથી પર્વત વિગેરેનો કર્તા ઇશ્વર મનાય નહિ તેજ કહ્યું છે

अन्यथा कुम्भकारेण, मृद्विकारस्य कस्यचित्।
घटादेः करणात्सिध्ये द्वल्मिकस्यापि तत्कृतिः ॥ १ ॥

(અર્થ ઉપર લખી દીધો છે) તેથી એ પ્રમાણે ૨

અને સ્વભાવને એક કારણ માનતાં અમારા મતનું ખંડન થતું નથી. જેમકે પોતાનો ભાવ તે સ્વભાવ. એટલે પોતાની ઉત્પત્તિ, તે અમે પદાર્થોમાં ઈચ્છીયે છીએજ. વળી નિયતિએ કરેલો આ લોક છે, તેમાં પણ 'નિયમન' એટલે નિયતિ. જે જેવું થવાનું હોય તે નિયતિ કહેવાય છે. તે વિચારતાં સ્વભાવથી જૂદા નથી. વળી તમે કહ્યું કે સ્વયંભુએ આ લોક બનાવ્યો છે તે પણ અસુંદર છે, કારણ કે સ્વયંભ એટલે શું તમે કહોછો? જ્યારે તે થાય છે ત્યારે તે અન્યથા નિરપેક્ષ સ્વતંત્ર થાય છે? જો એમ માનો કે તે અનાદિ કાળનો બનેલો તેથી સ્વયંભૂ કહેવાય. એવું માનો, તો તેનું જેવી રીતે સ્વતંત્ર થવું માનોછો, તેવી રીતે લોકનું માનવામાં તમને શું હરકત આવે છે? સ્વયંભૂ સાથે તમારે શું વધારે છે? વળી તે અનાદિ છે, અને અનાદિપણામાં નિત્યપણું છે, તથા નિત્યનું એકરૂપપણું હોવાથી તેમાં કર્તાપણું ન ઘટે વળી તે વીતરાગ હોવાથી સંસારની વિચિત્રતા ન સંભવે. અને જો સરાગી માનીએ તો અમારાથી મળેલો (અમારા જેવો) સહેતાઈથી વિશ્વનો અકર્ત્તા સિદ્ધ થયો અને મૂર્ત અમૂર્ત વિગેરે વિકલ્પો પહેલાની માફક બધા વિચારી લેવા. વળી અંડાથી લોક ઉત્પન્ન થયો એ અયોગ્ય છે, કારણ કે પાણીમાં અંડ ઉત્પન્ન થયું તે પાણી અંડ વિના ઉત્પન્ન થયું. તેવી રીતે લોક પણ

થયો એવું માનો, તો કોઈ જાતની બાધા નથી. વળી બ્રહ્મા અંડું બનાવે, તેમ લોકજ કાં ન બનાવે અને આવી અણઘટતી કલ્પવાળી અયુક્તિથી અંડાની કલ્પના કેમ કરવી ? ને એમજ હોય તો કેટલાક એમ કહે છે કે બ્રહ્માના મોઢામાંથી બ્રાહ્મણ થયા, ભુજામાંથી ક્ષત્રીય થયા, સાથળમાંથી વૈશ્ય થયા અને પગમાંથી શુદ્ર થયા એ પણ યુક્તિરહિત જ છે કારણ કે મુખ વિગેરેથી કોઈની ઉત્પત્તિ સંભવતી નથી. તે પણ થાય તો વર્ણોનો ભેદ (જાતિભેદ) એકમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી ન સંભવે. વળી બ્રાહ્મણોમાં કઠ, તૈત્તિરીયક, કલાપાદિક ભેદ ન થાય. એક મુખમાંથી બધા ઉત્પન્ન થયા છે તેથી અભેદ છે. એ પ્રમાણે જનોઇ પહેરવી વિગેરેનો સદ્ભાવ ન થાય તથા તે આવમાં બહેનને પરણવાનો સંભવ થાય (એક મુખમાંથી ઉત્પન્ન થયાં માટે ભાઈ બ્હેન કહેવાય) માટે લોકોત્પત્તિમાં એવા અનેક દોષોના સંભવથી દુષ્ટતાવાળી તમારી કલ્પના માનવા જેવી નથી. તેથી જૈનમત પ્રમાણે એમ સિદ્ધ થયું કે—

લોક અનાદિ, અનંત, ઉર્ધ્વ (ઉંચો), અધઃ (નીચો), ચઉદ રજ્જુપ્રમાણ, વૈશાખસ્થાન એટલે કેડમાં બે હાથ દઇને પગ પહોળા કરીને કોઈ પુરૂષ ઉભો રહે તેવા આકારનો, નીચેના ભાગમાં ઉંધુ ચપણું (મલ્લક) મૂકેલું હોય તેવો, સાત પૃથ્વીરૂપ અધોલોક, તથા સ્થાલી આકારે અસં-

કષ્ટ કરતાં ઉદ્યમ કરવાછતાં પણ દુઃખનો ઉચ્છેદ નહિં પામે, પણ સંસારમોજ એટલે જન્મ, જરા, મરણ, ઇષ્ટ વિયોગ વિગેરે અનેક દુઃખોના સમૂહને પામીને વારંવાર અરઘટ્ટી ન્યાયથી અનંત કાળ સંસારમાં રહેશે. હવે બીજી રીતે કર્તાવાદીઓનો મત બતાવે છે.

सुध्धे अपावए आया, इह मेगेसि माहियं ।
पुणो किड्डापदोसेणं, सो तत्थ अवरज्झई ॥ ११ ॥
इह संवुडे मुणी जाए, पच्छा होइ अपावए ।
वियडंवु जहा भुज्जो, नीरयं सरयं तहा ॥ १२ ॥

આ કૃતવાદી (લોકને અનાદિ ન માનનારા)ના પ્રસ્તાવમાં ત્રિરાશિક એટલે ગોશાળાના મતને અનુસરનારા એઓમાં ૨૧ સૂત્રો પૂર્વગત ત્રિરાશિક સૂત્રની પરિપાટીએ માનેલાં છે, તે આ પ્રમાણે બોલે છે. જેમ આ આત્મા શુદ્ધમનુષ્યભવમાંજ શુદ્ધ આચારવાળો થઇને બધા પાપને છોડીને મોક્ષમાં પાપરહિત થાય છે, એટલે મુક્ત થાય છે. આ ગોશાળામતને અનુસરીને જાણવું. વળી આ આત્મા શુદ્ધપણું તથા અમૂર્તપણું એવી બે અવસ્થાવાળો થઇને ક્રોધ અથવા દ્વેષથી તે મોક્ષમાં રહેલો ફરી રજથી લેપાય છે. તેનો અર્થ આ છે કે તેને પોતાનો ધર્મ મનાતો હોય અને બીજાનું શાસન પરાભવ પામતું હોય તેને જોઇને આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા તેથી કૈવલ્ય ૨.૨ તે.

બળેલું લાકડું પાછું સળગે, તેમ જીવને પ્રમથન કરીને નિર્વાણ તેવાદી અનિશ્ચિત સિદ્ધ નિઝણાનું માને છે, કે જે શુદ્ધ થઇને પોતાની મેળે પરોપકારમાં શૂર બની સંસારમાં ભવ કરે છે. હે પ્રભો! તારૂં શાસન જેમણે ત્યજ્યું છે. તેમનામાં આ મોહનું રાજ્ય છે. કે લાકડું બળી ગયેલું ન ઉગે તેમ જેનો મોક્ષ થયેલો હોય તે સંસારી ન થાય. છતાં તે વાદીઓ તમારી આજ્ઞા ન માનતાં ઇચ્છાનુસાર નિર્વાણ માની સંસારમાં વારંવાર ભ્રમણ કરે છે. ॥ ૧૨ ॥

હવે તેઓના મતનું દૂષણ બતાવે છે.

एताणुवीति मेधावी, बंभचेरेण तं वसे ।
पुढोपावाउया सव्वे, अक्खायारो सयं सयं ॥ १३ ॥
सए सए उवट्ठाणे, सिद्धिमेव न अन्नहा ।
अहो इहेव वसवत्ती, सव्व काम समप्पिए ॥ १४ ॥

ઉપર કહેલા વાદીઓ સંબંધી મેધાવી (બુદ્ધિવાન) અથવા મર્યાદામાં રહેલો સાધુ હોય તે એવું ચિંતવે, કે આ ત્રણ રાશિમતવાળા તથા ઇશ્વર જગતવાદી બ્રહ્મચર્ય અથવા તેનાથી સંબંધ રાખનાર સંયમ અનુષ્ઠાનમાં ન રહે. કારણકે તેઓનો આ અભિપ્રાય છે કે પોતાના મંતવ્યની માન્યતાથી કે અપમાનથી કર્મબંધ થાય છે, અને પોતાના દર્શનની અવશ્યે પૂજા અથવા તિરસ્કાર થવાનો છે, તેથી રાગદ્વેષ થતાં શુદ્ધિનો અભાવ થતાં પોતાના મોક્ષનો પણ

બીજા પણ પોતાના મંતવ્યથી મોક્ષમાર્ગને મળવાનું બતાવે છે, કે સર્વથા દ્વંદ્વનું દૂર થવું આ લક્ષણવાળી સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ છે, તેની પૂર્વે એટલે જ્યાં સુધી સિદ્ધિપ્રાપ્તિ ન હોય, ત્યાં સુધી અહિંજ એટલે સંસારમાં અમારા દર્શનમાં કહેલાં અનુષ્ઠાન કરવાથી આઠ ગુણના ઐશ્વર્યનો સદ્ભાવ થાય છે તે બતાવે છે. આત્માને વશમાં રાખી શકે તે વશવર્તી ઈંદ્રીય કબજે લેનાર જાણવો. તે સંસારી શોભાવડે પરાભવ પામતો નથી. અને તેના સર્વે મનોરથ સિદ્ધ થાય છે. જે જે ઇચ્છા કરે, તે સર્વથા સિદ્ધ થાય, અને આ મોક્ષ સિદ્ધિની પૂર્વે તેને આઠગુણના ઐશ્વર્યના લક્ષણવાળી સંસારસિદ્ધિ થાય છે તે કહે છે ૧ અણિમા, ૨ લઘિમા, ૩ મહિમા, ૪ પ્રાકામ્ય, ૫ ઇશિત્વમ્, ૬ વશિત્વમ્, ૭ પ્રતિઘાતિત્વ, ૮ કામાવસાયિત્વ ॥ ૧૪ ॥

એમ ઉપર કહેલી આઠ ગુણના ઐશ્વર્યવાળી સિદ્ધિ અમારા કહેલા અનુષ્ઠાનથી આ લોકના થાય છે, અને અશેષ દ્વંદ્વ રહિત લક્ષણવાળી સિદ્ધિ ત્યાર પછી થાય છે. તે બતાવે છે.

सिद्धा य ते अरोगा य, इहमेगे सि माहियं ।
सिद्धिमेव पुरो काउं, सासए गढिया नरा ॥ १५ ॥
असंवुडा अणादीयं भमिहिंति पुणो पुणो ।
कप्पकाल मुवज्जंति, ठाणा आसुर किब्बिसिया ॥ १६ ॥
इति बेमि इति प्रथमाध्ययने तृतीयोद्देशकः ॥ गाथा ६. ७६ ॥

અનુકૂળ પદાર્થ ભોગવી બતાવે છે, તથા કહે છે કે પછી મોક્ષ મળશે. આ કૂડા ભોળા માણસોને ઠગવાનું હોવાથી તેઓ અનાદિ સંસાર કાંતારમાં ભમશે અને પોતાના દુષ્ટ આચરણથી કર્મ-પાશથી બંધાઈ ફરી ફરીને નરકાદિના પીડાસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થશે તથા ઈંદ્રીઓને કબજામાં ન લેવાથી છેવટે અશેષ દંદવિનાશ રૂપ સિદ્ધિ નહિ પામે, અને સંયમ ધર્મ વિના અણિમાદિ આઠ ગુણ લક્ષણવાળી સંસારસિદ્ધિ બતાવે છે, તે પણ ભોળા માણસોને ઠગવાની કંભકલ્પનાજ છે. અને તેઓની જે બાલતપ, અનુષ્ઠાન વિગેરેથી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ છે, તેપણ પ્રાયે એવીજ છે, તે બતાવે છે, (યોગ્ય અનુષ્ઠાનના અભાવે) તેઓ કલ્પકાળ એટલે પ્રભૂતકાળ સુધીના આયુષ્યવાળા અસુર, સ્થાનમા ઉત્પન્ન થયેલા એટલે નાગકુમાર વિગેરે દેવતા થાય છે, પણ તે ઉચ્ચ પાયરીના નહિ, પણ કિલ્બિષકાદિના દૂત જેવા અલ્પસુખવાળા, સ્વલ્પ આયુવાળા થાય છે. આ ત્રીજો ઉદ્દેશો હું કહું છું ॥૧૬॥

આ સમયાખ્ય અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

પ્રથમ અધ્યયનનો ચોથો ઉદ્દેશો શરૂ કરવામાં આવે છે. ત્રીજો ઉદ્દેશો કહેવાયો, હવે ચોથા ઉદ્દેશાની શરૂઆત થાય છે. તેનો આ સંબંધ છે. પૂર્વ ઉદ્દેશામા અધ્યયનના અર્થ પ્રમાણે સ્વસમય અને પરસમયનો અધિકાર કહ્યો, તેજ અહિં પણ કહે છે. અથવા પૂર્વના ઉદ્દેશામાં અન્ય તિર્થિ-

फरेमु पाममेसेज्ञा, विऊ दत्तेसणं चरे।
अगिद्धो विप्पमुक्को अ, ओमाणं परिवज्जए ॥ ४ ॥

તેઓ પરિગ્રહસહિત છે એટલે ધન, ધાન્ય, દાસદાસી, ગાય ભેંસ વિગેરે રાખે છે, અથવા તે વાદીઓ અથવા શિથીલાચારી સાધુઓ તેના અભાવમાં પણ શરીર, તથા સંયમના ઉપકરણમાં મૂર્છા રાખીને પરિગ્રહ વધારી આરંભવડે જીવોને દુઃખ દેનારા વ્યાપારમાં વર્તે છે.

વળી ઇચ્છિત ભોજન જમવામાં સ્વાદુ બની આરંભ કરાવનારા અન્યતીર્થી વિગેરે પરિગ્રહવડે તથા આરંભ વડેજ મોક્ષમાર્ગને સાધી શકે છે, તેવું ખોટું બતાવે છે, કે પરલોકની ચિંતામાં કેટલાક વાદીઓનું આવું કહેવું છે. કે આ શિર (માથું) તથા મોઢું શા માટે મુંડાવવું. ફક્ત ગુરૂમહારાજનો અનુગ્રહ થાય કે પરમ અક્ષરની પ્રાપ્તિ થાય અથવા દિક્ષા લેવાય તો મોક્ષ થઈ જાય એવું અસત્ય બોલનારા બીજાના રક્ષણ માટે થઈ શકે નહિ. જેઓ રક્ષણ કરવાને સમર્થ છે તેવા ઉત્તમપુરૂષોને પછીની અર્ધી ગાથા વડે બતાવે છે. પરિગ્રહ ન રાખનારા એટલે ધર્મોપકરણ જરૂર જેટલાંજ રાખે પણ શોખને માટે જરા પણ પરિગ્રહ ન રાખે, તે અપરિગ્રહ તથા જેમાં જીવ હણાય તેવો સાવદ્ય આરંભ ન રાખે તે અનારંભ તે પો કર્મબોજાથી હલકા ઉત્તમ નાવસમાન, સંસારમહોદધિમાંથી બીજા જંતુઓને

આ પ્રમાણે નિર્યુક્તિકાર મહારાજે ઉદ્દેશાનો અર્થાધિકારમાં કહેલ 'વિરયપૂયણા ય ચરમે' એ બતાવીને હવે પાછળથી બતાવ ઉદ્દેશાના અર્થાધિકારમાં જે કહેલો બાકી છે તે બતાવે છે.

> लोगवायं णिसामिज्जा, इहमेगेसि आहियं ।
> विपरीय पन्न संभूयं, अन्नउत्तं तयाणुयं ॥ ५ ॥
> अणंते निइए लोए, सासए ण विणस्सती ।
> अंतवं णिइए लोए, इति धीरोऽतिपासइ ॥ ६ ॥

લોકવાદ એટલે પાખંડી અથવા પુરાણીઓનો મત. તેનો જેવો અભિપ્રાય હોય અથવા બીજી રીતે બતાવે તે મુનિ, સાંભળે તે અહિં બતાવે છે આ. સંસારમાં કેટલાક મતવાળાનું આ કહેવું છે, તેજ બતાવે છે. વિપરીત એટલે પરમાર્થથી જુદી જે પ્રજ્ઞા. તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલ બુદ્ધિ તે વડે વિપર્યસ્ત બુદ્ધિવડે રચેલું (પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે બનાવેલું), હવે તેજ બતાવે છે. તે સિવાય બીજા અવિવેકીઓએ કહેલું તથા તેના પછવાડે કોનું જેમ અર્થ હોય તેથી વિપરીત આલનારાઓનું જે મતલ્ય તેના પછવાડે રહેલું ॥ ૫ ॥

હવે તે વિપર્યસ્ત બુદ્ધિવડે રચેલો લોકવાદ બતાવે છે જેનો અંત નથી તે અનંત. તથા અન્વયરહિત તે નાશવડે નાશ ન થાય એવું જે કહેલું છે, તે બતાવે છે (કેટલાક વાદી આવું માને છે) કે જે આ જગમાં જેવા હોય તેવો

પરિમાણ જેનું નથી કે આટલો લાંબો છે તે ક્ષેત્રથી અથવા કાળથી તેનું માપ નથી, તે અપરિમાણ કોઈ તીર્થિક એવું માને છે, તેનો પરમાર્થ આ છે. કે અપરિમીત જાણનારો અતીન્દ્રીય જોનારો તે છે, સર્વજ્ઞ નથી, અથવા અપરિમીત જાણનાર એટલે અભિપ્રેત અર્થને બતાવેલ અતીન્દ્રીયદર્શી છે, તેઓનું આ કહેવું છે.

सर्वं पश्यतु वा मा वा, इष्टमर्थं तु पश्यतु ।
कीटसंख्या परिज्ञानं, तस्य ना क्वोपयुज्यते ॥ ॥ ९ ॥

બધું દેખો, અથવા ન દેખો, પણ ઇષ્ટઅર્થને તો જરૂર દેખો. કારણ કે કીડાઓની સંખ્યા જાણવાનું તેનું જ્ઞાન આપણને શું કામ લાગવાનું છે? આ લોકમાં કેટલાક સર્વજ્ઞને ઉડાવનારા વાદીઓમાં આવું મંતવ્ય છે. તે પ્રમાણે બધા ક્ષેત્રને તથા કાળને આશ્રી જાણવાયોગ્ય કર્મપણાને પામેલું પરિમાણની સાથે અપરિમાણ માપ. તે અપરિચ્છેદ. તથા 'ધિ' એટલે બુદ્ધિ તેનાવડે શોભે તે ધીર. આ અતીવ પરમતિ (તેઓનું એ કહેવું છે કે બધી જગ્યાએ પરિમાણવાળું છે એવું તે વાદીઓ બોલે છે.) તે પ્રમાણે તેઓ કહે છે કે 'દિવ્યમ્' એટલે ૧ હજાર વર્ષસુધી બ્રહ્મા સૂએ છે, તેટલીવાર બ્રહ્મા દેખતો નથી, અને તેટલો કાળ જાગે છે. તે સમયે તે દેખે છે. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારે લોકવાદ પ્રવર્તો છે. ॥ ૭ ॥

કાશના ફુલની માફક, અસત્‌રૂપતા જ થઈ જાય. અને નિરંતર હોવું તે કાર્ય દ્રવ્યનું એટલે આકાશ આત્મા વિગેરેનું અવિનાશીપણું જે કહ્યું, તે દ્રવ્ય વિશેષ અપેક્ષાવડે છે તેથી તમારૂં કહેવું અસત્ છે. ખરી રીતે બધુંજ ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રુવ, એ ત્રણ ધર્મથી યુક્ત છે. એમાં વિભાગ નથી. બીજી રીતે માનો તો આકાશના કમળની માફક વસ્તુ પોતાનું વસ્તુપણું છોડી દે.

તથા અંતવાળો લોક સાત દ્વીપવાળો માનેલો છે. તે તમારૂં કહેવું તમારા નિરંતર (વિચારશૂન્ય) હૃદયવાળા મિત્રોજ માનશે. કારણ કે તેના ગ્રાહકના પ્રમાણના અભાવથી પ્રેક્ષાપૂર્વક વિચાર કરનારા નહિ માને. વળી તમે કહ્યું કે અપુત્રીયાને લોક નથી એ પણ મૂર્ખાઇનું વચન છે. તમે વિચારો કે કોઇને પુત્ર હોય તેટલાથીજ વિશિષ્ટ લોક (સ્વર્ગ, મોક્ષ) ની પ્રાપ્તિ થાય? કે તે જીવે ઉત્તમ કૃત્યો કર્યાં હોય તો? જો સત્તા માત્રથી માનો, તો ઇંદ્રમહ, કાગુક, ગરતાવરાહ (કુતરા, ભૂંડ વિગેરે) થી સ્વર્ગ વિગેરે ભરાઈ જશે. તેમને બહુ બચ્ચા હોય છે, અને જો પુત્રના ઉત્તમ અનુષ્ટાન આશ્રયી માનો, તો બેપુત્રવાળાને એક પુત્રે સારૂં અનુષ્ટાન કર્યું, અને બીજાએ બૂરૂં કર્યું, તો તે બાપની શી દશા થાય? અને પોતાનું કરેલું અનુષ્ટાન તો નકામુંજ જાય, એટલા માટે તમારૂં વચન નકામું છે. તથા શ્વાન

રહે છે તે પર્યાય અને અંજુ એટલે પ્રગુણ એટલે અવ્યભિચારી તે પર્યાયવડે એટલે પોતાના કરેલા કર્મના ફળ ભોગવવાવડે તે ત્રસ અને સ્થાવરો એક જ રૂપમાં ન રહેતાં ત્રસ સ્થાવર પણ થાય, અને સ્થાવર હોય તે ત્રસ થાય. તથા કોઈ વખતે ત્રસ ત્રસપણે અને સ્થાવર સ્થાવરપણે પણ થાય છે. પણ અહિં જેવો છે, તેવોજ બીજા ભવમાં થાય છે તેવો નિયમ નથી ॥ ૮ ॥

આ બાબતમાં દૃષ્ટાંત બતાવે છે.

उरालं जगतो जोगं, विवज्जासं पलिंति य।
सव्वे अक्कंतदुक्खाय, अओ सव्वे अहिंसिता ॥ ९ ॥
एयं खु नाणिणो सारं, जन्न हिंसइ किंचण ।
अहिंसा समयं चेव, एतावन्तं वियाणिया ॥ १० ॥

ઉદાર, એટલે સ્થૂલ જગત્ એટલે ઓદારિક જન્તુનો સમૂહ તેનો વ્યાપાર એટલે ચેષ્ટા (અવસ્થા) છે, ઓદારિક શરીરવાળા જન્તુ પૂર્વ અવસ્થા વિશેષથી ગર્ભમાં કલલ, અર્બુદરૂપથી વિપર્યાસભૂત એટલે બાળ, કુમાર યોવન વિગેરે ઉદાર વ્યાપારને સર્વથા પામે છે. એનો ભાવાર્થ આ છે, કે ઓદારિક શરીરવાળા મનુષ્ય વિગેરેમાં બાળ, કુમાર વિગેરે અવસ્થાઓ કાળ વિગેરેના કારણથી જૂદી જૂદી રીતે થતી પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. પણ જેવો પૂર્વે હોય તેવોજ સર્વદા નથી. એ પ્રમાણે બધા સ્થાવર જંતુઓનું નવું નવું

एतेहिं तिहिं ठाणेहिं, संजए सततं मुणी ।
उक्कसं जलणं णूमं, मज्झत्थं च विगिंचए ॥ १२ ॥
समिए उ सया साहू, पंच संवर संवुडे ।
सिएहिं असिए भिक्खू, आमोक्खाए परिव्वएज्जासि ।
त्तिबेमि ॥ १३ ॥

વિવિધ તે અનેક પ્રકારે સાધુધર્મમાં રહેલો સ્થિત તે દશવિધ ચક્રવાલ સમાચારીમાં ચિત્ત રાખેલું તથા દૂર થઇ છે આહારાદિમાં ગૃદ્ધિ જેની એવો વિગતગૃદ્ધિ સાધુ મોક્ષ પામે છે, તેનાં કારણ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ ત્રણને સારી પેઠે રક્ષણ કરે–પાળે. જેમ જેમ એ ત્રણની વૃદ્ધિ થાય તેમ કરે. હવે કેવી રીતે ચારિત્ર પાળે તે બતાવે છે. ચર્યા એટલે ગમન તે જરૂર પડે ત્યારેજ સાધુએ ધૂસરા પ્રમાણ દ્રષ્ટિએ ચાલવું તથા સારી રીતે દેખીને તથા પુંજીને આસનઉપર બેસવું, તથા શય્યા તે મકાન અથવા સંથારો તેને દેખવું–પૂજવું પછી ઉપયોગમાં લેવું તથા ગોચરી પાણીમાં અંતશઃ તે સારી રીતે ઉપયોગવાળા થવું એનો ભાવાર્થ આ છે. ઇર્યા, ભાષા, એષણા, આદાનનિક્ષેપ, પ્રતિષ્ઠાપના, સમિતિમાં ઉપયોગપણે રહેવું, અને અન્ન પાન, ઉદ્ગમાદિ દોષરહિત લેવા ॥ ૧૨ ॥

વળી ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે ગુણોનો અધિકાર કહે છે. પૂર્વે કહેલા ત્રણ સ્થાન ૧ ઇર્યાસમિતિ, ૨ આસન, ૩

છેવટનો સાર બતાવે છે. 'તુ' શબ્દ અવધારણ અર્થમાં છે, એટલે પાંચ સમિતિએ સમિતો સાધુ હોય તથા પ્રાણાતિપાતાદિથી વિરત પંચ મહાવ્રત પાળનારો પાંચ પ્રકારના સંવરથી સંવૃત, તથા મન વચન કાયાની ગુપ્તિએ ગુપ્ત, તથા ઘરના ફાંસાથી બંધાયલા જે ગૃહસ્થો તેનાથી નિર્લેપ એટલે મૂર્છા ન કરનારો જેમ કાદવમાં ઉત્પન્ન થયેલું કમળ ઉંચુ રહે તેમ સાધુ ગોચરી આદિ કારણે ગૃહસ્થનો સંબંધ થાય, છતાં તેમાં ન લેપાતો તે ભિક્ષુ મોક્ષને વાસ્તે એટલે આઠ કર્મનો ક્ષય કરવા સંયમના અનુષ્ઠાનમાં ઉદ્યમવંત થાય, એવું ગુરૂ મહારાજ શિષ્યને સૂચવે છે. 'બ્રવીમિ' શબ્દથી અધ્યયનની સમાપ્તિમાં ગણધર ભગવંત કહે છે કે તીર્થંકરનું કહેલું જેવું છે તેવું હું કહું છું પણ પોતાની બુદ્ધિથી નથી કહેતો. અનુગમ સમાપ્ત. હવે નયો સાત છે, તેઓનો આ ઉપસંહાર છે.

सव्वेसिंपि नयाणं बहुविहवत्तव्वयं निसामित्ता ।
तं सव्वनय विसुद्धं जं चरणगुणट्ठिओ साहू ॥ १ ॥

બધા નયોનું અનેક પ્રકારે વક્તવ્ય છે તે સાંભળીને બધા નયથી વિશુદ્ધ જે ચરણગુણ છે તેમાં સાધુ રહે. એટલે જ્ઞાનનયથી સૂત્ર ભણીને ક્રિયાનયથી તે પ્રમાણે વર્તન કરે.

ઇતિ સૂયગડાંગસૂત્રનું સમયાખ્ય નામનું
પહેલું અધ્યયન સમાપ્ત.

ક્રમશઃજ અહીં આ અભ્યુપગમ (સ્વીકાર)ના અર્થમાં છે, કે બધા આગમો શાશ્વત અનાદિ છે, અને તેમાં રહેલું આ અધ્યયન પણ અનાદિ છે, તોપણ ભગવાન આદિનાથને જ્યારે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ત્યાર પછી અષ્ટાપદ ઉપર હતા, ત્યાં ભરત મહારાજે ભરતક્ષેત્રનું ચક્રવર્તીપદ સ્વીકારીને ૯૮ ભાઇઓને કહ્યા ત્યારે તેમણે પિતા પાસે જઇને પુછ્યું કે ભરત મહારાજા અમને આ પ્રમાણે તાબામાં રહેવા કહે છે, તો અમારે તેમની સેવા કરવી કે શું કરવું? (કારણ કે રાજ્ય તો આપે અમને વહેંચી આપ્યું છે) ત્યારે સર્વજ્ઞપ્રભુએ તેમના હિતાર્થે અંગારદાહકનું દષ્ટાંત બતાવી કહ્યું, કે માણસની ઇચ્છા લોભથી તૃપ્ત થતી નથી, (તેમ માન પણ વધે છે માટે તમે તે વિષયકાંક્ષાને છોડો કે ફરી તાબેદારી કરવી પડે નહિ.) આવા વિષયનું આ અધ્યયન છે, તે પ્રભુએ કહ્યું, તેથી તે પુત્રો એ સાંભળીને સંસારની અસારતા વિષયોના કડવાં ફળ તથા નિઃસારતા અને મદોન્મત્ત હાથીના કાન જેવું ચપળ આયુ તથા પર્વતની નદીના વેગસમાન યૌવન જાણીને વિચાર્યું કે ભગવાનની આજ્ઞા પાળવી જ શ્રેષ્ઠ છે, તેથી પ્રભુ પાસે ૯૮ ભાઇએ સાથે દીક્ષા લીધી, અહીં ઉદ્દેશા માટે નિર્દેશ કરવો જોઇએ, તેથી અપિઃ પણ ઉપોદ્ઘાત કરવો જોઇએ. ॥ ૩૯ ॥

હવે એષણાના અધિકારમાં પૂર્વે કહેલું ન મુકતાં... કહે છે

दहरा वुड्ढा य पासह गभत्था वि चयंति माणवा ।
सेणेजह वट्टयं हरे एवं आउ खयंमि तुट्टई ॥ सू० २ ॥

ભગવાન આદિનાથ ભરતમહારાજાએ તિરસ્કાર કરેલા ૯૮ બંધુઓને સંવેગ (મોક્ષ)ના અભિલાષી બનાવવા પોતાના પુત્રોને ઉદ્દેશીને કહે છે, અથવા સુર અસુર માણસ તથા સાપ વિગેરે તિર્યંચોને આશ્રયી સૌને બોધ પમાડવા કહે છે, કે ભવ્યાત્માઓ! તમે બોધ પામો, (સમજો) અને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ ધર્મને ઓળખો, કારણ કે આવો મળેલો અવસર ફરી મળવો દુર્લભ છે! પ્ર૦ શું દુર્લભ છે? ઉ૦—મનુષ્યજન્મ તથા ધર્મને પામવાયોગ્ય કર્મભૂમિ. તેમાં પણ આર્યદેશ અને સારા કુળમાં ઉત્પત્તિ, બધા ઇંદ્રિયોની કુશળતા અને સાંભળવાની ઇચ્છા તથા ધર્મઉપર પ્રેમ. આટલું બધું મળ્યા છતાં પોતાની બુદ્ધિનો આધાર લેઇને વિચારીને પણ કેમ નથી સમજતા? અર્થાત્ આવી સામગ્રી મેળવ્યા પછી ડાહ્યા માણસે સંસારી તુચ્છ ભોગ વિલાસોને છોડી સારા ધર્મમાં બોધ પામવો! (અને તેનો સદુપયોગ કરવા નિર્મળ ચારિત્ર પાળી મોક્ષ મેળવો) તેને માટે શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ કહે છે

निर्वाणादि सुखप्रदे नरभवे जैनेंद्र धर्मान्विते ।
लब्धे स्वल्पमचारु कामज सुखे नासक्तिरुं युज्यते

સંયમથી પ્રધાન જીવિત સંસારમાં સુલભ નથી, અથવા જીવિત તે આયુ છે, અને તુટેલું તે ફરી સંધાતું નથી, અને જાગવું સુતેલાનું હોય છે, અને નિદ્રાના ઉદયથી સુવાનું થાય છે, માટે નિદ્રા તથા જાગવાના નામ વિગેરે ચાર પ્રકારે નિક્ષેપા થાય છે, નામ સ્થાપના સુગમને છોડીને દ્રવ્યભાવ નિક્ષેપાને નિર્યુક્તિકાર કહે છે.

दवं निद्दावेओ दंसण नाण तव संजमा भावे ।
अहिगारो पुण भणिओ नाणे तवदंसण चरित्ते ॥ नि.४२॥

આ ગાથામાં દ્રવ્ય નિદ્રા અને ભાવ સંબોધ બતાવ્યો છે, અને આદિ અંત કહેવાથી વચલા આપોઆપ સમજી લેવા, તેમાં દ્રવ્યનિદ્રા તે અનુભવ રૂપે છે, અને તે દર્શનાવરણીય કર્મનો ઉદય છે, અને ભાવનિદ્રા તે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની શૂન્યતા છે, તેમા દ્રવ્યબોધ તે સુતેલાને જગાડવાનું છે, અને ભાવબોધ તો દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર તપ સંયમ જાણવા.

અને અહીં ભાવબોધ વડે અધિકાર છે તે ગાથાના છેલ્લા પદમાં બતાવ્યું છે.* ॥ ૪૨ ॥

નિર્યુક્તિ કહીને હવે સૂત્રકાર કહે છે કે આદિનાથ

* આદિ' સુતેલા અને જાગનારા દ્રવ્યથી અને ભાવથી ચાર ભાંગા થ.ય છે તે જાણી લેવા

विहित मल्लोहमहो महनमाता पितृ पुत्रदार बंधुसंज्ञम ।
स्नेहमय मयुमयामदः किं धंधनं खलं शृंखलेन धात्रा ? ॥१॥

આશ્ચર્ય છે કે ખરા એવા વિધાતાએ જીવોને લોઢા વિનાની માતાપિતા પુત્ર સ્ત્રી બંધુની સંજ્ઞારૂપ સ્નેહની મોટી સાંકળે બાંધ્યા છે ? (કે તેમના ખાતર જીવ પોતાના સુગતિના કૃત્યથી વિમુખ થયો છે) આ સ્નેહે બંધાયલો જીવ સારામાઠાના વિચારથી રહિત થઈને સર્વાંને પોષવા માટેજ ગમે તેવું કૃત્ય કરવાથી અહિંયાજ સારા માણસોથી નિંદાય છે તેમ અધર્મથી ધન પેદા કરનારને પરલોકમાં સુગતિ પણ સુલભ નથી, પણ તેને બદલે માતા પિતામાં મોહિત મનવાળાને તેમના અર્થે કલેશ કરતાં તથા પોતે પણ વિષય સુખનો લાલચુ થતા તેની દુર્ગતિજ થાય છે, એમ જાણવું, આ પ્રમાણે આ લોક તથા પરલોકના ભયને જાણીને દુર્ગતિ વિશેષથી બચવા સાવધ અનુષ્ઠાન રૂપ આરંભથી ડાહ્યા માણસે દૂર રહેવું, તથા શોભન વ્રતવાળા થવું અથવા સુસ્થિત (સમાધિ વાળા) થવું. ॥ ૩ ॥

સંસારથી ન છુટવાના દોષો કહે છે.

જે સંસારથી નહી વિરમે તો પોત પોતાનાં કરેલાં પાપોથી પૃથ્વીમાં જુદે જુદે સ્થળે તે પ્રાણીઓ નરક વિગેરેની પીડાનાં સ્થાનોમાં પોતાની ઘણી કદીએ

લોકએ. પણ જેઓ ભોગ તથા સ્નેહરૂપ કાદવમાં ફસાયા છે, અને મોહથી મનુષ્ય ભવમાં અથવા સંસારમાં ઇચ્છામદન રૂપ કામમાં ગૃદ્ધ થયેલા છે, તે માણસો વધારે મૂઢ બને છે, હિત મેળવવું, અહિત છોડવું તે ભૂલે છે, અથવા ફરીથી નવું મોહનીય કર્મ બાંધે છે, આ બતાવેલાં પાપ કૃત્યો જેઓ એ ચારિત્ર લીધું નથી, હિંસાદિ મહા પાપના સ્થાનો દૂર કર્યા નથી, અને ઇંદ્રિયોને વશમાં લીધી નથી તેઓ કરે છે, આવું સંસારમાં છે, તો ભવ્યાત્માએ શું કરવું ? તે કહે છે,

जयर्य विहराहि जोगवं, अणुपाणा पंथा दुरुचरा ।
अणुसासण मेव पक्कमे, वीरेहिं सम्मं पवेइयं ॥ ११ ॥

જીવિતને થોડું જાણીને તથા વિષય રસોને કડવા ફળે સમજીને ધરના કાંસાનું બંધન છોડીને પ્રાણીઓના રક્ષણની યત્ના કરનો ઉદ્યત વિહારી બન, તેજ બતાવે છે, સંયમ યોગવાળો તે ગુપ્તિ સમિતિથી રક્ષિત બન, પ્ર. શા માટે ? ઉ રસ્તામાં નાના જંતુઓ હોય છે, તેથી અનુપ યોગે ચાલતા જીવાને બચાવવા દુર્લભ છે, તેથી રસ્તા દુર્ગમ છે, આથી ઇર્યા સમિતિ બતાવી, આના ઉપલક્ષણથી બધી ને પાંચે સમિતિ પાળનાર થવું. તથા જિનેશ્વરે બતાવેલા આગમ પ્રમાણે વર્તનમાં વર્તે આવું પૂર્વે થઇ જિનેશ્વરે આ પ્રમાણે કહ્યું છે.

[illegible] થાય, તેનાં દુઃખોથી પીડાય છે, અને તેઓ ઘણું દુઃખ ભોગવવા છતાં પણ [illegible] નિર્વેદનઃ [illegible] નિર્વેદાદું [illegible] પામતો નથી, કહ્યું છે કે

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

આ એવાં દુઃખોને મેં [illegible] ન [illegible], [illegible] [illegible] દુઃખ ન [illegible], [illegible] દુઃખ [illegible], તેનાં [illegible] અને [illegible] [illegible] તે [illegible] ન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] તેના તેના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, તે [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

તે વિહિંસા છે, તે ન હોય, તે અવિહિંસા (દયા) છે, તેવી અહિંસાને પ્રકર્ષથી ધારણ કર, અર્થાત્ અહિંસામાં પ્રધાન બન, આ મોક્ષને અનુકુળ ધર્મ અહિંસાના લક્ષણવાળો છે, અને પરિસહ ઉપસર્ગ પોતે સહન કરવા રૂપ છે, તે સર્વજ્ઞ પ્રભુએ કહ્યો છે ॥ ૧૪ ॥

सउणी जह पंसु गुंडिया, विहुणिय धंसयइ सियंरयं,
एवं दविओ वहाणवं, कम्मं खवइ तवस्सि माहणे ॥१५॥

જેમ પક્ષી રજથી ખરડાયલા અંગને કંપાવીને ચોંટેલી રજને ખેરવી નાંખે છે, એ પ્રમાણે મુક્તિગમન યોગ્ય ભવ્ય મનુષ્ય છે, તે મોક્ષ સમીપ લઈ જાય તે ઉપધાન તે અનશન આદિ તપ છે, તેને આચરવાથી ઉપધાનવાળો બને, અને તે તપસ્વી સાધુ "માહણ" કોઇને ન હણો, એવી પ્રવૃત્તિ ધારણ કરીને જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોને દૂર કરે, ॥૧૫॥ હવે અનુકુળ ઉપસર્ગોને કહે છે.

उट्ठिय मण गार मेसणं, समणं ठाण ठिअंतवस्सिणं,
डहरा वुड्ढा य पत्थए, अविमुस्से णय तंलभेज्ज णो ॥१६॥

અગાર તે ઘર છે, તે ન હોવાથી અણગાર છે, તે સંયમ સ્થાનમાં રહી ગોચરી લેવા જાય, તથા શ્રમણ છે, તે ઉત્તરોત્તર વિશિષ્ટ સંયમ સ્થાનમાં ચડતો હોય, તેવા મહાન તપસ્વીને પણ તેના ડહર તે નાના પુત્ર કે દીકરી

કેટલાક ઢીલા મનવાળા કદાચિત્ એવું કરી દે. તે કહે છે, કે કેટલાક અલ્પ સત્ત્વવાળા મનુષ્યો માબાપ વિગેરેથી ભમાવેલા સમ્યગ્દર્શન આદિ આત્માના ગુણો વિના શરીર વિગેરે બધું જુદું છે તે ન જાણવાથી અન્યથી મૂછિત થઇને અસવૃત પુરૂષો સારા અનુષ્ઠાનમાં મુંઝાય છે, અને વિષમ તે સંસાર ભ્રમણનો એક હેતુ એવો અસંયમ તેને અસંયતો જે ઉન્માર્ગમાં ભવિષ્યના દુઃખો વિસારીને આદરે, તેવા પુરૂષોથી અથવા રાગદ્વેષોથી અનાદિ કાળના ભવાભ્યાસથી દુઃખે કરીને છેદાય તેવા વિષમ બંધનોથી ફસાઇને અસંયમી થાય, એટલે સાધુ પણ તેવા ગૃહસ્થોની કુસોબતથી પાછા ઘરના ધારણ કરીને પાપકર્મ કરતા લજવાતા પણ નથી, ॥૨૦॥ એથી શું કરવું ? તે કહે છે.

तम्हा दवि इक्ख पंडिए, पावाओ विरतेऽभिणिव्वुडे ।
पणए वीरं महाविहिं, सिद्धिपहं णेआउयं धुवं ॥ २१ ॥

જે કોઈ માબાપ વિગેરેના મોહથી પાપકર્મમાં પ્રવૃત્ત થાય, તેને ભવિષ્યના કેવા દુઃખો થાય તે તું મુનિ [illegible] [illegible] [illegible] સર્વીન [illegible] રાગ દ્વેષ [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પુરૂષે [illegible] [illegible] જ્ઞાનદિ [illegible] [illegible]

છે, તે ઉદ્દેશાનો અર્થાધિકાર સૂચવ્યો છે, તે સંબંધે આવેલા ઉદ્દેશાનું આ પહેલું સૂત્ર છે.

तयसं व जहाइ से रयं, इति संखाय मुणी ण मज्जइ।
गोयन्नतरेण माहणे, अह सेयकरी अनेसी इंखिणी ॥ १ ॥

જેમ સાપ અવશ્યે ત્યાગવા યોગ્ય કાંચળીને ત્યાગે છે, તેમ આ સાધુ પણ રજ જેવાં આઠ પ્રકારના કર્મ અકષાય પણે રહીને ત્યાગે છે, આ પ્રમાણે કષાયનો અભાવ તે કર્મના અભાવનું કારણ છે, આવું જાણીને ત્રણ કાળને જાણનારો મુનિ મદ ન કરે, તેથી મદના કારણો બતાવે છે.

જેમકે કાશ્યપ ગોત્ર વિગેરે ઉત્તમ ગોત્રવાળો પોતે ગોત્રનો મદ કરે તે પ્રમાણે બીજાં સાત મદ સ્થાનો પણ છે.

અથવા પાઠાન્તરમાં જે વિ ઉ શબ્દ છે તે વિવેકી વિદ્વાન્ હોય તે સાધુ જાતિ કુલ લાભ વિગેરેથી મદ ન કરે, પોતે સ્વયં મદ ન કરે, તેમ તેણે બીજાની દુગંછા પણ ન કરવી, તે કહે છે, કે અશ્રેયસકારી તે પાપકારી પરનિંદા પણ ન કરવી, હવે ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે મુનિ મદ ન કરે, તે સૂત્ર અવયવમાં રપ... [illegible] નિર્યુક્તિની બે ગાથાઓ કહે છે,

तव संजमणाणेसुवि जइमाणो वज्जिओ मदेणोहिं।
अत्थ समुक्करिसत्थे किं पुण हीलाउ अण्णेसिं ॥ ४३ ॥

जइनाव निज्जर मओ पडिसिद्धो अट्टमाग महणेहिं।
अविसेम मयट्ठाणा परिहरियव्वा पयत्तेणं ॥ ४८ ॥

તપ સંયમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી પોતાના ગુણો બીજાથી ઉત્તમ છે, તે કારણે જે માન ઉત્પન્ન થાય, તેપણ મહામુનિઓએ ત્યાગવા યોગ્ય છે, તો પરની નિંદા ત્યાગવાનું તો શું પૂછવું ? ॥ ૪૩ ॥

તે કયાં સુધી માન ત્યાગવાનું છે ? ઉ. મોક્ષ ગમનનો જે એક ખાસ હેતુ છે, તે નિર્જરાનો પણ મદ આઠ મદનો નાશ કરનાર તીર્થંકર પ્રભુએ નિષેધ્યો છે, તેથી જાતિ કુળ વિગેરેના આઠે મદો ખાસ પ્રયત્નથી ત્યાગવા યોગ્ય છે, ॥ ૪૪ ॥

હવે પરનિંદાના દોષો બતાવે છે, ॥ ૧ ॥

जोपरि भवइ परं जणं, संसारे परिवत्तइ महं ।
अदु इंखिणिया उपाविया, इति संखाय मुणी ण मज्जइ ॥२॥

જે કોઈ અવિવેકી પુરૂષ પોતાના સિવાય બીજા માણસનું અપમાન કરે છે તે માણસ તે દુષ્ટ કૃત્યથી બંધાયલા પાપ વડે ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અંતઃ ઉદધિમાં અરઘટ્ટના ન્યાય વડે અત્યંત મહન્ત (અનંત) કાળ ભમણ કરે છે, પાઠાંતરમાં 'ચિરં' શબ્દ છે, તેનો અર્થ આ છે કે

પરનિંદાથી ઘણો કાળ ભમે છે, 'અદુ' નો અર્થ અહીં 'એથી' છે, એથી એમ સમજવું કે પરનિંદાથી આટલું બધું પાપ (દુ શબ્દ એવ ના અર્થમાં છે) જ છે, અથવા પરનિંદા સ્વસ્થાનથી અધમસ્થાનમાં પાડનારી પાતિકા પર નિંદા છે, તેમાં આ જન્મમાં સુઘરનું દૃષ્ટાંત છે, અને પર લોક સંબંધી પુરોહિતનું દૃષ્ટાંત છે, કે જેને લીધે શ્વા તે-કુલસ વિગેરેમાં તેની ઉત્પત્તિ થઈ છે, માટે પરનિંદા દોષ-વાળી જાણીને મુનિઓએ જાતિ વિગેરેનો મદ ન કરવો કે હું ઉત્તમ કુળવાળો, ભણેલો તપસ્વી છું, અને તું તો હીન જાતિનો મૂર્ખ આધરો છે, આવું કહીને બીજાને હલકો ન પાડે, પોતે અહંકારી ન બને, મદના અભાવમાં શું કરવું તે કહે છે.

जेयावि अणायगे सिया, जेविय पेसग पेसए सिया,
जेमोण पयं उवट्ठिए, णो लज्जे समयं सया यरे ॥ ३ ॥

જે સામાન્ય પુરૂષ અન્ય હોય તે દૂર રહો, પણ જેને કોઈ નાયક નથી, એવા અનાયક સ્વયંપ્રભુ ચક્રવર્તી વિગેરે હોય, અને જે નોકરનો નોકર હોય. આ બંને જેણે મૌન-પદ તે સંયમ છે, તેને મેળવ્યો હોય, અર્થાત્ બંને જણે દીક્ષા લીધી હોય તો ચક્રવર્તી પહેલા દાસના દાસે દીક્ષા લીધી હોય તો પણ લજ્જા ન ધરતા અથવા દાસને ચક્રવર્તી એ વાંદતા તેઓ અહંકારી ન બનતા બંને તેના એટલે

પરસ્પર વંદન કરવું જોઇએ, આ પ્રમાણે સમભાવને ધારણ કરી દરેક ભિક્ષુએ સંયમમાં ઉદ્યુક્ત થવું. ॥ ૩ ॥

सम अन्नयरम्मि संजमे, सं सुद्धे समणे परिव्वए,
जे आवकहा समाहिए, दविए कालम कासि पंडिए ॥ ४ ॥

હવે કઈ જગ્યાએ લજ્જા મદ ન કરવાં, તે બતાવે છે.

સમ તે સમભાવથી યુક્ત સામાયિક વિગેરે સંયમમાં અથવા સંયમ સ્થાનવાળા મુનિઓ સંખ્યાત ગુણવૃદ્ધિ વિગેરે છ સ્થાનમાં પડતા હોવાથી કોઈપણ સ્થાનમાં રહેલા અથવા છેદોપસ્થાપનીય વિગેરેમાં પોતે રહે, તે બતાવે છે.

સમ્યક્ શુદ્ધમાં અથવા પોતે સમ્યક્ શુદ્ધ શ્રમણ તપસ્વી હોય તે અથવા લજ્જા મદના (પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે) ત્યાગવડે સમાન મનવાળો બનીને સંયમમાં ઉદ્યમી બને,

પ્ર૦ કેટલો કાળ?

ઉ૦ જેમ જીંદગી સુધી દેવદત્ત કે યજ્ઞદત્ત નામ કાયમ રહે તેમ સાધુનામ ધારીને આખી જીંદગી સુધી જ્ઞાન વિગેરેમાં આત્માને સ્થિર કરી અથવા શોભન અધ્યવસાય વડે સમાધિવાળો રાગ દ્વેષાદિ રહિત અથવા મુક્તિગમનની યોગ્યતા વડે ભવ્ય બનીને પંડિત સાધુ સદ્ અસદ્‌ના વિવેકથી મૂળિત બની જીંદગી ગુજારે, અર્થાત્ દેવદત્તની કથા મરેલાની પણ થાય, પણ અહીંતો એમ સમજવું કે મરણ

પર્યંત સ્વચ્છંદ પરિત્યાગીને સંયમ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવર્તવું ।૪।

પ્ર૦ શું આલંબીને આ કરવું.

ઉ૦ તે સૂત્રકાર કહે છે.

दूरं अणु पस्सिया मुणी, तीतं धम्म मणागयं तहा ।
पुढे परुसेहिमाहणे, अविहण्णू समयंमि रीयइ ॥ ५ ॥

દૂર હોવાથી દૂર તે મોક્ષ છે, અથવા દૂર તે દીર્ઘકાળનો વિચાર કરીને કાળ ત્રણેને જાણનારો મુનિ શું કરે તે કહે છે, અતીત ધર્મ (સ્વભાવ) તે જીવને ઉંચ 'નીચ' સ્થાનમાં જવાનો છે, તથા અનાગત ધર્મ ભવિષ્યની ગતિ વિચારીને સ્વચ્છંદ ન કરવાં, તથા તે મુનિને કંઈ કથા વિશેષથી મારે, અથવા કડવા વચનનાં મેહણાં મારે, અથવા સ્કંદક (ખંધક) મુનિના શિષ્યો માફક મારી જીવથી મારે, તોપણ સંયમમાં કહેલા માર્ગે જાય, (સમભાવ ધારણ કરે) અથવા 'સમયાઽહિયાસએ' એવો પાઠ છે, તેનો અર્થ એ છે, કે મુનિને ઉપસર્ગ મરણ સુધીનો આવે તો પણ સમતા ભાવે સહન કરે, હવે બીજી રીતે ઉપદેશ આપે છે, પ્રજ્ઞામાં પૂર્ણ તે પટુપ્રજ્ઞ છે, અહિં પણ્હસમત્થે પાઠ છે, તેનો અર્થ આ છે કે કોઈ પ્રશ્ન પૂછે, તેનો ઉત્તર આપવા સમર્થ હોય તે સર્વજ્ઞ કહેવાય, વિશેષે જાણે, (કષાય શબ્દ ઉપરથી કહે) તથા સમતાવડે અહિંસાદિ સ્વભાવ ધર્મને કહે તથા સૂક્ષ્મ સંયમમાં પણ

लज्जां गुणौघ जननीं जन नीमिवार्या,
मत्यंत शुद्ध हृदया मनु वर्त्तमानाः
तेजस्विनः सुख मसू नपि मंत्यजन्ति,
मन्यस्थिति व्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम ॥ ३ ॥

સત્યાગ્રહી પુરૂષે તેજસ્વી હોવાથી પ્રાણ ત્યજવા કબૂલ કરે છે, પણ ગુણોનો ઓઘ ઉત્પન્ન કરનારી ઘણાજ શુદ્ધ હૃદયમાં રહેલી પવિત્ર માતા જેવી લજ્જાને અનુસરનારા પોતાની કરેલી નિર્મળ પ્રતિજ્ઞાને છોડતા નથી.

वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं, न चापि भग्नंचिर संचितं व्रतं ।
वरंहिमृत्युः सुविशुद्ध चेतसो, न चापि शीलस्खलि तस्य जि-
वितं ॥ ४ ॥

અગ્નિના બળતામાં પેસીને મરવું સારૂં, પણ ઘણા-કાળસુધી વ્રત પાળીને પછી ભાગવું સારૂં નહિ, સુવિશુદ્ધ ચિત્તવાળાને મૃત્યુ સારૂં પણ શીલખંડન કરીને જીવવું સારૂં નહિ.

ઉપરના દ્રષ્ટાન્તથી સાર એ આવ્યો કે કૃષ્ણ એ શ્રાવકે લોકોત્તર ધર્મ જાણીને પોતાની ખરી ભુલો શોધી પશ્ચાત્તાપ કર્યો, બાકી દ્રષ્ટે લોકમા મનાયેલા ધર્મને માનીને ધર્મી બન્યા, ને પ્રમાણે બધાએ ધર્મી બનતા ધર્મ બહુજનને નમન કરવા યોગ્ય સિદ્ધ થયો, તેથી લોકમાં તો કિંચિત

રેલા છે, તે દરેક જુદા જુદા સ્થાનમાં કે કાયામાં રહેલા છતાં તે બધામાં સમાનપણે દુઃખનો દ્વેષ અને સુખ પ્રિય હોવાથી તે દેખીને અથવા બધાને સમપણે તે ગાથાનું પણ કરીને તેની પદ તે શ્રમણ કહીને તે સાધુ કે અનેક ભેદથી ભિન્ન પ્રાણી સમૂહમાં દુઃખ અપ્રિય સુખ પ્રિય સમજીને તેના ઉપઘાતના કૃત્ય (હિંસાદિ) થી વિરતિ કરે, (દુઃખ ન દે), કે જે વિરતિ કરે ? પાપથી ભિન્ન ન પાપ અનુષ્ઠાનથી દૂર રહેનાર પંડિત હોય તે, અથવા પંડિત તે જ છે કે જે બીજા જીવોને દુઃખ ન દે. વળી—

धम्मस्स य पारए मुणी, आरंभस्स य अंतए ठिए,
सोयंति य णं ममाइणो, णो लब्भंति णियं परिग्गहं ॥९॥

સૂત્ર, ચારિત્ર એ બે જે કહે ધર્મ છે, તેના પાર જનારો તે પારગ છે, તે સાધુ સિદ્ધાંતનો પાર જાણી અથવા સમ્યક્ ચારિત્રનું અનુષ્ઠાન કરનારો છે, તેમાં ચારિત્રને આશ્રયી કહે છે, કે સાવદ્ય અનુષ્ઠાનરૂપ આરંભના અંતે તે આરંભ રૂપમાં રહે, તે મુનિ છે. [illegible] મમત્વને [illegible] કરે, તે મમત્વ કરનારા (મમાઈઓ) છે, તેઓ [illegible] દુઃખ [illegible] શોક કરે છે. [illegible] અથવા તેઓ મમાઈઓ [illegible] [illegible] ધન [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] કરે છે, [illegible]

પાયરે, (આ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળનારાઓ માટે છે, સામાન્ય સાધુ માટે ગુરૂ કહે તેમ કરવું.)

तत्थ अत्थमिए अणाउले, समविसमाई मुणीऽहियासए।
चरगा अदुवावि भेरवा, अदुवातत्थ सरीसिवा सिया ॥१४॥

મુનિ વિહાર કરતાં જે સ્થળે સૂર્ય આથમે તે સ્થળે જ કાયોત્સર્ગ વિગેરેથી રહે, ત્યાં સમુદ્ર નદી વિગેરેમાંથી મગર વિગેરે આવીને ઉપદ્રવ કરે તો પણ આકુળ ન થાય, તથા સૂવાની જગ્યા કે આસન અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ આવે, તો પણ સંસારનું સ્વરૂપ યથાયોગ્ય જાણનારો મુનિ હોવાથી રાગદ્વેષ કર્યા વિના સમભાવે સહે, તથા શૂન્ય ઘરમાં રહેતાં ત્યાં ઉડનારાં ડાંસ મચ્છર વિગેરે અથવા ભયંકર અવાજવાળો રાક્ષસ કે શિયાળીઆ અથવા ત્યાં સાપ વિગેરે રહેતાં હોય, અને તે આવીને ઉપદ્રવ કરે તો પણ સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે, ॥ ૧૪ ॥ હવે ત્રણ પ્રકારના ઉપસર્ગો સહન કરવાનું બતાવે છે,

तिरिया मणुयाय दिव्वगा उवसग्गा तिविहाऽहियासिया,
लोमादीयं ण हारिसे, सुन्नागार गओ महामुणी ॥१५॥

તિર્યંચ તે સિંહ વાઘ વિગેરેએ કરેલા તથા મનુષ્યોએ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ કરેલા તે સત્કાર પુરસ્કાર અથવા દંડા કે ચાબખાથી મારેલા મારથી અથવા દેવતા,

सीओ दग पढि दुगंच्छिणो, अपडिण्णस्स लवावसप्पिणो,
सामाइय माहु तस्सजं, जो गिहिमत्तेऽसणंनभुंजती ॥ २० ॥

આ પ્રાસુક (કાચું) પાણીની દુગંછા કરનાર આત્માર્થી સાધુને નિયાણું ન હોય, તથા તે લવ તે કર્મ, તેનો અવસર્પિ તે ત્યાગી હોય તથા ગૃહસ્થના કાંસા વિગેરેના પાત્રમાં ન જમે, તેને સમભાવવાળું સામાયિક સર્વજ્ઞો કહે છે.

ण य संखयमाहु जीवियं, तहविय बालजणो पगब्भइ ।
बाले पावेहिं मिज्जती, इतिसंखाय मुणी ण मज्जती ॥ २१ ॥

કાળના પર્યાય (મોત આવે) થી તુટેલું જીવિત (આયુ) ફરી સંધાવું શક્ય નથી, આવું જાણવા છતાં પણ બાળ (અજ્ઞાન) જન પાપ કરવામાં ધૃષ્ટ (હઠીલો) થાય છે, અસત્ (અકૃત્ય) અનુષ્ઠાનથી લજવાતો નથી, એવો પાપી મનુષ્ય બાળ જેવો અનેક પાપોથી મપાય છે, અથવા મેય તે ધાન્ય વિગેરે જેમ પ્રસ્થકના માપાથી મપાય છે, તેમ તે પોતાના પાપોથી પ્રખ્યાત થાય છે, એ પ્રમાણે જાણીને યથાવસ્થિત પદાર્થનો વેત્તા મુનિ મદ ન કરે, અર્થાત્ તેવાં પાપકૃત્યોમાં હું ઠીક કરનારો છું, એવો ખોટા હઠવાદનો મદ ન કરે.

छंदेण पले इमापया, बहुमाया मोहेण पाउडा ।
वियडेण पलिंति माहणे, सीउण्हं वयसाऽहियासए ॥ २२ ॥

બાલ પોતાના અભિપ્રાય (છંદ) પ્રમાણે કુગતિગમનને

કુજય તે દ્યુતકાર (જુગાર) છે, જો કે જુગારમાં ઘણું એ જીતે, તોપણ તે સારા પુરૂષોએ અનર્થનો હેતુ જાણીને નિંદ્યો છે, માટે તેનું નામ કુજય છે, હવે કોઈ જુગારી પાસાથી કે કોડીથી જુગાર ખેલનાં કુશળ હોવાથી પોતે બીજાથી ન જીતાય, પણ પોતે જીતે અને જીત્યા પછી તે એક (કલિ) બે (દ્વાપર) ત્રણ (ત્રેત) ન લેતાં ચોકડા (કૃત) ચઉજ રમે છે, (કલિથી ૧ દ્વાપરથી બે ત્રેતાથી ત્રણ અને કૃતથી ચારની સંજ્ઞા છે.) તેના ઉપરથી બોધ આપે છે.

एवं लोगंमि ताइणा, बुइए जे धम्मे अणुत्तरे।
तंगिण्ह हियंति उत्तमं, कडमिव सेसऽवहाय पंडिए ॥ २४ ॥

ઉપર બતાવ્યું કે જીતેલો જુગારી એક બે ત્રણ ન લેતાં ચોકડાનેજ લે છે, તે પ્રમાણે આ લોકમાં તાયિ અથવા ત્રાયી (રક્ષક) સર્વજ્ઞ પ્રભુએ કહેલો આ ક્ષાંત્યાદિ લક્ષણવાળો ધર્મ છે, અથવા શ્રુત ચારિત્ર નામનો ધર્મ છે, તેનાથી ઉત્તર (અધિક) કોઈ ન હોવાથી તે અનુત્તર ધર્મ છે, તેને એકાંત હિતકારી હોવાથી સર્વોત્તમ માનીને નિર્લોભસિંહ (અન્ય આકાંક્ષા) રહિત સ્વીકારી લે, નિગમન માટે તેજ દ્રષ્ટાંત બતાવે છે, કે જેમ જુગારી એક બે વિગેરેને છોડીને ચોકડું લે છે, તે પ્રમાણે પંડિત સાધુ પણ ગૃહસ્થ કુપ્રાવચનિક અથવા પાસથા વિગેરેનો અધમભાવ છોડીને સંપૂર્ણ મહાન સર્વોત્તમ (નિર્મળ ચરિત્ર) ધર્મને ગ્રહણ કરે, ફરી ઉપદેશ આપે છે.

આવી રીતે સંયમ અનુષ્ઠાનની ક્રિયાનો અભ્યાસ કર્યો છે, તે કલ્યાણ છે, અને તેના સંબંધ હોય, તે આ મારું છે, અને હું તેનો સ્વામી છું, એવો પરિગ્રહનો આગ્રહી પોતે ન બને ॥ ૨૮ ॥

णूमं च पगासं णो करे, नय उक्कोस पगासमाहणे ।
तेसिं सुविवेगमाहिए, पणया जेहिं सुजोसियं धुयं ॥ २९ ॥

'ણૂમં' તે માયા છે, કારણ કે પોતાના અભિપ્રાયને ઢાંકે છે, તે માયાને સાધુએ ન કરવી, તથા બધાથી પ્રશંસાય અને બધા પણ તેને એક શરણે આદરે છે, તે પ્રશસ્ય લોભ છે, તે લોભ પણ સાધુએ ન કરવો, તથા જાતિ વિગેરે મદસ્થાનોથી લઘુ (થોડા કાળની) પ્રકૃતિવાળા પુરૂષને ખેંચે છે, તે ઉત્કર્ષક માન છે, તથા અંદર રહેવાછતાં પણ મુખ દ્રષ્ટિ તથા ભાંપણના ચડાવવા વિગેરેથી પ્રકાશમાં આવે તે પ્રકાશ, તે ક્રોધ છે, તે માન તથા ક્રોધને માહણ (સાધુ) ન કરે, તે ક્રોધ માન માયા લોભ ચારેનો વિવેક (ત્યાગ) જે મહાત્માઓએ કર્યો, તેજ સાધુઓ ધર્મમાં પ્રવૃત થયેલા છે, અથવા તેજ કષાયો ત્યાગેલા સત્પુરૂષોનો સારો વિવેક પરિજ્ઞાનરૂપ આહિત (પ્રચિત) પ્રસિદ્ધિ ને પામ્યો છે, અને તેઓજ ધર્મમાં પ્રવૃત છે, કે જે મહા સત્વવાળા પુરૂષોએ આઠ પ્રકારનાં કર્મ પીનાર સંયમ અનુષ્ઠાનને અશા-

બર સેવ્યું છે, અથવા જે સારાં અનુષ્ઠાન કરનારા પુરૂષોએ સુજોસિઅં તે સારી રીતે ધોઈ નાંખવાયોગ્ય કર્મ (ધૂત) ને નાશ કરી નાંખ્યું છે, તેઓજ ધર્મમાં પ્રવૃત્ત થએલા જાણવા.

अणिहे सहिए सुसंवुडे, धम्मट्ठी उवहाण वीरिए ।
विहरेज्ज समाहि इंदिए, अत्तहिअं खुदुहेण लब्भइ ॥ ३० ॥

જેનાથી લેપાય તે સ્નેહ છે, તે સ્નેહરહિત સર્વત્ર મમત્વરહિત થાય, અથવા પરિસહ ઉપસર્ગથી હણાય, તેનિહ, અને પોતે ન હણાય, માટે અનિહ છે, અથવા अणह પાઠ છે, તેનો અર્થ અનઘ નિરવદ્ય અનુષ્ઠાન કરનારો બને છે. તથા હિતસહિત વર્ત્તે તે સહિત છે, અથવા જ્ઞાન વિગેરેથી યુક્ત તે સહિત છે, અને સ્વહિત કે આત્મહિત વાળો સદ્અનુષ્ઠાનની પ્રવૃત્તિ કરવાથી થાય, તે બતાવે છે, સુષ્ઠુસંવૃત તે સુસંવૃત ઇંદ્રિયો તથા મનથી સંસારી આકાંક્ષાઓ રહિત બને, તથા શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો અર્થી બને, કારણ કે સંતપુરૂષો તે ધર્મનેજ વાંછે છે; તથા ઉપધાન તે તપ છે, તેમાં વીર્ય ફોરવનારો બની સંયમ અનુષ્ઠાન કરતો વિચરે, તે સમાહિત (સંયત) ઇંદ્રિયોવાળો છે.

પ્ર.–એમ ક્યાંથી ?

ઉ–કારણ કે આત્મહિત તો સંસારમાં ભટકતા ધર્મ કર્યાવિનાના અનભ્યાસીને દુઃખથી પ્રાપ્ત થાય છે, તે કહે છે.

न पुन रिदमृति दुर्लभ, मगाध संसार जलधि विभ्रष्टम् ।
मानुष्यं खद्योतक तडिल्लता विलसित प्रतिमम् ॥ १ ॥

આ મનુષ્યપણું ખરજુવા (આગીયાના કીડ)ના ઝરા પ્રકાશ જેવું કે વીજળીના ચમકારા જેવું વીતી જવા અગાધ સંસારમાં જેમ સમુદ્રમાં પડેલી ન્હાની વસ્તુ હાથ લાગવી મુશ્કેલ છે, તેમ મનુષ્ય જન્મ ફરી મળવો દુર્લભ છે. (માટે વિષયભોગમાં ન રાચતાં ધર્મ કરી લેવો) વળી યુગ સમિલનું દ્રષ્ટાંત કે સ્વયંભુરમણ જેવા સમુદ્રમાં કરોડો જોજનના આંતરે ધુસરૂં અને તેની ખીલી નાંખ્યાં હોય તે બહુ મુશ્કેલીએ ભેગાં થાય, તેમ મનુષ્યજન્મ દુર્લભ છે, એવાં દશ દ્રષ્ટાન્ત શાસ્ત્રમાં આપેલાં છે, તે વિચારવા, એટલે મનુષ્યજન્મ દુર્લભ છે, તેમ આર્યક્ષેત્ર વિગેરે પણ મહા કષ્ટે મળે તેમ છે, માટે આત્મહિત મળવું દુર્લભ છે, એમ જાણવું, જેમકે—

भूतेषु जंगमत्वं, तस्मिन् पंचेंद्रिय त्वमुत्कृष्टम् ।
तस्मादपि मानुष्यं, मानुष्येऽप्यार्य देशश्च ॥ १ ॥

પૃથ્વીકાય વિગેરેથી ત્રસપણું અને તેમાં પચેંદ્રિયપણું ઉત્કૃષ્ટ છે તેથી પણ મનુષ્યપણું, અને તે મનુષ્યપણા સાથે આર્યદેશ ઉત્તમ છે.

देशे कुलं प्रधानं, कुले प्रधानेच जातिरुत्कृष्टा ।
जातौ रूप समृद्धी रूपेच बलं विशिष्टतमम् ॥ २ ॥

દેશમા કુલ, કુલમાં જાતિ, જાતિમાં રૂપ, રૂપમાં બળ આ એકેકથી શ્રેષ્ટ છે.

भवति बलेचायुष्कं, प्रकृष्ट मायुष्कतोऽपि विज्ञानं ।
विज्ञाने सम्यक्त्वं, सम्यक्त्वे शील संप्राप्तिः ॥ ३ ॥

બલમાં આયુ, અને આયુથી વિજ્ઞાન, વિજ્ઞાનથી સમ્યકત્વ સમ્યકત્વથી પણ શીલપ્રાપ્તિ દુર્લભ છે.

एतत्पूर्वश्चायं, समासतो मोक्ष साधनो पायः ।
तत्रच बहुसंप्राप्तं, भवद्भिर ल्पंच संप्राप्यम ॥ ४ ॥

ઉપર બતાવેલી બધી યોગ્યતા મળે ત્યારપછી મોક્ષ સાધનનો ઉપાય છે, આમાંનું ઘણું તેં મેળવ્યું છે, અને હે સાધુ! તારે હવે ફળ થોડુંજ (દીક્ષા પાળવાનું) મેળવવુ બાકી છે!

तत्कुरुतोद्यममधुना, मदुक्त मार्गे समाधिमाधाय ।
त्यक्त्वा संगमनार्यं, कार्यं सद्भिः सदाश्रेयः ॥ ५ ॥

માટે હે શિષ્ય! હવે તું જિનેશ્વરે કહેલા માર્ગે સમાધિ રાખીને ઉદ્યમ કર, અને તેમાં પણ અનાર્યનો સંગ છોડીને ઉત્તમસાધુનો સંગ કરવો, તે વધારે શ્રેષ્ટ છે ॥૩૦॥

અને પ્રાણીઓએ આ બધું પૂર્વે બધાને ન પણ મેળવેલું હોય, તે બતાવે છે

णहिणूण पुरा अणुस्सुतं, अदुवातं तह णो समुट्ठियं ।
मुणिगणा साम

કારણ કે આ જગતના બધા ભાવ દેખનારા જ્ઞાનપુત્રે સામાયિક વિગેરે બતાવ્યું છે, તે નિશ્ચયથી પૂર્વે જંતુ (મનુષ્યો) એ સાંભળ્યું નથી, અથવા કદાચ સાભળ્યુ હશે, તો તે સામાયિક વિગેરે બરોબર આરાધ્યું નહિ હોય, અથવા અવિતહ પાઠ છે, તેનો અર્થ આ છે કે અવિતથ તે સત્યરીતે નહીં આરાધ્યુ હોય, આ કારણથીજ જીવોને આત્મહિત દુર્લભ છે, વળી બીજી રીતે ઉપદેશ આપે છે.

एवंमत्ता महंतरं, घम्ममिणं सहिया बहूजणा ।
गुरुणो छंदाणुवत्तगा, विरया तिन्न महोघ माहितं ॥ ३२ ॥
त्तिबेमि-(गाथाग्रंथ १८२)

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે વધારે દુર્લભ જાણીને તથા ધર્મોમાં જૈન તથા જૈનેતરમાં ઘણું અંતર (ભેદ) માનીને અથવા ધર્મ ધર્મમા અનેક ભેદ જાણીને અથવા કર્મના વિવરને જાણીને અથવા મનુષ્ય આર્યક્ષેત્ર વિગેરે સદનુષ્ઠાનનો અવસર મળેલો જાણીને શ્રુતચારિત્રરૂપ જૈનધર્મ છે, હિત સહિત વર્તે, તે સહિત જ્ઞાનાદિયુક્ત ઘણા પુરૂષો જેઓ લઘુકર્મી છે, તેઓ તેનો આશ્રય લેછે, તે પુરૂષો આચાર્ય આદિ ગુરૂ અથવા તીર્થંકરના માર્ગને અનુસરનારા છે, તેઓ પાપકર્મથી વિરત થઇને 'મહોઘ' તે અપાર સંસાર સાગરને તર્યો છે, આ પ્રમાણે તીર્થંકરે અન્ય ભવ્યાત્માઓને કહ્યુ છે, તેમ મેં તમને કહ્યું છે, વૈતાળીય અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

મહાવ્રતો પાંચ તથા છઠ્ઠું રાત્રિભોજન વિરમણવ્રત
રત્ન આભૂષણતુલ્ય છે, તે આચાર્યાદિએ અર્પણ કરે
મુનિઓ પહેરે છે, તુ શબ્દ ગાથામાં છે, તેનો અર્થ એ
કે પૂર્વનાં રત્નોથી પણ મહાવ્રતરૂપ રત્નો વધારે કીમ
છે, તેનો સાર આ છે કે પ્રધાન (અગ્ર) રત્નોનું ભાજ
જેમ રાજા વિગેરે છે, તેમ મહાવ્રતોના ભાજનરૂપ મ
સત્ત્વવાળા સાધુઓજ છે, પણ સામાન્યમાણસ મહાવ
રૂપને ધારી શકતો નથી.

जेइह सायाणुगा नरा, अज्झोव वण्णकामेहिं मुच्छिया।
किवणेण समं पगब्भिया, नविजाणंति समाहिमाहितं ॥

પણ જેઓ લઘુસત્ત્વવાળા છે, તે આ લોકમાં સા
સુખના વાંછક અને તેનાથી થતા આલોક પરલોકના અપ
યથી ન ડરતાં ઋમૃદ્ધિરસ સાતાગૌરવમાં ગૃદ્ધ થએલ
તથા ઇચ્છા મદનરૂપ કામમાં ઉત્કૃષ્ટ તૃષ્ણાવાળા તથા કૃપ
તે દીન માફક ઇંદ્રિયોથી પરાજય પામેલા તેવા તેવા લો
ભોગવવા ધૃષ્ટ બનેલા જેઓ છે, અથવા ચારિત્ર લઇને
એમ માને કે આટલા થોડા દોષથી એટલે બરોબર પ
લેહણા વિગેરે ન કરવાથી શું બગડવાનું છે? એમ મા
પ્રમાદી થએલા છે, તેઓ કર્તવ્યમાં ખેદ પામતાં બધા
શમને મીઠો કરે છે, એમ કહ્યું કે મણિરત્નોની કીંત કે
તેની સંભાળ ન રાખવાથી બગડી જાય તેમ ઉપર કહે

હસ્તાં તે સાધુ જો શબ્દાદિ કામમાં આસક્ત થાય તો પછી એમ વિચારે કે કામસંબંધી પરિચય હમણાં ત્યજીશ, કાલે છોડીશ, એમ અધ્યવસાય (વિચાર) વાળો થાય, પણ તે ચાહેલા બળદ માફક રોજ બેસી રહે, પણ નિર્બળ બળદ માફક તે કામભોગના વિષયમાત્રને છોડવા સમર્થ ન થાય, પણ ડાહ્યો સાધુ કામી હોય તોપણ આલોક તથા પરલોકના અપાયો ગુરૂપાસે સાંભળવાથી શબ્દાદિ સુંદર કામભોગો વૈરસ્વામી કે જંબુસ્વામી માફક પાસે આવ્યા છતાં પણ ઇચ્છે નહિ; તથા ક્ષુલ્લકકુમાર માફક કોઈ નિમિત્તે સુટ્ટુગાઇયં (સારૂં ગાયું) એવો બોધનો ઈસારો મળતાં સમજીને પાસે આવેલા કામભોગોને મહાસત્વપણે પાસે નહિ આવેલા સમાન માનીને તેનાથી નિઃસ્પૃહ થાય ॥ ૬ ॥

પ્ર૦ શા માટે કામભોગનો પરિત્યાગ કરવો? તે કહે છે.

मा पच्छ असाधुता भवे, अच्चेही अणुसास अप्पगं।
अहियं च असाहु सोयती, से थणती परिदेवती बहुं ॥७॥

જો કામભોગનો પરિત્યાગ ન કરે, તો કામના અનુબંધ (સંબંધ) થી પરલોકમાં અથવા મરણાંતે કુગતિ ગમનરૂપ અસાધુતા થશે, તે કુગતિમાં હે શિષ્ય, તું ન જાય તો સારૂં, માટે વિષયસંબંધી આત્માને દૂર રાખ, તથા આત્માને સમજાવ, હે હે જીવ! જે સાધુ હિંસા આદિ

ઉપક્રમ આવતાં નાશ પામે છે, અથવા લાંબુ આયુ હોય તેપણ કાલના સમયે ૧૦૦ વર્ષના અંતે પણ તુટે છે તે આયુ સાગરોપમની અપેક્ષાએ થોડા આંખના મચકારા જેવું પ્રાયે હોવાથી ઇત્વરવાસ (થોડા કાળના વાસ) જેવું છે, એવું તમે જાણો ! આવું અલ્પઆયુ છે, છતાં પણ ક્ષીણ પુણ્યીયા જીવ શબ્દાદિ કામ વિષયોમાં ગૃદ્ધ થઈ મૂર્છા પામેલા તેમાં આસક્ત થએલા નરકાદિ પીડાના સ્થાનમાં જાય છે (એટલું શેષ છે)

जेइह आरंभ निस्सिया आत दंडा (ट) एगंतलूसगा ।
गंता ते पाव लोगयं, चिररायं आसुरियं दिसं ॥ ९ ॥

જેઓ કેટલાક મહામોહથી આકુળચિત્તવાળા બનીને આ મનુષ્યલોકમાં સાવદ્ય અનુષ્ઠાનરૂપ હિંસાદિકમાં નિશ્ચયથી ક્ષિત (આસક્ત) થયા છે, તેઓ આત્માને દંડે છે, માટે આત્મદંડક છે, તથા જેઓ એકાંતથીજ જંતુઓના લૂસક (હિંસક) છે, અથવા સારાં (સંયમ) અનુષ્ઠાનના ધ્વંસક છે, તેઓ તેવાં પાપ ભોગવવા (પાપ કરનારાઓને રહેવાયોગ્ય જે લોક નરક વિગેરે) પાપલોક છે, ત્યાં ચિરરાત્ર (ઘણી રાત્રીઓ) સુધી રહેવા જનારા છે, (અર્થાત્ આરંભ કરનારા જીવો આત્માને દંડી બીજાની હિંસા કરી નરકાદિમાં દુઃખ ભોગવવા જાય છે), તથા બાળ તપશ્ચર્યાથી તથા સામાન્ય ચારિત્રને પાળવાથી અસુર સંબંધી

(નાસ્તિકનું) વચન સંભળાવે છે, કે કોઈ ધર્તોક જેનુનિ એવું છે તેઓ આ પ્રમાણે કહે છે.

पिबखाद च साधु शोभने । यदतीतं वरगात्रि । तन्नते ।
नहि भीरु । गतं निवर्तते, समुदयं मात्र मिदं कलेवरं ॥३॥

એક આ પુરૂષ પોતાની કામળવળની સુંદર વિધવા સ્ત્રીને ખુશ કરવા કહે છે, સુંદર પીણાં પી, અને ખા. હે સુંદરી સુંદર શરીરવાળી! જે વીતી ગયું, તે તારૂં નથી! હે ભયથી ડરનારી સ્ત્રી! ગયેલું પાછું આવતું નથી, આ પરમાણુ પુદગલોનો સમુહ માત્ર શરીર છે। વળી નાસ્તિક કહે છે.

एतावानेव लोकोऽयं, यावान् इंद्रिय गोचरः ।
भद्रे वृकपदं पश्य, यद् वदन्त्य बहुश्रुताः ॥ ४ ॥

હે નારી! એટલો આલોક દેખવ, કે ઇંદ્રિયોથી અનુભવાય તેટલોજ લોક રૂપ છે, બાકી બધાં ગપ્પો લિખ્યા છે। જે આ ભાગ્યે પૂરે એટલું વાંચતું નથી, તેનાં અજ્ઞાનરૂપી કેટલાં અનુમાનો કરે છે! ૧૧૦૮

આ પ્રમાણે આ લોકના ઇંદ્રિયોના સુખોના અભિલાષીઓને પાપો ઉપજાવનું કહેવાય. બીજા લ. હિ. પ્રે. આ અનુમાં ન પડે, માટે શાસ્ત્રકાર તેને ઉત્તર આપે છે

અનાગત અથવા ન દેખાતા સૂક્ષ્મપદાર્થોને પણ દેખનારા જ્ઞાનીનું શાસ્ત્રમાં કહેલ વચનને માન, હે અદૃષ્ટદર્શન કે અદૃષ્ટદર્શનવાળા! અથવા અસર્વજ્ઞે કહેલા શાસનને માનનારા! તું પોતાના કદાગ્રહને છોડી સર્વજ્ઞે કહેલા માર્ગમાં શ્રદ્ધા કર!

પ્ર.—શા માટે આ જીવ સર્વજ્ઞના કહેલા માર્ગમાં શ્રદ્ધા નથી કરતો? કે તમારે (આવાં કડવાં વચને) ઉપદેશ કરવો પડે છે.

ઉ.—તેનું નિમિત્ત કહે છે, આ વાત સમજો, કે તે જીવોનું દર્શન અવિદ્યાથી નિરૂદ્ધ થએલું છે, અર્થાત્ તેનો બોધ ઢંકાઈ ગયો છે.

પ્ર.—શાથી!

ઉ.—મોહ કરાવે તે મોહનીયકર્મ મિથ્યાદર્શન વિગેરે છે, અથવા જ્ઞાન આવરણીયાદિ કર્મ ઉદયમાં આવ્યું છે, તેથી પોતે પોતાના પૂર્વે કરેલ અશુભકર્મથી ઢંકાયેલા દર્શનવાળો પ્રાણી સર્વજ્ઞના કહેલા વચનને માનતો નથી, તેને શું લેવાને પ્રેરણા કરે છે કે હે બાપ! તું અધીર ન થા, પણ વિવેકચક્ષુ ખોલીને વિચાર કરીને વીતરાગના કહેલા વચનને માન ॥ ૧૧ ॥

दुक्खी मोहे पुणो पुणो, निव्विंदेज्ज सिलोग पूयणं ।
एवं सहितेऽहिपासए, आयतुल्ले पाणेहिं संजए ॥ १२ ॥

માં કહેલ સમભાવ રાખે છે, આ સમતાને મૂકીને પણ કોઈ વેરી અંતરના મનથી દેવોના દિવ્ય પર્વને જુએ છે, ત્યારે જે મહાસત્વવંત સંયમદોષ માફ કરીને જુએ, તે સાધુનું તો શું કહેવું ? ॥ ૧૩ ॥

सोच्चा भगवाणु सासणे, सच्चे सत्थ करेज्जुवक्कमं ।
सव्वत्थ विणीय मच्छरे, हे उ भिक्खु विसुद्धमाहारे ॥१४॥

વળી જ્ઞાન ઐશ્વર્ય આદિ ગુણયુક્ત સર્વજ્ઞ ભગવાનના શાસનને એટલે તેમના આગમને સાંભળીને તે આગમમાં કહેલા સંતપુરૂષોને હિત કરનાર સંયમમાં લઘુકર્મવાળો બની તેને પાળવા તત્પર થઈ ઉદ્યમ કરે,

પ્ર.–કેવો બનીને ?

ઉ.–સર્વત્ર મત્સરત્યાગીને રાગદ્વેષ છોડી ભીતર ઘર ઉપધિ તથા પોતાના શરીરનો પણ મમત્વ મુકી સાધુ બનીને 'ઉં છ' તે ૪૨ દોષરહિત આહાર લેઈ નિર્વાહ કરે ॥૧૪॥

सव्वजणा अहिट्ठए, धम्मट्ठी उवहाण वीरिए ।
गुत्ते जुत्ते सदाजए, आयपरे परमाय ठट्ठिते ॥ १५ ॥

આ હેય આ ઉપાદેય છે, એમ જાણીને સર્વજ્ઞના કહેલા સંવરરૂપ માર્ગનો આશ્રય લે, તથા ધર્મવડે અર્થને ચાહે, અથવા પરમાર્થથી બીજા બધી અનર્થરૂપ જાણીને ધર્મ તેજ અર્થ (પ્રયોજન)ને ઈચ્છી ઉપધાન (તપ) માં વીર્ય વાપરે,

ધન સંપદા સ્વભાવથીજ ચંચળ છે, રોગ અને બુઢા-પાથી ક્ષીણ થતું હણાયેલું શરીર છે, પોતાની સંપદા અને શરીર બને ચપળ નાશવંત છે, ત્યારે તે બેનો આત્મા સાથે સંબંધ કેટલો કાળ રહેવાનો છે? વળી ઉપદેશ આપે છે કે.—

मात्रा पितृ सहस्राणि, पुत्र दार शतानिच ।

प्रति जन्मनि वर्तन्ते, कस्य माता पिताऽपिवा ? ॥१६॥

આ જીવે પૂર્વે અનેકવાર જન્મ લેઈ માતાપિતા હજા-રોની સંખ્યામાં (અનંતા) કર્યાં છે, પુત્રો તથા સ્ત્રીઓ સેંકડો કરી છે, અને દરેક જન્મમાં તે બદલાતાં જાય છે, ત્યારે ખરી રીતે કોણ કોનો પિતા અને માતા તરીકે છે? (અર્થાત્ પૂર્વકર્મના સંબંધે જોડાયા છે) તેજ કહે છે. કે ધન વિગેરે માટે જે કોઇ અહીં પાપકુત્યો કરે છે, તે નરક વિગેરેમાં જતા તે ધન વિગેરે તેનું રક્ષણ કરી શકતાં નથી! તેમજ રાગ કરનારાને પીડા થતા પણ તેને કોઇ બચાવનાર નથી. ॥ ૧૬ ॥ તેજ કહે છે.

अच्चागमिनंमि वाहुइं, अहवा उक्कमिने भवंतिए ।

एगस्स गमीय आगनी, विदुमंना सरणं ण मन्नई ॥ १७ ॥

પૂર્વે બાધેલ અસાતા વેદનીયકર્મ ઉદય આવતા દુઃખ પડે, ત્યારે તેનો એકલો જીવ રોગાદિનું દુઃખ ભોગવે છે, તે વખતે જ્ઞાતિ વર્ગ કે વિત્તવડે કઇ બચાવ થતો નથી, તે કહે છે

एक्को करेइकम्मं फलमवि तस्सिक्कओ समणुहवइ ।
एक्को जायइ मरइ य, परलोयं एक्कओ जाइ ॥ २ ॥

જીવ એકલોજ કર્મ કરે છે, અને તેનાં ફળ પણ એકલો અનુભવે છે, એકલો જન્મે છે અને મરે છે અને પરલોકમાં જાય છે.

सव्वे सय कम्म कप्पिया, अवियत्तेण दुहेण पाणिणो ।
हिंडंति भयाउला सढा, जाइजरा मरणेहिऽभिद्दुता ॥१८॥

વળી સર્વે સંસાર ઉદરના વિવર (પોલાણ)માં રહેનારા પ્રાણીઓ સંસારમાં ભટકતાં પૂર્વે કરેલા જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ વડે સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક એકેંદ્રિયાદિ અનેક ભેદોવડે રહેલા છે, તથા તેજ કર્મો વડે એકેંદ્રિયાદિ અવસ્થામાં અવ્યક્ત માથામાં શૂળ વિગેરેના અલક્ષિત દુઃખ તથા કોઢ વિગેરેના ખુલ્લા દેખાતા રોગોનાં દુઃખોથી યુક્ત સ્વભાવથીજ પ્રાણીઓ અરઘટ્ટ ઘંટીના યંત્ર (કુવાના રેંટ)ના ન્યાયે અધમકૃત્યો કરવાથી તેવી તેવી યોનિમાં ભયથી આકુળ બનીને જન્મ જરા મરણોથી તથા ફરી ગર્ભ વિગેરેમાં દાખલ થવાના દુઃખોથી પીડાતા તે અધમ જીવો ભમે છે. ॥ ૧૮ ॥ વળી—

इणमेव खणं वियाणिया, णो सुलभं बोहिंच आहियं ।
एवं सहिएऽहियासए, आहजिणे इणमेव सेसगा ॥१९॥

આવું સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામી વિગેરે પોતાના શિષ્યોને બતાવે છે.

एवं से उदाहु अणुत्तर नाणी अणुत्तर दंसी अणुत्तर नाण दंसणधरे।

अरहा नायपुत्ते भगवं, वेसालिए वियाहिए ॥ २२ ॥

त्तिबेमि श्रीवैयालियं वितीय मज्झयणं समत्तं गाथा ग्रं.१७४

કે ઋષભદેવે પોતાના પુત્રોને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે આથી પ્રધાન બીજું નથી માટે અનુત્તર છે, તે અનુત્તર જ્ઞાનવાળા, તથા અનુત્તરદર્શી સામાન્ય વિશેષ પરિચ્છેદક અવબોધના સ્વભાવવાળું દર્શન જ્ઞાન ધરાવનાર છે, આથી બૌદ્ધ મતને નિરાશ કરવાવડે જ્ઞાનના આધારરૂપ જીવ બતાવવા કહે છે, અનુત્તર જ્ઞાનદર્શન ધરનારા છે, અર્થાત્ કોઇ અંશે ભિન્ન જ્ઞાનદર્શનના આધાર છે, સુરેન્દ્રો વિગેરેથી પૂજાને યોગ્ય હોવાથી અર્હન્દેવ છે, તે જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરસ્વામી અથવા ઋષભદેવ ઐશ્વર્ય આદિ ગુણથી યુક્ત પ્રભુએ વિશાલાનગરીમાં અમને કહ્યું, અથવા ઋષભદેવ વિશાળ કુળમાં ઉત્પન્ન થવાથી વૈશાલિક કહેવાયા, તેમણે કહ્યું, તે કહે છે,

विशाला जननीयस्य विशालं कुलमेववा।
विशालं वचनं यस्य तेन वैशालिकोजिनः ॥ १ ॥